

આત્મધર્મ

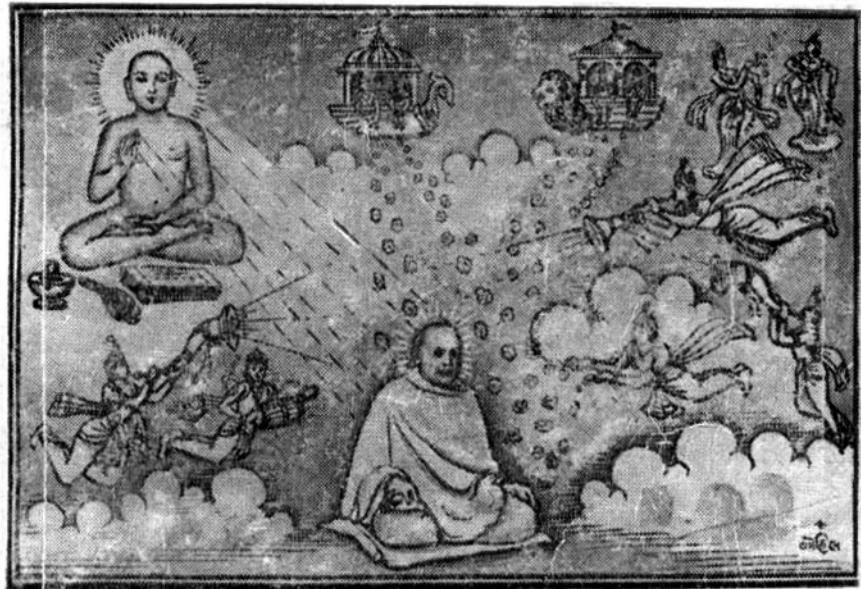
વર્ષ ૨૨

સંગ્રહ અંક ૨૫૮

Version History

Version Number	Date	Changes
001	Apr 2004	First electronic version.

મંગલવધાઈ

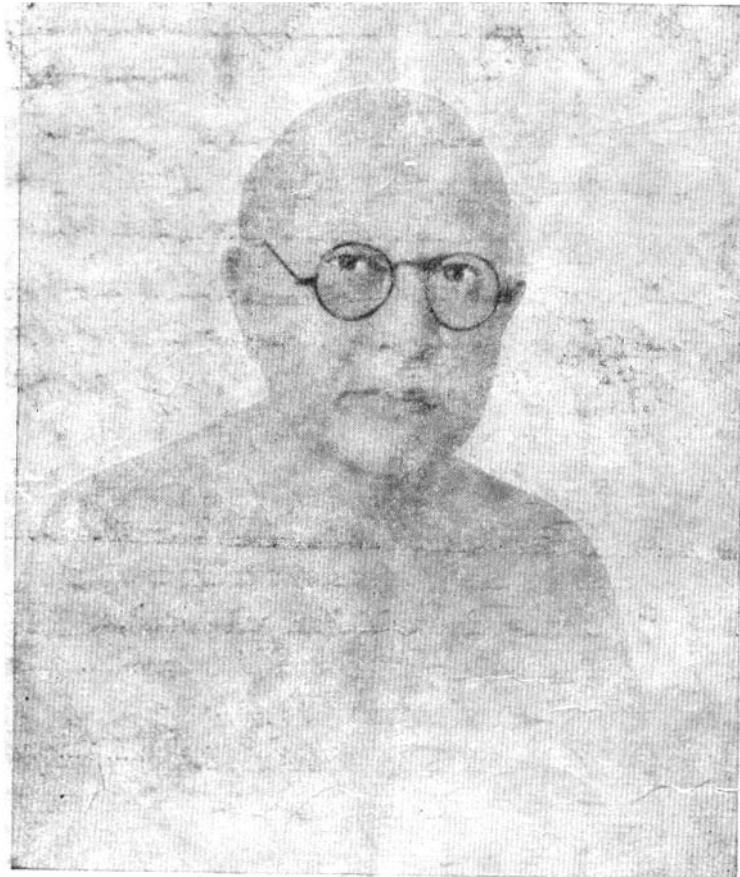
કુંદકુંદપ્રભુ આશીષ આપે દેવો પુણ્યો વધાવે,
ધનનન નાદે ધંટ ગજાવી મંગલ ભેરી બજાવે...
જન્મવધાઈ સૂણતાં જાગે ભક્તો સૌ ભારતના,
દર્ષભર્યા હૈયાંથી બોલે ચિરંજીવો ગુરુદેવા... રે...

૨
૫
૮

વૈશાખ
શુક્ર
બીજ

મીઠાં લાગે છે ગુરુ-જન્મનાં વધામણાં

(વૈશાખ સુદ ૨ વીર સં. ૨૪૮૧ : ૭હો મંગલ જન્મોત્સવ)

હે ગુરુદેવ ! આજના મંગલ દિનના મંગલ પ્રભાતે લાખલાખ અભિનંદનપૂર્વક ભારતના ભક્તો આપને વંદન કરે છે. મુમુક્ષુઓના જીવનમાં આપનો પરમ ઉપકાર છે. જૈનજગતના આપ તેજસ્વી ભાનુ છો... શાનકિરણોના પ્રકાશ વડે આપ મોકામાર્ગને પ્રકાશિત કરી રહ્યા છો... જે માર્ગને જાણતાં અને આરાધતાં આત્મા ભવબંધનથી છૂટે ને મોકસુખને પ્રાપ્ત કરે. - આવા માર્ગપ્રકાશક આપ જ્યયવંત વર્તો.

આત્મધર્મ

વર્ષ ૨૨: અંક ૭: તંત્રી, જગજીવન બાઉયંડ દોશી: વૈશાખ ૨૪૮૧: MAY 1965.

* આનંદ -ઉર્મિના સાથિયા ને હર્ષનંદના દીવડા *

અસલી સ્વરૂપનું શાન આપનાર અપૂર્વ મહિમાના ધારક શ્રી ગુરુદેવના ચરણકુમળની સેવા-ભક્તિ નિરંતર હદ્યમાં વસી રહ્યો. આપે આ ભરતખંડમાં અવતાર લઈને અનેક જીવોને ઉગાર્યા છે, સમ્યક્ પંથે દોર્યો છે.

આપનું અદ્ભુત શ્રુતજ્ઞાન ચૈતન્યનો ચમત્કાર બતાવે છે. ચૈતન્યની વિભૂતિ બતાવે છે, ચૈતન્યમય જીવન બનાવે છે. આપના આત્મ-દ્રવ્યમાં શ્રુતસાગરની લહેરો ઉછળી રહ્યી છે. આત્મ પર્યાયોમાં જગમગતા જ્ઞાનદીવડા પ્રગટી રહ્યા છે—જે આત્મદ્રવ્યને પ્રકાશી રહ્યા છે. આપનું આત્મદ્રવ્ય આશ્ર્ય ઉપજાવે છે.

હે ગુરુદેવ ! આપના મુખકુમળમાંથી જરતી વાણીની શી વાત ! તે એવી અનુપમ-રસભરી છે કે તે દિવ્ય અમૃતનું પાન કરતાં તૃતી થતી નથી. આપની સૂક્ષ્મ વાણી, ચમત્કાર ભરેલી વાણી ભવનો અંત લાવનારી છે, ચૈતન્યને ચૈતન્યના જ્ઞાન-મહિમામાં ડુબાડનારી છે. આપનાં કાર્યો અજોડ છે.

પંચપરમેષ્ઠી ભગવંતોને ઓળખાવનાર હે ગુરુદેવ ! આપ જિનેન્દ્રદેવના પરમ ભક્ત છો, પંચ પરમેષ્ઠીના પરમ ભક્ત છો,

શ્રુતદેવી માતા આપના હથમાં કોતરાઈ ગયાં છે.
જિનેન્દ્રભગવંતો અને મુનિવરભગવંતોના દર્શન અને
સ્મરણથી આપનું અંત:કરણ ઉભરાઈ જાય છે.

હે ગુરુદેવ ! આપે સમ્યક્ રત્નત્રયનો માર્ગ સ્વયં
આરાધીને બીજાને તે માર્ગ ચારે બાજુથી સ્પષ્ટ કરીને
બતાવ્યો છે. આપ નીડર નિર્ભય પરાક્રમધારી છો.
વીરમાર્ગને પોતે સ્વયં નિઃશંકપણે પ્રકાશ્યો છે.

આત્મઅનુભવ વડે જ રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ થાય
અને તેનાથી જ મુદ્જિતની પ્રાપ્તિ થાય એવું અસલી
મૂળભૂત સ્વરૂપ સમજાવીને, આપે જગત ઉપર ભારે
ઉપકાર કર્યો છે.

આપ શ્રી જિનેન્દ્રદેવના પરમ ભક્ત છો. શ્રી
જિનેન્દ્રદેવને આપે અંતરમાં વસાવ્યા છે. આપ શ્રી
જિનેન્દ્રદેવની કૃપાના મહા પાત્ર છો.

નિતનિત આનંદમંગળની વૃદ્ધિના કારણભૂત મંગળમૂર્તિ
ગુરુદેવનો પુનિત પ્રતાપ જયવંત હો ! ગુરુદેવના
પ્રભાવ અને ચૈતન્યऋદ્ધિની વૃદ્ધિ હો. માંગલિક
જન્મ-મહોત્સવ પ્રસંગે શ્રી ગુરુદેવને ભક્તિ
પુષ્પોથી વધાવીએ છીએ, આનંદ-
ઉર્મિના સાથિયા પૂરીએ છીએ
અને હર્ષનંદના દીવડા
પ્રગટાવીએ છીએ.

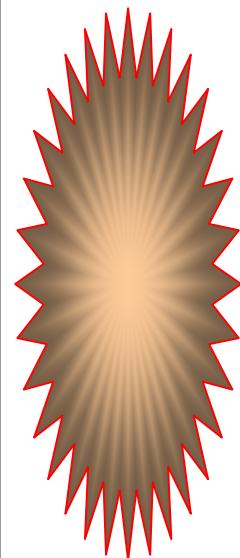
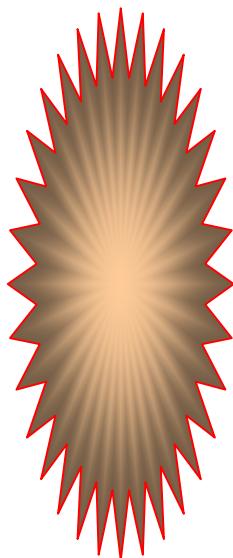
ફ ફ ફ

ફ

ફ

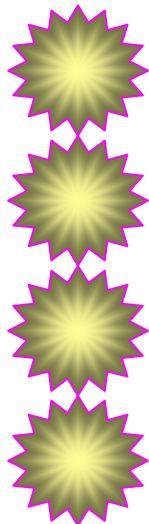
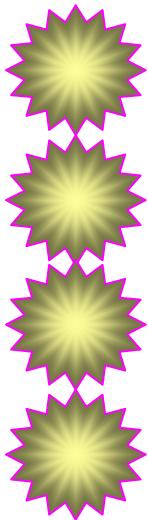
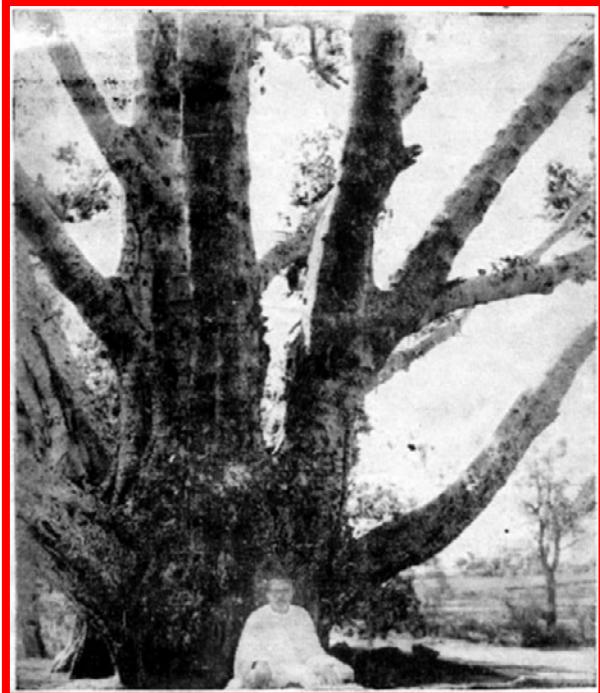

હે પંચપરમેષ્ઠી ભગવંતો ! મારા આંગણે પધારો.....મારા અંતરમાં બિરાજો....
મુક્તિમહોત્સવના મંગલ પ્રસંગે પરમ બહુમાનપૂર્વક આપશ્શીને મારા આત્મામાં
સ્થાપણ છું.....આપને આત્મામાં સ્થાપીને આપના માર્ગ આવું છું.

પંચપરમેષ્ઠીના પરમભક્ત શ્રી કાનજીસ્વામી,
ભક્તિભાવપૂર્વક પંચપરમેષ્ઠીને વંદન-સ્તુતિ કરે છે.

ખ વીંધીયાના વડલાનીચે ખ

“મને લાગે સંસાર અસાર....એ રે
સંસારમાં નહીં જાઉં...નહીં જાઉં.....નહીં જાઉં રે.....
મને લાગે ચૈતન્યપદ સાર....એ રે
ચૈતન્યમાં રમી જાઉં.....રમી જાઉં...રમી જાઉં રે.....

કૃષ્ણજીના વિશ્વાખા પ્રેરણના રોજ રાતના નીચે
ધાગાતા વાંછાયુદ્ધ મુકાને જુના ઉપાયને ના
આત્મા ચાલે મદ્દાપુરથે કુલજી સ્વધારી જી તાદ્દુરાન
ની ઓળખાળાને ગાંધી સામ્રાજ્યારે ગંડના વાસ્યારણ
કરતા પણો રતા

(ગુરુદેવના વડીલ બંધુ શ્રી ખુશાલભાઈએ ૪૦ વર્ષ પહેલાં લખેલી
એક આનંદકારી નોંધ: તેમના જ ફસ્તાક્ષરમાં)

ગુરુદેવના ઉકમાં જન્મોત્સવ પ્રસંગે સમર્પિત ઉક પુષ્પોની

૧. જે સંતગુરુએ આત્માનું સ્વરૂપ સમજાવીને ભવભ્રમણના દુઃખોથી છોડાવ્યા તે સંતગુરુને નમસ્કાર હો.

*

૨. આત્મસ્વરૂપ અંતરની વસ્તુ છે તેને જાણ્યા ને અનુભવ્યા વગર જગતના બધા જીવો દુઃખી છે.

*

૩. સુખ આત્માના સ્વાનુભવમાં છે; સ્વાનુભવ એ જ દુઃખ ટાળવાનો ને સુખ પ્રગટ કરવાનો માર્ગ છે.

*

૪. ધર્મને શુભ-અશુભ વખતેય સમ્યકૃત્વની ધારા અગ્રૂટપણે એવી ને એવી વર્તે છે.

*

૫. સ્વાનુભવમાં જે આનંદનો સ્વાચ ચાખ્યો છે તેમાં ફરીને ઉપયોગ જોડવાની ભાવના ધર્મને વર્તે છે.

*

૬. સ્વાનુભવમાં ઉપયોગ વખતે નિર્વિકલ્પદશામાં અતીન્દ્રિયઆનંદનું જે વિશિષ્ટ વેદન છે તેવું સવિકલ્પદશામાં નથી હોતું.

*

૭. ધર્મ જીવને રાગરૂપ પરિણમન હોવા છતાં તેનું સમ્યકૃત કાંઈ રાગરૂપ થઈ જતું નથી, તે તો રાગથી જૂદું જ રહે છે.

*

: ૨ :

આત્મધર્મ

: વૈશાખ :

૮. અહા, ધન્ય છે તે સાધર્મીઓને કે જેઓ પ્રેમથી સ્વાનુભવની ચર્ચા કરે છે.

*

૯. પ્રસંગ થઈને આત્માની પ્રીતિપૂર્વક તેના સ્વાનુભવની વાત ઉત્સાહથી સાંભળે તે પણ મહા ભાગ્યશાળી છે.

*

૧૦. મોક્ષમાર્ગનું પહેલું રત્ન સમ્યગ્દર્શન છે, તેના વડે જ મોક્ષમાર્ગનું ઉદ્ઘાટન થાય છે.

*

૧૧. સ્વપરના યથાર્થ ભેદજ્ઞાનપૂર્વક તત્ત્વાર્થશર્દ્ધાન કરીને સ્વાનુભવ સહિત શુદ્ધાત્મશર્દ્ધાન કરવું તે સમ્યગ્દર્શન છે.

*

૧૨. જેમ સૂર્યના પ્રકાશમાં અંધકાર રહેતો નથી તેમ ચૈતન્યસૂર્યના સ્વાનુભવપ્રકાશમાં અજ્ઞાનના અંધારા રહેતા નથી.

*

૧૩. અપૂર્વ અંતરપ્રયત્નવડે જેણે નિજસ્વરૂપને સાધ્યું છે એવા સમ્યગ્ટદ્ધિની અંતરદશાની ઓળખાણ પણ જગતને દુર્લભ છે.

*

૧૪. આત્માસંબંધી જ્ઞાનમાં જ્યાં ભૂલ નથી ત્યાં બહારના જાણપણાની ભૂલ મોક્ષમાર્ગ સાધવામાં નડતી નથી.

*

૧૫. શુદ્ધાત્મારૂપ પ્રયોજન વગરનું બધુંય જાણપણું થોથાં છે, કેમકે તેના વડે મોક્ષમાર્ગ સધાતો નથી.

*

૧૬. સમ્યગ્જ્ઞાન તેને કહેવાય કે જે નિજસ્વરૂપને સાધે; નિજસ્વરૂપને ન સાધે તે અજ્ઞાન.

*

૧૭. સમ્યગ્જ્ઞાનનો અચિંત્ય મહિમા છે; તે જ્ઞાનના રચિલા જીવો હંમેશા વિરલા જ હોય છે.

*

૧૮. નિર્વિકલ્પ અનુભવ વર્તતો હોય ત્યારે જ સમ્યગ્ટદ્ધિ કહેવાય, ને સવિકલ્પ વખતે ન કહેવાય-એવા નિયમ નથી.

*

: વૈશાખ :

આત્મધર્મ

: ૩ :

૧૯. એવો નિયમ છે કે સમ્યકૃત્વની ઉત્પત્તિના કાળે તો નિર્વિકલ્પ-અનુભૂતિ હોય જ.

*

૨૦. સમ્યગ્દર્શન તે ઉપયોગ નથી, સમ્યગ્દર્શન તે તો આત્મપ્રતીતિ છે.

*

૨૧. બહારમાં ઉપયોગ વખતે પણ ધર્માને શુદ્ધાત્મશ્રદ્ધાન એવું ને એવું વર્તતું હોય છે.

*

૨૨. સમકિતી-મહાત્માની સ્થિતિ એવી અલૌકિક છે કે રાગ વખતેય રાગથી પાર એવી દશા તેમને વર્તી રહી છે.

*

૨૩ શુભભાવ વખતે સમ્યકૃત્વ હોય છે પણ શુભભાવવડે સમ્યકૃત્વ થતું નથી.

*

૨૪ શુભ વખતે જેને શુભથી રહિત એવા શુદ્ધાત્માની પ્રતીત વર્તે છે તે જ સમ્યગ્ટાણ છે.

*

૨૫ ધર્માત્માની અંતરની ગુણદશાને જે ઓળખે છે તેને પોતામાં સ્વભાવ ને પરભાવના ભેદવિચારની સ્કૂરણા જાગે છે.

*

૨૬ પોતાના દેવ-ગુરુ-ધર્મની ભક્તિ-પ્રભાવનાના પ્રસંગમાં ધર્મ ઉલ્લસી જાય, તેમાં લોભ કરે નહિં, પાછી પાની કરે નહિં.

*

૨૭ ધર્માના ઉપયોગનું અનુસંધાન નિજસ્વરૂપ ઉપર છે, નિજસ્વરૂપના નિશાનને તે ચૂકતા નથી.

*

૨૮ સ્વરૂપના ચિંતનમાં આનંદતરંગ ઉલ્લસે છે, રોમાંચ થાય છે ને પછી તુરત જ વિકલ્પ તૂટીને સ્વાનુભવ થાય છે.

*

૨૯ નિર્વિકલ્પતાના સ્વાનુભવના પરમ આનંદનો ભોગવટો હોય છે પણ તેનો વિકલ્પ નથી.

*

૩૦ સ્વરૂપના તીવ્ર રસથી વારંવાર તેના ચિંતનમાં ઉપયોગ જોડવો તે સ્વાનુભવનો પ્રયત્ન છે.

: ૪ :

આત્મધર્મ

: વૈશાખ :

ત૧ આત્મસ્વરૂપના નિર્ણયમાં જ જેની ભૂલ હોય તેને તેનું ખરું ચિંતન કે સ્વાનુભવ થાય નહિ.

*

ત૨ જેનું ધ્યાન કરવાનું છે તેને પ્રથમ બરાબર ઓળખવું જોઈએ; ઓળખ્યા વગર ધ્યાન કોનું?

*

ત૩ અહા, નિરાલંબી ચૈતન્યવસ્તુ ! એનું માહાત્મ્ય આવ્યા વગર એ જાગે એવી નથી.

*

ત૪ નિજસ્વરૂપમાં અચિંત્ય મહિમા કરતાં બીજે કયાંય વધુ મહિમા હોય તેનો ઉપયોગ સ્વરૂપમાં લાગે નહિ.

*

ત૫ સહજ શુદ્ધાત્માની જેટલી અનુભૂતિ તેટલો જ હું, મારા સ્વસંવેદનમાં આવું છું, એ જ હું,- આત્મ ધર્મી અનુભવે છે.

*

ત૬ ચૈતન્યની અનુભૂતિનો ઉત્કૃષ્ટ રસ જ્યાં ધૂંટાય ત્યાં વિકલ્પ તૂટે ને આનંદતરંગ ઉલ્લસે.

*

ત૭ ધર્મીને પરભાવો અનુભવથી બહાર રહી ગયા, ને નિર્મળ પર્યાય અનુભૂતિમાં ભેગી ભળી ગઈ.

*

ત૮ અહા, આ અનુભૂતિ !!-જેના ફળમાં સંસારદુઃખનો નાશ, ને અપૂર્વ સિદ્ધસુખની પ્રાસિ,-એના મહિમાની શી વાત !

*

ત૯ પરમ વીતરાગ જૈનધર્મના અનાદિ પ્રવાહમાં તીર્થકરો અને સંતોએ આત્મહિતના હેતુભૂત અધ્યાત્મનો પ્રવાહ વહેતો રાખ્યો છે.

*

૪૦ તીર્થકરો અને સંતોનો એ અધ્યાત્મસંદેશ જીલીને અનેક મુમુક્ષુ જીવો પાવન થાય છે.

*

૪૧ વીતરાગી અધ્યાત્મરસના પાનથી સંસારના સંતપ્ત જીવો પરમ તૃતીએ અનુભવે છે.

*

: વૈશાખ :

આત્મધર્મ

: ૫ :

૪૨ અહીં ! તીર્થકરો અને મુનિઓનું જીવના તો સ્વાનુભવવડે અધ્યાત્મરસમાં ઓતપ્રોત બનેલું છે—એમની શી વાત !

*

૪૩ જૈનશાસનમાં અનેક શ્રાવકો પણ એવા ધર્મી પાક્યા છે કે જેમનું અધ્યાત્મજીવન અનેક જિજ્ઞાસુઓને અધ્યાત્મની પ્રેરણા જગાડે છે.

*

૪૪ સમ્યકૃત્વની અને નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભવની આત્મસ્પર્શી ચર્ચાઓ પણ સમ્યકૃત્વપિપાસુને અત્યંત અદ્ભુતાદકારી છે.

*

૪૫ સ્વાનુભવી સંતની અદ્ભુત-અચિંત્ય પરિષ્ણતિનું ચિંતન કરતાં પરિષામમાં સ્વાનુભવનો ઉલ્લાસ જાગે છે.

*

૪૬ ભાઈ, સંતોએ પોતે આત્મામાં જે કર્યું તે જ તને બતાવે છે.

*

૪૭ અહીં, આત્માના સ્વાનુભવથી મોક્ષને સાધવાનો આવો અવસર તને હાથમાં આવ્યો છે.....માટે હે જીવ ! તું જાગ.

*

૪૮ સન્તોંકે પ્રતાપસે સબ અવસર આ ચૂકા હૈ....હવે શુભથી આગળ જઈને શુદ્ધતાની અપૂર્વ ધારા ઉલ્લસાવ.

*

૪૯ મોક્ષમાર્ગ શુદ્ધ આત્માને આશ્રિત છે, તેના વિના મોક્ષ સાધી શકતો નથી.

*

૫૦ વસ્તુ પોતાની સહજ શક્તિથી કાર્યરૂપ પરિષામે છે,—એમ જાણીને સ્વાશ્રય કરતાં મોક્ષમાર્ગ પ્રગટે છે.

*

૫૧ દરેક વસ્તુના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયમાં જ તેની મર્યાદા છે; બીજાના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય તેની મર્યાદાથી બહાર છે.

*

૫૨ વસ્તુસ્વરૂપની વ્યવસ્થા જાણીને સંતોએ પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપમાં ભતિને વ્યવસ્થિત કરી છે.

: ૬ :

આત્મધર્મ

: વૈશાખ :

૫૩ સ્વાજુભવ વડે સંતોએ મોક્ષમાર્ગ અવધારિત કર્યો છે, અને તે માર્ગ સાધવાનું કાર્ય કરાય છે.

*

૫૪ ઊંઘા ભાવથી તારા આત્માને સંસારમાં હુબાડનાર શત્રુ પણ તું, ને સવળા ભાવથી તારા આત્માને તારનારો મિત્ર પણ તું.

*

૫૫ શ્રી વીરનાથની વાણીના પ્રવાહનો, તેમજ સીમંધરનાથની દિવ્ય વાણીનો પણ, આ ભરતક્ષેત્રના સંતો ઉપર મહાન ઉપકાર છે.

*

૫૬ વસ્તુસ્વરૂપની જે સ્વાધીનતા છે તે જ સર્વજ્ઞદેવે જાણીને પ્રતિષ્ઠ કરી છે, તે જ સંતોએ સમજાવી છે.

*

૫૭ સ્વાધીન વસ્તુસ્વરૂપની અચલિત મર્યાદાને તોડવી અશક્ય છે, એ વસ્તુસ્વરૂપને જાણે તેને શાબાશી !

*

૫૮ સ્વાધીન પરિણમનની વાત જેને બેઠી તેનું પરિણમન અંતર્લક્ષ તરફ વળ્યું ને સ્વાશ્રયે અપૂર્વ મોક્ષમાર્ગ પ્રગટ્યો.

*

૫૯ પોતાની સ્વતંત્રતા પણ જેને ન ગમે તેની તો શી વાત !! સ્વાશ્રય વડે ભવબંધ તોડે તેની બલિદ્ધારી છે.

*

૬૦ ભાઈ, પરાધીનતાના ભાવમાં તો તે અનંતકાળ દુઃખમાં ગુમાવ્યો, સ્વાધીનતાને તો એકવાર જો....એક ક્ષણ તો સ્વાધીનતાની હવા લે.

*

૬૧ નિજસ્વરૂપનો મહિમા જાણ્યા વગર જીવનો ઉપયોગ જ્યાં ત્યાં ભમ્યા કરે છે; તે ભમણ ટાળવાની ને સ્વરૂપમાં ઉપયોગ સ્થિર થવાની રીત સન્તો બતાવે છે.

*

૬૨ પર નિભિત્તને સ્વમાં અંકિચિત્કર માનીને સ્વતત્ત્વનો આશ્રય કરવો તેમાં જ નિભિત્તનો નિભિત્ત તરીકે સાચો સ્વીકાર છે.

*

: વૈશાખ :

આત્મધર્મ

: ૭ :

હડ નિમિત્તને અંકિંચિતકર ન માનતાં, તેને ઉપાદાનમાં કિંચિત્ પણ કાર્યકારી માને તેણે ખરેખર નિમિત્તને માન્યું નથી.

*

૬૪ કુગુરુઓને મુનિ તરીકે ન માનીએ ત્યાં કોઈ કષે કે તમે મુનિને માનતા નથી,—તો તેની વાત ખોટી છે.

*

૬૫ મુનિનું શુદ્ધનિર્ગંથ રત્નત્રયમય સ્વરૂપ જેમ છે તેમ જાણવું, ને તેથી વિરુદ્ધ હોય તેને મુનિ ન માનવા—તે જ મુનિની સાચી માન્યતા છે.

*

૬૬ સાચા મુનિનું સ્વરૂપ જે જાણતો નથી અને કુલિંગીને પણ મુનિ તરીકે જે આદરે છે તે ખરેખર મુનિને માનતો નથી.

*

૬૭ જીવ જ્યારે સ્વાનુભવવડે ગ્રંથિભેદ કરે ત્યારે સમ્યગ્જ્ઞાનની કણિકા જાગે ને ત્યારે મોક્ષમાર્ગ શરૂ થાય.

*

૬૮ હે જીવ ! તત્ત્વ વિચારની શક્તિ તને મળી છે તો હવે સ્વાનુભવના ઉદ્ઘમ વડે મોક્ષમાર્ગને સાધ.

*

૬૯ તારા આત્માના આશ્રયે જ તારો મોક્ષમાર્ગ છે; તું એકલો એકલો તારામાં ને તારામાં તારો મોક્ષમાર્ગ સાધી શકે છે.

*

૭૦ હે જીવ ! ચૈતન્યની સંભાળ કરીને તું તારા પરિણામ સુધાર ત્યાં સામે કર્મનું જોર તૂટી જ જશે.

*

૭૧ જીવના પરિણામઅનુસાર જ જગતમાં સહજ પરિશમન હોય છે; આત્માને સાધવા જે જાગ્યો તેને માટે આખું જગત અનુકૂળ જ છે.

*

૭૨ રાગને મોક્ષમાર્ગ માનીને જે અટકી જાય છે, ને આગળની શુદ્ધ-ભૂમિકાનું જેને લક્ષ નથી તેને માર્ગાનુસારી કહેતા નથી.

: ૮ :

આત્મધર્મ

: વૈશાખ :

૭૩ જેણો સમ્યગ્દર્શન કર્યું તેજો પોતાની પર્યાયમાં કેવળજ્ઞાનના ને વીતરાગતાના આંબા રોષ્યા....શાખા ફૂટી....અલ્પકાળમાં ફળ પાકશે.

*

૭૪ હે જીવ ! તું આટલે સુધી આવ્યો.....હવે સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરીને મોક્ષમાર્ગી થા.

*

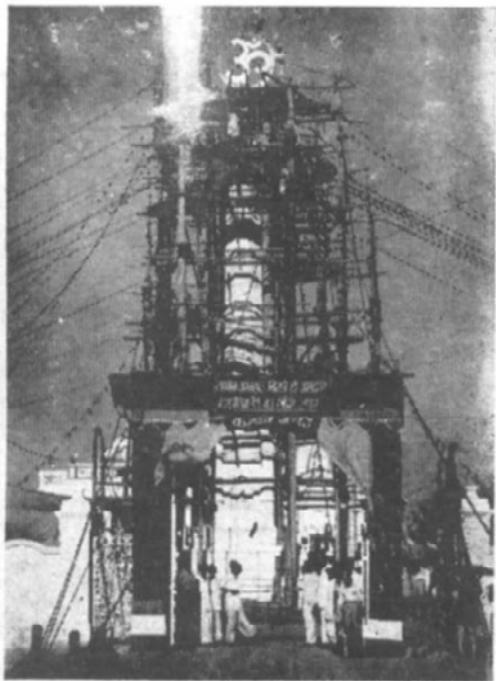
૭૫ હે જિનેન્દ્રદેવ ! આપે જાણેલી ને કંદેલી વસ્તુવ્યવસ્થા અમારા સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાનનું કારણ છે; તેવી આપ પૂજ્ય છો.

*

૭૬ હે ગુસ્ટદેવ ! જિનમાર્ગનું સ્વરૂપ સાધીને અને પ્રકાશિત કરીને આપે અમને ભવબંધનથી છોડાવીને મોક્ષપુરના પંથે જોડ્યાં છે, તે આપનો અપાર ઉપકાર છે....આપનો અવતાર ધન્ય છે...આપની જયંતીના આ મંગલ પ્રસંગે અત્યંત ભક્તિભાવથી આ પુષ્પમાળા સમર્પણ કરીને આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

*

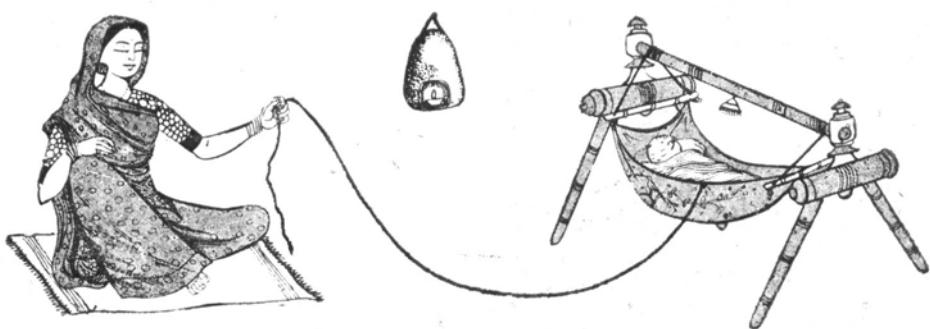

સોનગઢમાં માનસ્તંભ-પ્રતિષ્ઠા
પ્રસંગનું ભવ્ય દેશ્ય

સોનગઢમાં માનસ્તંભના
સ્વસ્તિકવાળા સૌથી મોટા
પાણાણનું ગુરુદેવ અવલોકન
કરી રહ્યા છે.

ઉજંબા જુલાવે કુંવર કહાનને રે, ઉજંબા કહે છે કુંવર કહાનને રે....
 કુંવર કહાનને રે મોતી-નંદને રે, ઉજંબા જુલાવે....કુંવર કહાનને રે...
 મારા હૈયાના હાર હે કાનુંડા રે, તું શોભાવજે કુંખ મુજ...ઉજંબા જુલાવે.
 તું થાજે શાસનનો હીરલો રે, તું કુંકજે અધ્યાત્મના શંખ.....ઉજંબા કહે છે.
 તારી મુદ્રા પર તેજ દેખું આત્મના રે, મારા હદ્યમાં હર ઉભરાય....ઉજંબા જુલાવે.
 બચપણે જૂલો હીર-દીરિયો રે, પછી જૂલજો અધ્યાત્મરસ માંય....ઉજંબા જુલાવે.
 હે કાનુ ! અવતાર તારો સફળ છે રે, ધન્ય થયા છે અમ કૂળ ગ્રામ...ઉજંબા જુલાવે.
 ધર્મવૃદ્ધિ કરજે તું દેશમાં રે, થાશે સત્યના જ્યજ્યકાર....ઉજંબા કહે છે.
 'ચિરાયુ થજો ને આત્મવૃદ્ધિ હજો, આપે આપે આશીષ એ માત....ઉજંબા જુલાવે.

જ્ઞાન નો વિશ્વાસ

*

(મુંજવણીથી છૂટવા શું કરવું? -જ્ઞાનનો વિશ્વાસ)

એક ભાઈ પ્રતિકૂળતાથી મુંજાઈને કહે કે સાહેબ, આ પ્રતિકૂળતા આવી તેનાથી મુંજવણ થાય છે. આ મુંજવણથી છૂટવા શું કરવું?

ગુરુલેદેવ કહે: ભાઈ, જ્ઞાનનો વિશ્વાસ રાખવો જ્ઞાન તો જાણો કે જ્ઞાન તે ખેદ કરે?

આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તેનો વિશ્વાસ કરવો કે હું તો જ્ઞાન છું; જ્ઞાનમાં

પ્રતિકૂળતા કેવી? ને જ્ઞાનમાં ખેદ કેવો? જ્ઞાનમાં તો જાણપણું છોય, આવા જ્ઞાનનો વિશ્વાસ રાખે તેને પ્રતિકૂળતામાંય મુંજવણ થાય નહીં; કેમકે પ્રતિકૂળતા જ્ઞાનમાં પ્રવેશતી નથી, એ તો જ્ઞાનથી બહાર જ રહે છે. જ્ઞાનમાં ભવદૃષને પણ મટાડવાની તાકાત છે ત્યાં બીજા રોગની શી વાત?

રોગ આવ્યો, તો શું તે જ્ઞાનમાં પ્રવેશી ગયો છે?—ના; તે બહાર રહીને જ્ઞાનમાં જણાય છે; માટે પ્રતિકૂળતા જ્ઞાનમાં નથી. આવા જ્ઞાનનો વિશ્વાસ રાખવો; તે જ્ઞાન સ્વયં સમાધાનરૂપ—સુખરૂપ છે.

જ્ઞાનમાં પ્રતિકૂળતા ને દુઃખ નથી.

જ્ઞાનમાં સમાધાન ને શાંતિ છે.

આવા જ્ઞાનની ભાવના તે જ મુંજવણ ટાળવાનો માર્ગ છે.

અ

આવી ‘જ્ઞાનભાવના’ બાબત અગાઉ આત્મધર્મ અંક રૂપમાં આવ્યું હતું:

“જ્યારે સંસારમાં ફારો પ્રકારની પ્રતિકૂળતા ક્યારેક એક સામટી આવી પડે, ક્યાંય ઉપાય ન સૂઝે, તે પ્રસંગે માર્ગ શું?

એક જ માર્ગ..... ‘જ્ઞાનભાવના’

‘જ્ઞાનભાવના’ ક્ષણમાત્રમાં બધી મુંજવણને ખંખેરી નાખીને હિતમાર્ગ સુઝાડે છે, ને કોઈ અલૌકિક ધૈર્ય તથા અચિંત્ય તાકાત આપે છે.”

જ્ઞાનભાવના એ સર્વ દુઃખોની પરમ ઔષધિ છે.

વક્તા અને શ્રોતાની યૌભંગી

જગતમાં વક્તા અને શ્રોતાનો યોગ કેવા કેવા પ્રકારનો હોય છે, અને તેમાં બંનેની કેવી સ્વતંત્રતા છે! તે આ ચૌભંગી ઉપરથી જ્યાલમાં આવશે. ચાર ભંગ જાણીને તેમાં સૌથી ઉત્તમ જે ચોથો પ્રકાર તેમાં શુદ્ધઉપાદાનવડે પોતે ભળી જવું.

૫

(૧) બંને અજ્ઞાની

કોઈવાર વક્તા અને શ્રોતા બંને અજ્ઞાની હોય, ત્યાં નિમિત્ત ઉપાદાન બંને અશુદ્ધ છે. જ્યાં અજ્ઞાનીનો વિપરીત ઉપદેશ ચાલતો હોય છતાં જેને તે રૂચે તે શ્રોતા પણ અશુદ્ધ ઉપાદાનવાળો છે; શુદ્ધઉપાદાનવાળા જીવને એવો વિપરીત ઉપદેશ રૂચે નહિં. શ્રોતા થઈને તે એવો ઉપદેશ સ્વીકારે નહિં. અજ્ઞાની વક્તાએ ખોટો ઉપદેશ આપ્યો માટે શ્રોતાને ખોટું જ્ઞાન થયું—એમ નથી. શ્રોતાનું ઉપાદાન એવું અશુદ્ધ હતું તેથી તેને એવો ઉપદેશ બેઠો. નિમિત્ત ને ઉપાદાન બંને સ્વતંત્ર, અસહયી છે, કોઈ કોઈને આધીન નથી—એ સિદ્ધાંત પહેલેથી કહેતા આવ્યા છીએ તે સર્વત્ર લાગુ પાડવો. કોઈવાર અજ્ઞાની શાસ્ત્રઅનુસાર પણ ઉપદેશ આપતો હોય ને અજ્ઞાની સાંભળતો હોય, પણ સ્વાનુભવનું ખરું રહ્યા તેમાં આવે નહિં, ને મોક્ષમાર્ગનો પ્રસંગ ત્યાં બને નહિં; કેમકે ઉપાદાન અને નિમિત્ત બંને અશુદ્ધ છે, બંને અજ્ઞાની છે.

(૨) એક અજ્ઞાની, બીજો જ્ઞાની

હવે કોઈવાર એવું પણ બને કે વક્તા તો અજ્ઞાની હોય ને શ્રોતા જ્ઞાની હોય, ત્યાં નિમિત્ત અશુદ્ધ છે ને ઉપાદાન શુદ્ધ છે. જુઓ, નિમિત્ત અશુદ્ધ છે પણ તે કાંઈ ઉપાદાનને અશુદ્ધતા નથી કરતું. બંને સ્વતંત્રપણે પોતપોતાના ભાવમાં પરિણમતા હોય, જ્ઞાની કાંઈ જ્યાં ત્યાં અજ્ઞાનીના ઉપદેશ સાંભળવા જાય નહિં; પણ કોઈ મુનિ વગેરે હોય; બહારનો વ્યવહાર ચોખ્ખો હોય ને શાસ્ત્રઅનુસાર પ્રરૂપણ કરતા હોય, અંદર કોઈ સૂક્ષ્મ મિથ્યાત્વનો પ્રકાર તેમને રહી ગયો હોય, કદાચ બીજાને તેનો જ્યાલ ન પણ આવો; ને જ્ઞાની તે મુનિની સભામાં બેસીને સાંભળતા હોય, વંદનાદિ વ્યવહાર પણ કરતા હોય; ત્યાં વક્તા.

અજ્ઞાની છે ને શ્રોતા જ્ઞાની છે. શાસ્ત્ર અનુસાર શુદ્ધત્વાના અનુભવ વગેરેનું કથન કરતાં હોય પણ પોતાને તેવો સ્વાનુભવ ન હોય, ને શ્રોતામાં કોઈ જ્ઞાની હોય તેને એવો સ્વાનુભવ થઈ ગયો હોય, શાસ્ત્રઅનુસાર પ્રરૂપણા હોય તે જ્ઞાની સાંભળે, પણ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ પ્રરૂપણા હોય તે જ્ઞાની શ્રોતાપણે સાંભળે નહિં, તેનો નકાર કરે, રાગને જે મોક્ષમાર્ગ મનાવે, પરાશ્રયે ધર્મ મનાવે, આત્માનું પરમાં કર્તૃત્વ મનાવે, દેહની જડકિયાથી ધર્મ મનાવે—એવી સીધેસીધી વિપરીત પ્રરૂપણા કોઈ અજ્ઞાની કરતા હોય ને તે સાંભળવાનો કદાચ પ્રસંગ આવી જાય, તો જ્ઞાનીશ્રોતા તે વાત સ્વીકારે નહિં. આમાં ઉપાદાન શુદ્ધ છે ને નિમિત અશુદ્ધ છે.

અહીં એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે જે શ્રોતા જ્ઞાની છે તે શ્રોતાને ધર્મ પામતી વખતે કોઈ જ્ઞાની બીજા પાસેથી દેશનાલભિદ્ધ થઈ ગયેલી છે, એટલે જેમની પાસેથી દેશનાલભિદ્ધ થઈ છે તે જ ધર્મનું નિમિત છે. અજ્ઞાનીના ઉપદેશથી કોઈ જીવ દેશના લભિદ્ધ પામી જાય એમ બનતું નથી. ધર્મ પામનારે એકવાર તો જ્ઞાની પાસેથી દેશના સાંભળી જ હોય—એવી અનાદિ પરંપરા છે. હા, એમ બને કે અજ્ઞાનીનો ઉપદેશ સાંભળતી વખતે પૂર્વે થયેલી દેશનાલભિદ્ધના સંસ્કાર તાજા થઈ જાય ને તેના બળે જીવ ધર્મ પામે; ત્યાં તે ઉપાદાનની શુદ્ધતાના બળે જ ધર્મ પામે છે. આ રીતે ઉપાદાન શુદ્ધ ને નિમિત અશુદ્ધ એવો પ્રકાર પણ કોઈવાર હોય છે.

આથી કોઈ એમ કહે કે નિમિત ભલે ગમે તેવું હોય આપણે શું વાંધો છે ? ગમે તેની પાસેથી સાંભળવું છે ને ! માટે ગમે તેવા અજ્ઞાની-કુગુરુ-અન્યમતિનો પણ ઉપદેશ સાંભળવામાં વાંધો નથી,—તો તેની વાત સાચી નથી; તે મોટી ભ્રમણામાં છે. ભાઈ ! તને એવા ખોટા તત્ત્વના શ્રવણનો ભાવ કેમ આવ્યો ? કુસંગનો ભાવ તને કેમ ગોઠે છે ?—માટે તારું ઉપાદાન પણ અશુદ્ધ છે. જેવા તારા વક્તા તેવો તું.—બને સરખા; એટલે તારો કલાસ આ બીજા નંબરમાં ન આવે, પણ તારો કલાસ તો જે પહેલો નંબર કહ્યો તેમાં આવે.

(૩) એક જ્ઞાની, બીજો અજ્ઞાની

વક્તા જ્ઞાની હોય ને શ્રોતા અજ્ઞાની હોય, ત્યાં નિમિત શુદ્ધ, ને ઉપાદાન અશુદ્ધ છે; આ ત્રીજો પ્રકાર તો સામાન્યપણે જોવામાં આવે જ છે. તીર્થકર ભગવાનની સભામાં તો

ધણાય જીવો શ્રોતા હોય છે, પણ તે બધાય કાંઈ સમ્યજ્ઞન પામી જતા નથી. તેથી ભૈયા ભગવતીદાસજી ઉપાદાન-નિમિત્તમાં સંવાદમાં કહે છે કે:-

યહ નિમિત્ત ઈહ જીવકો, મિલ્યો અનંતી વાર;
ઉપાદાન પલટયો નહિં, તો ભટકત ફિર્યો સંસાર. ૮
કેવળી અરુ મુનિરાજકે, પાસ રહે બહુ લોય;
પૈ જાકો સુલટયો ધની, સમ્યક તાકો હોય. ૧૧

જીનોને, નિમિત્ત તરીકે સર્વજ્ઞ જેવા વક્તા મળ્યા, ને તેમની વાણી સમવસરણમાં બેઠા બેઠા સાંભળી, છતાં જેમનું ઉપાદાન અશુદ્ધ હતું તે જીવો અજ્ઞાની રહ્યા. -નિમિત્ત શું કરે? પોતાના ઉપાદાનની તૈયારી વિના ભગવાન પણ સમજાવી દે તેમ નથી. શુદ્ધાત્માની એક જ વાત શાની પાસેથી એક સાથે ધણા જીવો સાંભળે, તેમાં કોઈ તે સમજને તેવો અનુભવ કરી લ્યે છે, કોઈ જીવો તેવો અનુભવ નથી કરતા. નિમિત્તપણે એક જ વક્તા હોવા છતાં શ્રોતાના ઉપાદાન અનુસાર ઉપદેશ પરિણામે છે. આવી સ્વતંત્રતા છે. અર્થી ઉત્કૃષ્ટ શાનીવક્તા તરીકે તીર્થકરદેવનો દાખલો લીધો તેમ ચોથા ગુણસ્થાનથી માંડીને બધાંય શાની વક્તાનું સમજી લેવું.

(૪) બંને શાની

કોઈ વાર વક્તા શાની હોય ને શ્રોતા પણ શાની હોય, ત્યાં ઉપાદાન ને નિમિત્તે બંને શુદ્ધ છે; -આવો પ્રકાર પણ જોવામાં આવે છે. તીર્થકરભગવાનની સભામાં ગણધરો જેવા શ્રોતા બિરાજતા હોય; જગતમાં સૌથી ઉત્તમ વક્તા તીર્થકરદેવ, ને સૌથી ઉત્તમ શ્રોતા ગણધરદેવ, અહા! એ વીતરાગી વક્તા ને એ શ્રોતાની શી વાત! જ્યાં સર્વજ્ઞ જેવા વક્તા... ને ચાર શાનધારી શ્રોતા....એ સભાના દિવ્ય દેદારની શી વાત!! ને ભગવાનની વાણી એક સમયમાં પૂરું રહસ્ય લેતી આવે, ગણધરદેવ એકાગ્રપણે તે જીલતાં જીલતાં સ્વરૂપમાં ઠરી જાય. ભગવાનની સભામાં બીજા પણ લાખો કરોડો શાનીઓ હોય, તિર્યચો પણ ત્યાં ધર્મ પામે. સામે ઉપાદાન જાગ્યું એની શી વાત! ઉત્કૃષ્ટ ઉપાદાન જાગે ત્યાં સામે નિમિત્ત પણ ઉત્કૃષ્ટ હોય. -છતાં બંને સ્વતંત્ર. વક્તાપણું તેરમા ગુણસ્થાને પણ હોય પરંતુ શ્રોતાપણું છઢા ગુણસ્થાન સુધી જ છે. પછી ઉપરના ગુણસ્થાને તો ઉપયોગ નિર્વિકલ્પ થઈને સ્વરૂપમાં થંભી ગયો છે, ત્યાં વાણી તરફ લક્ષ નથી. તીર્થકરદેવ સર્વત્ર-

પરમાત્માથી માંડીને ગાણધરદેવ, મુનિવરો તથા ચોથા ગુણસ્થાનવર્તી સમ્યગુદ્ધિ જીવોએ બધા વક્તા જ્ઞાની છે, તે શુદ્ધ નિમિત્ત છે, અને શ્રોતામાં પણ જ્ઞાની હોય છે, તેને શુદ્ધ ઉપાદાન છે. જ્ઞાની વક્તા હોય ને જ્ઞાની શ્રોતા હોય એવા પ્રસંગ વિરલપણે જોવામાં આવે છે.

આ રીતે વક્તા અને શ્રોતારૂપ નિમિત્ત-ઉપાદાનના કુલ ચાર પ્રકાર કહ્યા, તે દરેકમાં ઉપાદાન-નિમિત્ત બંનેની સ્વતંત્રતા સમજવી. અને આ દ્વારાંત અનુસાર ભિન્નભિન્ન દ્વયોમાં સર્વત્ર ઉપાદાન-નિમિત્ત બંનેની સ્વતંત્રતા સમજ લેવી....ને પરાશ્રયબુદ્ધિ છોડીને સ્વાશ્રયવડે મોક્ષમાર્ગ સાધવો....તે તાત્પર્ય છે.

(શ્રી બનારસીદાસજીની ઉપાદાન-નિમિત્ત વચનિકા ઉપરના પ્રવચનમાંથી)

અંતર્મુહૂર્તમાં આત્માને સાધવાની વાત

પ્રશ્ન:- ઘણા જીવોએ એક અંતર્મુહૂર્તમાં આત્માને સાધી લીધો છે, તો અમે પણ પછી એક અંતર્મુહૂર્તમાં આત્માને સાધી લેશું, અત્યારે તો બીજું કરી લઈએ !

ઉત્તર:- ભાઈ, એક અંતર્મુહૂર્તમાં આત્મા સાધી લેવાની જેની તૈયારી હોય તેને તેનો કેટલો પ્રેમ હોય ?—“હમણાં બીજું કરી લઉં ને આત્માનું પછી કરીશ”—એવો ભાવ તેને આવે જ નહિં. ‘આત્માનું પછી કરશું ને હમણાં બીજું કરી લઉં’ એનો અર્થ એ થયો કે તેને આત્મા કરતાં બીજું વધારે વહાલું છે, સ્વભાવના કાર્ય કરતાં પરભાવના કાર્યનો પ્રેમ તેને વધુ છે. જેને જે કાર્યની અત્યંત આવશ્યકતા લાગે તેને તે પહેલાં કરે, તેમાં મુદ્દત ન મારે; ને જેની આવશ્યકતા ન લાગે તે કાર્ય પછી કરે, તેમાં મુદ્દત નાખે. આત્માની ઓળખાણનો જેને ખરેખરો ભાવ જાગે તેનો ઉદ્યમ આત્મા તરફ તરત જ ઉપડ્યા વગર રહે નહિં. આચાર્યદિવ વારંવાર કહે છે કે આજે જ આત્માને અનુભવો...તત્કાલ આત્માનો અનુભવ કરો. કદ્દી એમ નથી કહું કે “આ પછી કરજો”. પછી કરીશું એમ કહે તો તેનો અર્થ એ છે કે વર્તમાનમાં તેને આત્માનો ખરો પ્રેમ કે રૂચિ જાગી નથી—એવો જીવ અંતર્મુહૂર્તમાં આત્માને કયાંથી સાધી શકશે ? હા, જેને આત્માની ખરેખરી ધગશ અને લગની અંતરમાં જાગી હોય તે અંતરના પ્રયત્ન વડે અંતર્મુહૂર્તમાં પણ આત્માનો અનુભવ કરી લ્યે છે. પણ એવા આત્માની અંતરની તૈયારી કોઈ જુદી જ હોય છે.

સર્વજ્ઞસ્વરૂપને અનુસરનારી જિનવાણીને નમસ્કાર (કલશટીકા-પ્રવચનો)

પહેલા કળશમાં શુદ્ધાત્માને નમસ્કાર કર્યા; હવે બીજા કળશમાં તે શુદ્ધાત્માને દર્શાવિનારી હિવ્યધ્યનિ-જિનવાણીને નમસ્કાર કરે છે; વાણી જડ હોવા છતાં તેને શા માટે નમસ્કાર કર્યા? તેનું સમાધાન કરતાં કહે છે કે તે વાણી સર્વજ્ઞસ્વરૂપ-અનુસારિણી છે, તેથી તે પણ વંદનીય છે.

અનંતધર્મણસ્તત્ત્વં પશ્યન્તી પ્રત્યાત્મનः।

અનેકાન્તમયી મુર્તિર્નિત્યમેવ પ્રકાશતામ् ॥૨॥

જિનવાણીના નિમિત્તથી પ્રગટેલી શુદ્ધાત્માની અનુભૂતિ ત્રિકાળ જ્યવંત રહો, એવી ભાવના છે ત્યાં નિમિત્તરૂપ વાણી પણ જ્યવંત રહો—એમ કંઈને જિનવાણીનું બહુમાન કર્યું છે.

જિનવાણી કેવી છે? અનેકાન્તમયી છે; પદાર્થ જેવા અનેક ધર્મસ્વરૂપ છે તેવા અનેક ધર્મોને કહેનારી અનેકાન્તમય જિનવાણી છે. એક વસ્તુના અનેક ધર્મોને કહેનારી જિનવાણી કંઈ સંશયરૂપ નથી પણ વસ્તુસ્વરૂપનો નિર્ણય કરાવીને સંશયને છેદનારી છે.

આશંકા:- અનેકાન્ત તો સંશયરૂપ છે, વસ્તુને નિત્ય પણ કહે છે ને વળી અનિત્ય પણ કહે છે, ચોક્કસ કંઈ કહેતો નથી માટે અનેકાન્ત તો સંશયરૂપ છે, તેથી તે મિથ્યા છે!

સમાધાન: નહીં; અનેકાન્ત તો સંશયને દૂર કરનાર છે, અને વસ્તુસ્વરૂપના સાધન- શીલ છે, અર્થાત् અનેકાન્ત તો વસ્તુસ્વરૂપને જેમ છે તેમ સાધે છે, અનેકાન્તનો સ્વભાવ વસ્તુસ્વરૂપને સાધવાનો છે, ને વસ્તુસ્વરૂપનો નિર્ણય કરાવીને તે સંશયને છેદે છે.

જે કોઈ સત્તાસ્વરૂપ વસ્તુ છે તે દ્વય-ગુણસ્વરૂપ છે; અભેદરૂપથી સત્તાને જુઓ તો તે દ્વય છે; અને જો બેદરૂપથી જુઓ તો તે સત્તા અનંત ગુણરૂપ છે. અભેદથી જુઓ તો એક દ્વય, તેને જ બેદથી જુઓ તો અનંત ગુણો,-આમ સત્તા અનેકાન્તસ્વરૂપ છે. અનાદિ અનંત આવું જ વસ્તુસ્વરૂપ છે, તેને અનેકાન્ત પ્રસિદ્ધ કરે છે. વસ્તુ સ્વયમેવ અનેકાન્તસ્વરૂપ છે, તેને કોઈનો સહારો નથી. આવા અનેકાન્તસ્વરૂપને પ્રકાશનારી જિનવાણીને નમસ્કાર કર્યા છે. ‘તે સદાય પ્રકાશમાન રહો’ એમ કહીને તેનું બહુમાન કર્યું તેમાં નમસ્કાર આવી ગયા.

જે વાણીને નમસ્કાર કર્યા તે વાણી કેવી છે? કે બિજ્ઞ આત્માને દેખનારી-અનુભવ-નારી છે; પ્રત્યક્ષ આત્મા એટલે બિજ્ઞ આત્મા; બિજ્ઞ આત્મા કહો કે શુદ્ધઆત્મા એટલે સર્વજ્ઞ-વીતરાગસ્વભાવી આત્મા; આવા સર્વજ્ઞસ્વરૂપને અનુસરનારી એટલે કે તેના સ્વરૂપને કહેનારી જિનવાણી છે. આવી સર્વજ્ઞસ્વરૂપ-અનુસારિણી જિનવાણીને ન માને, તેને અચેતન કહીને નિષેધે તો ચાલે નાહિ. ભાઈ, તે વાણી ભલે અચેતન છે, પણ તે સર્વજ્ઞસ્વરૂપને અનુસરનારી છે, જેવું સર્વજ્ઞસ્વરૂપ છે તેવું જ સ્વરૂપ તે કહે છે. શાનમાં જાણવાનો સ્વભાવ છે, કહેવાનો સ્વભાવ નથી; વાણીમાં કહેવાનો સ્વભાવ છે, જાણવાનો સ્વભાવ નથી, પણ સર્વજ્ઞે જેવું વસ્તુસ્વરૂપ જાણ્યું તેવું જ વસ્તુસ્વરૂપ દિવ્યધ્યનિમાં આવે છે, -એવો જ વાણીનો સ્વભાવ છે; તેથી તે દિવ્યધ્યનિરૂપ વાણીને ‘સર્વજ્ઞસ્વરૂપ-અનુસારિણી’ કહી છે. એટલે કોઈ પૂછે કે ‘અચેતન વાણીને નમસ્કાર કેમ કર્યા?’ -તો તેનું આમાં સમાધાન આવી જાય છે.

કાંઈ શાનને આધારે વાણી નથી ને વાણીના આધારે શાન નથી; બંને સ્વતંત્ર છે. અને છતાં એવો સહજ મેળ છે કે શાન જ્યાં સર્વજ્ઞપણે પરિણામ્યું ત્યાં વાણી પણ તેને અનુસરનારી થઈ. જેવું શુદ્ધસ્વરૂપ સર્વજ્ઞના શાનમાં આવ્યું તેવું જ વાણીમાં આવ્યું. શાનમાં જે આવ્યું તેનાથી વિરુદ્ધ વાણીમાં ન આવે, તેથી આવી સર્વજ્ઞસ્વરૂપને અનુસરનારી જિનવાણીનું પણ બહુમાન કર્યું છે.

શંકા:- ‘નમ: સમયસારાય’ એમ કહીને માંગળિકના શ્લોકમાં શુદ્ધઆત્મા જ ઉપાદેય કહ્યો, અજ્ઞવ વસ્તુ નમસ્કાર યોગ્ય નથી અને શુદ્ધજ્ઞવ જ નમસ્કાર યોગ્ય છે- એમ કહ્યું, ને અહીં વળી દિવ્યધ્યનિને નમસ્કાર કર્યા? દિવ્યધ્યનિ તો અજ્ઞવ છે. અચેતન છે, તેને કેમ નમસ્કાર કર્યા?

સમાધાન:- ભાઈ, તે વાણી શુદ્ધઆત્માનો પ્રકાશ કરનારી છે, સર્વજ્ઞસ્વરૂપ-અનુસારિણી છે, તેથી નિમિત્તપણે તે પણ બહુમાનયોગ્ય છે. અહા, દિવ્યધ્યનિના ધોઘ....એ તો સાંભળ્યા

: ૧૬ :

આત્મધર્મ

: વૈશાખ :

હોય એને ખ્યાલ આવે. ‘ત્રિકાળ દિવ્યધ્વનિ દાતારકી જ્ય, દિવ્યધ્વનિ કી જ્ય’—એમ કદ્દીને જ્ઞાનીઓ પણ ભગવાનની વાણીનું બહુમાન કરે છે. ભક્તિમાં પણ ગાય છે કે—

ધન્ય દિવ્યવાણી ઊંકારને રે.....

જેણો પ્રગટ કર્યો આત્મદેવ.....

જિનવાણી જ્યવંત ત્રણલોકમાં રે.....

આવી જિનવાણી તે સ્વરૂપના જ્ઞાનનું નિમિત્ત હોવાથી તે પૂજ્ય છે. એ જ રીતે જિનપ્રતિમા વગેરેમાં પણ પૂજ્યપણું છે, કેમકે તે પણ સર્વજ્ઞપરમાત્માનું પ્રતિબિંબ છે. જિનવાણીને ધર્મની માતા કહેવામાં આવી છે, માતાની જેમ તે પૂજ્ય છે. પહેલાં વાણીના વાચ્યરૂપ શુદ્ધઆત્માને નમસ્કાર કર્યા; અંદી શુદ્ધાત્માની વાચક એવી, વાણીને નમસ્કાર કર્યા. બીજી લૌકિક વાણી કરતાં આ શુદ્ધાત્મસ્વરૂપને કહેનારી વાણીમાં વિશેષતા છે. ધર્મને પણ તેના પ્રત્યે પૂજ્યભાવ આવે છે.

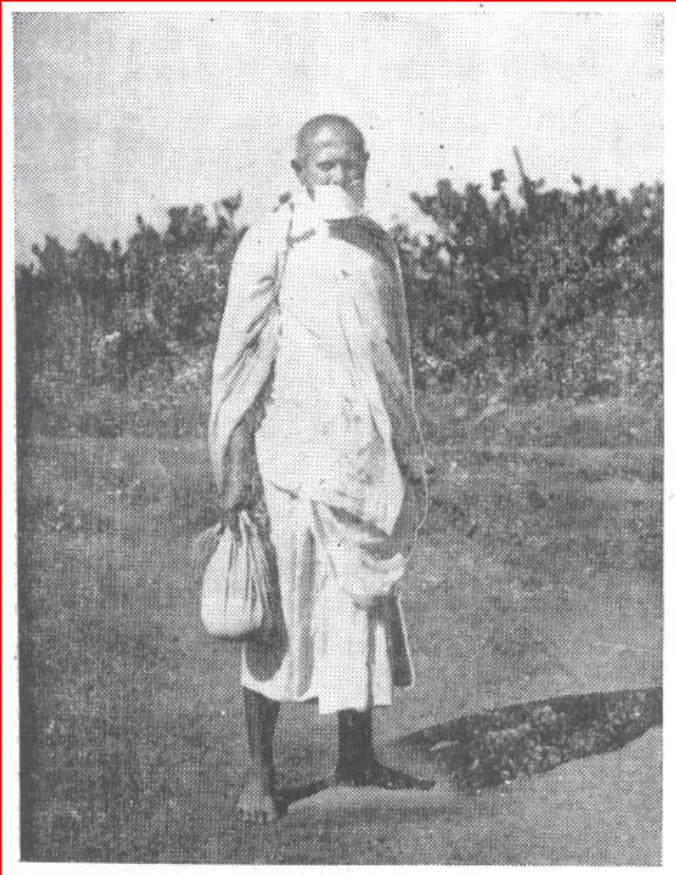
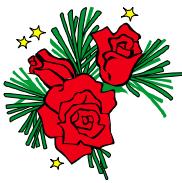
જિનવાણી જે ભિન્ન આત્મા દેખાડે છે તે કેવો છે? સર્વજ્ઞવીતરાગસ્વરૂપ ભિન્ન આત્મા પોતાના અપાર-અપાર ગુણો સહિત છે. શુદ્ધ પરમાત્મા નિર્ગુણ નથી; જો શુદ્ધાત્મામાં ગુણનો વિનાશ થાય તો તો આત્માનો જ નાશ થઈ જાય, કેમકે ગુણો અને દ્રવ્ય અભેદ છે તેથી ગુણનો નાશ થતાં દ્રવ્યનો પણ નાશ થઈ જાય.—પણ એમ કદી બનતું નથી. સર્વજ્ઞ-વીતરાગસ્વરૂપ શુદ્ધાત્મા સદાય અનંતધર્મો સહિત છે,—એવા અનંતધર્મસ્વરૂપ શુદ્ધાત્માને પ્રકાશનારી અનેકાન્તમયી દિવ્યવાણી જ્યવંત હો.—એમ કદીને બીજા શ્લોકમાં જિનવાણી-નમસ્કારરૂપ મંગળ કર્યું.

હવે ત્રીજા શ્લોકમાં ટીકાકાર અમૃતયંત્ર આચાર્યદીવ કહે છે કે આ શાસ્ત્રાની ટીકાદ્વારા મને મારા પરમશુદ્ધસ્વરૂપની પ્રાસિ થાઓ, અર્થાત્ મારી પરિણાતિમાં સર્વોત્કૃષ્ણ વિશુદ્ધિ થાઓ. આ સમયસારમાં કહેલા શુદ્ધાત્મસ્વરૂપનું ધોલન કરતાં કરતાં પરિણાતિ શુદ્ધ થતી જ જાય છે.—એ વાત ત્રીજા કળશમાં કહેશે.

ભક્તિ

જેને જ્ઞાની પ્રત્યે સાચી ભક્તિ નથી તેને જ્ઞાનસ્વરૂપ પોતાના આત્માની સાચી ભક્તિ નથી. પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને જે સાધવા માગે છે તેને, તે જ્ઞાનસ્વરૂપના સાધક બીજા ધર્માત્માઓ પ્રત્યે અત્યંત પ્રમોદ અને બહુમાન ભાવ જરૂર ઉલ્લસે છે.

એ આગાડી સાચી જ પડી

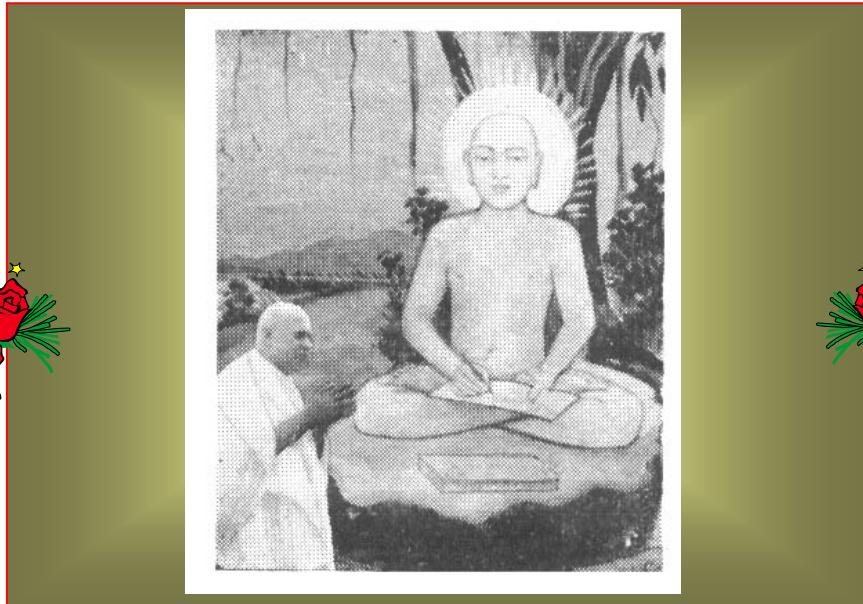
સં. ૧૯૭૮ પહેલાંનો એક પ્રસંગ છે. તે વખતે પૂ. શ્રી કાનજુસ્વામી સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના મહામુનિ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા; તે વખતે પાતરાં રંગવા વગેરે કાર્યો કરવા પડતા, પણ એમાં તેમનું ચિત્ત ચોટતું નહિ; એમના ચિત્તમાં તો બીજા જ વિચારો રમી રહ્યા હતા કે-અરે, આત્માની સાધના માટેનું આ જીવન...એનો મૌખો સમય આ પાતરાં રંગવા ને વરણો ધોવાની ઉપાધિમાં જાય-એ કેમ પાલવે? શું મુનિદ્શા આવી હોતી હશે?....ના; હદ્ય ના પાડે છે. બીજ કોઈ અનેરી દશાને એમનું હદ્ય જંખી રહ્યું હતું.

એમનું ચિત્ત ઉદાસ અને વિચારમળ દેખીને એમના ગુરુ શ્રી હીરાચંદજી મહારાજે એકવાર તેમને પ્રેમથી પૂછ્યું-કાનજી! તારું ચિત્ત ઉદાસ કેમ રહે છે? તું શું વિચાર કરે છે? ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે મહારાજ! આવા વરણ ને પાત્રના કાર્યોમાં

વખત વીતાવવો એ મને ઉપાધિરૂપ લાગે છે, મારું હદ્ય નિવૃત્તિને ઝંખી રહ્યું છે.

ત્યારે શીરાચંદજી મહારાજના મુખમાંથી ભદ્રભાવે વચન નીકળી ગયા કે-કાનજી ! તને આ બધું ન ગોઠતું હોય તો વસ્ત્ર-પાત્ર વગરના સાધુ શોધી કાઢજે !

એમના આ વચનમાં તો ભવિષ્યના ભણકાર હતા....ભાવિની આગાહી હતી. અંતે તો એ આગાહી સાચી જ પડી. થોડા જ વખતમાં એ વૈરાગી આત્માએ ખરેખર વસ્ત્રપાત્ર વગરના દિગંબર સાધુ શોધી કાઢ્યા.

કુંદકુંદાચાર્ય આદિ દિગંબર સંતોના એ પરમ ભક્ત બન્યા. તેઓ દિગંબર મુનિદશાનો મહિમા કરતાં દેખતાપૂર્વક કહે છે કે દિગંબર જૈનધર્મ એ જ પરમસત્ય ધર્મ છે. બાબ્ય તેમજ અભ્યંતર સંપૂર્ણ નિર્ગ્રથતા વિના કોઈ જીવ મોક્ષ પામી શકે નાણિ. ઘણીવાર મુનિર્દર્શનની ઉર્મિથી તેઓ કહે છે કે અહા, કોઈ મુનિ આકાશમાર્ગે આવીને દર્શન કરાવે તો ધન્ય ઘડી ને ધન્ય ભાગ્ય ! અધ્યાત્માનું શ્રવણ કરાવનારા કોઈ સંત-મુનિ મળે તો એમના ચરણ પાસે બેસીને આ વાત સાંભળીએ.

આજે તો મુનિભક્ત આ મહાત્મા દિગંબર જૈનધર્મના પરમ પ્રભાવક બન્યા છે.

સમયસારનો જે અભ્યાસ કરશે તેનો મોહુ નણ થશે

* શુદ્ધાત્માના ઘોલનથી પરિણતિની શુદ્ધતા *

[કલશટીકા-પ્રવચન]

પરપરિણતિ હેતોર્મોહનામ્નોઽનુભાવાત-
અવિરતમનુભાવ્યવ્યાપ્તિકલ્ભાષિતાયા: ।
મમ પરમવિશુદ્ધિ: શુદ્ધચિન્માત્રમૂર્તે-
સર્વતુ સમયસારવ્યાખ્યયૈવાનુભૂતે: ॥૩॥

આત્માના પરમાર્થસ્વરૂપને બતાવનારું જે આ શાસ્ત્ર સમયસાર, તેની ટીકા રચતાં આચાર્ય અમૃતચન્દ્રસૂરિ કહે છે કે આ સમયસારના ઉપદેશથી, એટલે કે તેમાં કહેલા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના વારંવાર ઘોલનથી મારી પરિણતિ પરમવિશુદ્ધ થાઓ. અમુક શુદ્ધ તો થઈ છે ને ઉત્કૃષ્ટશુદ્ધ થાઓ. જુઓ, આ સમયસારના ટીકાકારની ભાવના; ટીકા વખતે વિકલ્પ તો છે, પણ ભાવના વિકલ્પ તરફ નથી ઢળતી, ભાવના તો શુદ્ધાત્મા તરફ જ ઢળે છે. ‘સમયસાર’ ને નમસ્કાર કરીને એટલે શુદ્ધાત્મા તરફ પરિણતિને વાળીને મંગલ કર્યું છે. હવે મારી પર્યાય શુદ્ધાત્મા તરફ જ ઉગ્રપણે ઢળ્યા કરો. શ્રુતની ટીકા વખતે અંતરના ભાવશ્રુતમાં વારંવાર શુદ્ધાત્માના ઘોલનથી પરિણતિ શુદ્ધ થતી જ જાય છે.

આ સમયસાર જેવું જે પરમ અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર, તે પરમાર્થસ્વરૂપનું બતાવનાર છે, ને પર પ્રત્યે પરમ વૈરાગ્ય કરાવનાર છે.—આવા શાસ્ત્રના ઘોલનથી પરિણતિ શુદ્ધ કેમ ન થાય ? —જરૂર થાય જ. આ શાસ્ત્ર સમસ્ત પર પ્રત્યેથી વૈરાગ્ય ઉપજાવે છે, કયાંય પણ પરાશ્રયને કે રાગને નથી પોષતું, શુદ્ધાત્માનું પરમાર્થ સ્વરૂપ બતાવીને સ્વાશ્રય કરાવે છે, તેથી તેના અભ્યાસવડે ભાવશ્રુતની નિર્મળતા થતી જાય છે, વીતરાગતાની વૃદ્ધિવડે પરિણતિ શુદ્ધ થતી જાય છે.

સ્વભાવથી તો હું શુદ્ધ ચિન્માત્ર છું—એમ શુદ્ધસ્વરૂપની દેખિ સહિત આચાર્યદેવે

પરિણાતિની પૂર્ણ શુદ્ધતાની ભાવના કરી છે. આમ કંઈને શુદ્ધદ્રવ્ય અને પર્યાય બંનેનું જ્ઞાન કરાવી દીધું. વસ્તુપણે તો હું શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ, રાગાદિ ઉપાધિ વગરનો, સુખનો પૂજ છું—આવા નિજસ્વરૂપનું ભાન તો છે, સાધકદ્શા તો છે, પણ હજી પર્યાયમાં કંઈક અશુદ્ધતાનો પ્રવાહ અનાદિથી ચાલ્યો આવે છે, તે અશુદ્ધતાનો નાશ થઈને શુદ્ધત્વાના ઘોલનવડે મારી પરમ વિશુદ્ધિ પ્રગટો.

અશુદ્ધતાનું નિમિત્ત મોહકર્મ છે; ને શુદ્ધતાનું કારણ શુદ્ધત્વાની ભાવના છે. હવે મારી પરિણાતિ આ સમયસારની ટીકા વડે-ટીકામાં કહેલા શુદ્ધત્વાના ઘોલનવડે. શુદ્ધત્વા તરફ ટળે છે, ને મોહના ઉદ્ય તરફ પરિણાતિ ટળતી નથી, એટલે મોહનો નાશ થઈને પરિણાતિ શુદ્ધ થતી જાય છે. અને જે કોઈ શ્રોતા આ સમયસારની ટીકામાં કહેલા ભાવોનું ભાવશ્રુતવડે ઘોલન કરશે તેને પણ મોહનો નાશ થશે ને સમ્યક્ત્વાદિ શુદ્ધપરિણાતિ પ્રગટ થશે. ‘મારા અને પરના મોહના નાશને માટે હું આ સમયસાર કહું છું—એમ કંઈને આચાર્યિદે આ શાસ્ત્રનું ઉત્તમ ફળ બતાવ્યું છે. આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ દેખાડીને આ શાસ્ત્ર મોહનો નાશ કરાવનારું છે.

આ આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાનસ્વરૂપ ને સુખસ્વરૂપ છે; પર્યાયમાંથી અશુદ્ધતાનો વિનાશ થતાં તે જ્ઞાન ને સુખ વ્યક્ત થાય છે. પોતાના સ્વભાવમાં હતા તે જ પર્યાયમાં પ્રગટ થાય છે.

પ્રશ્ન:- જીવનો સ્વભાવ તો શુદ્ધ છે; પર્યાયમાં અનાદિથી તેને જે અશુદ્ધતા છે તે અશુદ્ધતામાં કંઈ નિમિત્તમાત્ર છે કે નહીં? સ્વાધીન વસ્તુ પોતે વિકારરૂપે પરિણાતી તો તેમાં કોઈ નિમિત્ત છે કે નહીં?

ઉત્તર:- હા, નિમિત્તમાત્ર પણ છે.—કોણ નિમિત્ત છે? તો કહે છે કે મોહકર્મના ઉદ્યનો વિપાક અશુદ્ધતાનું નિમિત્ત છે. જીવના અશુદ્ધભાવોથી પૂર્વ બંધાયેલું જે મોહકર્મ તે ઉદ્યકળે અશુદ્ધતાનું નિમિત્ત છે.—પણ અહીં તો કહે છે કે શુદ્ધત્વસ્વભાવના ઘોલનને લીધે શુદ્ધતા વધતાં, તે મોહ અશુદ્ધતાનું નિમિત્ત થયા વગર જ નાચ થઈ જશે. સમયસારની ટીકા કરતાં કરતાં ભાવશ્રુતમાં શુદ્ધત્વાનું એવું જોસદાર ઘોલન ચાલશે કે પરિણાતિ શુદ્ધ થઈ જશે ને મોહની ભલિનતા તેમાંથી નીકળી જશે. પરિણાતિનું શુદ્ધસ્વરૂપમાં જ વ્યાપ્ત-વ્યાપકપણું થશે એટલે અશુદ્ધતા સાથેનું વ્યાપ્ત-વ્યાપકપણું ભટી જશે. શાસ્ત્રનું આવું ફળ છે, એટલે આવો ભાવ જે પ્રગટ કરે તે જ આ શાસ્ત્રને સમજ્યો કહેવાય. અહો, આત્માને ન્યાલ કરી દે એવા ભાવો સન્તોષે આ શાસ્ત્રમાં ભર્યો છે; આ તો ભાગવતશાસ્ત્ર છે, ભગવાન આત્માનું ભાગવત છે.

: વૈશાખ :

આત્મધર્મ

: ૧૮ :

જિનવચનનો સાર

(કલશાટીકા-પ્રવચનો)

જિનવચનમાં એટલે કે દિવ્યધનિદ્વારા કહેલા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં જે જીવ રમણ કરે છે,-તેની રૂચિ પ્રતીતિ અનુભવ કરે છે, તે જીવ તુરત જ અંતરમાં શુદ્ધજીવને પ્રત્યક્ષપણે પ્રાપ્ત કરે છે.-એ વાત ચોથા કળશમાં કહે છે. -

ઉભયનયવિરોધધ્વંસિનિ સ્યાત્પદાભ્કે
જિનવચસિ રમન્તે યે સ્વયં વાન્તમોહા:।
સપદિ સમયસારં તે પરં જ્યોતિરુચ્ચે-
રનવમનયપક્ષાકૃણમીક્ષન્ત એવ ॥૪ ॥

તે આસન્નભવ્ય જીવો તુરત જ શુદ્ધ જીવને પ્રત્યક્ષપણે પ્રાપ્ત કરે છે-દેખે છે, અનુભવે છે.-કોણ ? કે જેઓ દિવ્યધનિમાં કહેલી ઉપાદેયરૂપ શુદ્ધ જીવવસ્તુને રૂચિમાં-પ્રતીતમાં લ્યે છે, તેઓ તુરત જ શુદ્ધાત્માને પામે છે.

કેવો છે શુદ્ધ જીવ ? અતિશયવાળી શાનજ્યોતિરૂપ છે. આવા આત્માના અનુભવ વગર અનંતકાળ ગયો, પણ તેથી અનુભવ કરતાં કાંઈ અનંતકાળ નથી લાગતો, સ્વસ્નનુભ અભ્યાસ વડે ક્ષણમાત્રમાં તુરત જ તે અનુભવાય છે.

સમ્યજ્ઞર્ણન થયું ત્યાં જ શુદ્ધાત્માની પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્તિ કહી દીધી. રાગ અને મનના અવલંબન વગર આત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો, તેના આનંદનો અનુભવ થયો ત્યાં તેની પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્તિ થઈ-એમ કણ્ણું. સ્વાનુભૂતિમાં આત્મા આવ્યો તે કાંઈ નવો નથી થયો, તે તો અનાદિથી સ્વયંસિદ્ધ હતો જ, પોતાને વ્યક્ત અનુભવ નવો થયો, વસ્તુ કાંઈ નવી નથી થઈ. વળી કુમતવાળા કોઈ એકાંત ક્ષણિક કહે, કોઈ એકાંત અપરિણામી કહે, કોઈ આત્મા

નવો ઉત્પજ્ઞ થયો કે ઈશ્વરે બનાવ્યો—એમ અનેક પ્રકારે કુન્યના પક્ષપાતીઓ કહે છે પણ તેથી કરીને એકાન્તસ્વરૂપ આત્માનું જે સ્વરૂપ છે તે કાંઈ ખંડિત થતું નથી. જે લોકો ઊંઘું માને છે તેઓ જ્ઞાન છે, પરંતુ વસ્તુસ્વરૂપ તો જેમ છે તેમ સત્ત અખંડિત છે.

આવા સ્વરૂપને ભવ્ય જીવો પામે છે. શું કરવાથી પામે છે? કઈ કિયા કરવાથી શુદ્ધઆત્માને પામે છે?—તો કહે છે કે દિવ્યધ્વનિરૂપ જિનવચનમાં કહેલા ઉપાદેયરૂપ શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં જેઓ રમે છે, એટલે કે તેની રૂચિ કરીને તેમાં એકાગ્રતાનો વારંવાર અભ્યાસ કરે છે,—આ પ્રકારે જિનવચનમાં (એટલે કે જિનવચનના સારભૂત શુદ્ધઆત્મામાં) જેઓ રમે છે તેઓ તુરત જ શુદ્ધાત્માને અનુભવે છે.

જીઓ, આ જિનવચનનો સાર!

જિનવચનનો સાર શું? કે શુદ્ધાત્માને ઉપાદેય કરવો તે; રાગ-વ્યવહાર-નિમિત એ બધાયનું જ્ઞાન જિનવચનનો કરાવે છે, પણ તેને ઉપાદેય કરવાનું જિનવચન નથી કહેતા; તે રાગ-વ્યવહાર કે નિમિત્તના અવલંબનમાં લાભ માનીને અટકી રહેવાનું જિનવચન નથી કહેતા; રાગથી પાર, નિમિત્તથી પાર, વ્યવહારથી પાર એવો જે પરમાર્થભૂત શુદ્ધાત્મા તે જ પહેલેથી ઠેઠ સુધી ઉપાદેય છે—એમ જિનવચનનો ઉપદેશ છે. જેણે શુદ્ધાત્માને ઉપાદેય કર્યો તેણે જ જિનવચન સાંભળ્યા. તે જીવ તુરત જ શુદ્ધાત્માને સાક્ષાત અનુભવે છે.

એકલા જિનવચન એટલે કે દિવ્યધ્વનિ તે તો પુદ્ગલની રચના છે. અચેતન છે, તેના લક્ષે કાંઈ સ્વરૂપની પ્રાસિ થતી નથી; પણ તેના વાચ્યરૂપ જે ઉપાદેય વસ્તુ એટલે કે પરમાર્થ આત્મસ્વભાવ—તેના લક્ષે અનુભવ કરતાં સાચા ફળની પ્રાસિ થાય છે. શુદ્ધાત્માના અનુભવ વિના ફળપ્રાસિ થતી નથી, મોક્ષમાર્ગ થતો નથી, ધર્મ થતો નથી.

સ્વાનુભવ વગરની શ્રદ્ધાને સાચી શ્રદ્ધા કહેતા નથી. સ્વાનુભવ વગરના શાસ્ત્રજ્ઞાનને સાચું જ્ઞાન કહેતા નથી. ભાઈ, તારી વસ્તુ શું છે? તારી વસ્તુ તરફ વળ્યા વગર તેં કોની પ્રતીત કરી? કોની રૂચિ કરી? રાગવડે વસ્તુ પમાશે—એમ જ માને તેના અંતરમાં રાગની ઉપાદેયબુદ્ધિ છે, પણ જિનવાણીમાં ઉપાદેયરૂપ કહેલા શુદ્ધાત્માને તે જાણતો નથી. શુદ્ધાત્મા સિવાય બીજા રાગાદિને જે ઉપાદેય માને છે તે જિનવચનથી વિરુદ્ધ ચાલે છે.

કેવાં છે જિનવચન? બંને નયોના વિકલ્પો મટાડીને શુદ્ધવસ્તુનો નિર્વિકલ્પ અનુભવ કરાવે

છે. બંને નયોને પરસ્પર વિરુદ્ધપણું છે—એક નયનો વિકલ્પ એવો છે કે વસ્તુ દ્રવ્યરૂપ છે, બીજા નયનો વિકલ્પ એવો છે કે વસ્તુ પર્યાયરૂપ છે.—આવા નયવિકલ્પવડે વસ્તુ અનુભવમાં આવતી નથી, બંને નયના વિરોધને મટાડીને, અને શુદ્ધઆત્માનો આશ્રય કરાવીને જિનવચન શુદ્ધસ્વરૂપનો નિર્વિકલ્પ અનુભવ કરાવે છે.

જુઓ, આ કળશાટીકામાં અધ્યાત્મના સરસ ભાવો ખોલ્યા છે. ૫૦ બનારસીદાસજીના વખતમાં આ ગ્રંથનો અભ્યાસ કરનારા સાધર્માઓ કહેતા કે ‘સરસ સરસ યહ ગ્રન્થ’

શુદ્ધજીવસ્વરૂપના અનુભવમાં બંને નયના વિકલ્પ છૂટી જાય છે, માટે અનુભવદશામાં બંને નયના વિકલ્પ જૂઠો છે—અસત્ છે. અનુભવમાં તો દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય બધું છે, પણ તેમાં વિકલ્પ નથી; વિકલ્પને અસત્ કહ્યો છે, પર્યાયને અસત્ નથી કીધી, પર્યાય તો અંદર ભળી ગઈ છે, ને વિકલ્પ છૂટી ગયો છે. નિશ્ચયનયનો જે વિષય છે તે કાંઈ જૂઠો નથી, પણ અનુભવદશામાં એનો વિકલ્પ નથી, માટે વિકલ્પને જૂઠો કહ્યો છે. આવા અનુભવ વડે મિથ્યાત્વનું સહજપણે વમન થઈ જાય છે. જ્યાં આત્માના સ્વભાવને ઉપાદેય કરીને પરિણાતિ તે તરફ વળી ત્યાં મિથ્યાત્વ સહજપણે છૂટી ગયું. પરિણાતિને અંતરઅનુભવમાં વાળ્યા વગર લાખ ઉપાયે પણ મિથ્યાત્વ છૂટે નહિં, અને પરિણાતિ જ્યાં અંતરસ્વભાવમાં વળી ત્યાં મિથ્યાત્વભાવ સહેજે જ છૂટી ગયો, ત્યાં તેને ટાળવાનો જુદો પ્રયત્ન કરવો નથી પડતો.

આ સમયસારમાં ઉપાદેયરૂપ શુદ્ધજીવવસ્તુ બતાવી છે, એના અનુભવથી મોહનો નાશ થાય છે, તે શાસ્ત્રનું ફળ છે.

જગતમાં અનંતાનંત જીવો છે; તેમાં અનંતમા ભાગના તો અભવ્ય છે, તેઓ કદી મોક્ષ પામવાના નથી, કેમકે તેઓ શુદ્ધઆત્માના અનુભવથી રહિત છે; ફરે ભવ્ય જીવોમાં પણ કાંઈ બધાય મોક્ષ પામી જતા નથી, તેમાંથી કેટલાક જીવો મોક્ષના અધિકારી છે, તે મોક્ષગામી ભવ્ય જીવોના મોક્ષમાં જવાના કાળનું માપ છે, તે કેવળી ભગવાન જાણે છે. જેઓ મોક્ષ પામશે તેઓ શુદ્ધઆત્માના અનુભવથી જ મોક્ષ પામશે. કયો જીવ કેટલોકાળ વીતાં મોક્ષ પામશે તેની નોંધ કેવળજ્ઞાનમાં છે. એટલે કે કેવળજ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં તે બધું લખાઈ ગયું છે— જણાઈ ગયું છે.

અહીં, અનંતા જીવો, તેની ગ્રાણકાળની સમસ્ત અવસ્થા જેમાં સાક્ષાત્ જણાય—એ કેવળજ્ઞાનની તાકાતની શી વાત ! આવા કેવળજ્ઞાનની અચિંત્ય મોટાઈ જે જ્ઞાનમાં બેઠી તે જ્ઞાન પણ કેવળજ્ઞાનની જાતિનું થઈને મોક્ષમાર્ગ તરફ ચાલ્યું.

જે જીવે કેવળજ્ઞાનની પ્રતીત કરી, સમ્યગ્દર્શન કર્યું તે જીવને અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તન કરતાં વધુ સંસારસ્થિતિ હોય જ નહિં; એનો સંસાર મર્યાદિત થઇ ગયો. સમ્યકૃતવને યોજ્ય જીવ થયો ત્યાં કાળલબ્ધ પાકી ગઈ—એમ કહેવાય. આ રીતે પુરુષાર્થ અને કાળલબ્ધ ભેગાં જ છે. જેના જ્ઞાનમાં કેવળજ્ઞાનના સામર્થ્યનો નિર્ણય થયો તેની અલ્યુ કાળમાં મુક્તિ કેવળજ્ઞાનમાં નોંધાયેલી જ છે. જે જ્ઞાને કેવળજ્ઞાનનો નિર્ણય કર્યો તે જ્ઞાન રાગથી જૂદું પડીને જિનસ્વભાવ તરફ વળ્યું,—તેને સમ્યકૃત હોગા...હોગા ને હોગા; દ્રવ્યસ્વભાવ તરફ જૂકે ત્યાં પર્યાયમાં સમ્યકૃતવની કાળલબ્ધ આવી જ જાય. આના સિવાય બીજા કરોડો ઉપાય બહારમાં કરે તો પણ સમ્યકૃત થાય નહિં. સમ્યકૃત એ સહજ વસ્તુ છે, બહારના યત્ન વડે તે સધાતી નથી. વિકલ્પરૂપ પ્રયત્ન વડે સ્વાનુભવ થતો નથી, સ્વાનુભવ સહજ છે એટલે પરિણતિ સ્વરૂપમાં પ્રવેશી ગઈ, ત્યાં પુરુષાર્થનો પણ વિકલ્પ નથી.—આવી સહજ પરિણતિરૂપ સમ્યકૃતવછે, એમ આશય સમજવો.

આત્મામાં મન કેમ પરોવાય ?

એક ભાઈએ પૂછ્યું આત્માની વાત સાંભળતી વખતે તો સારી લાગે છે પણ તેના વિચારમાં મન પરોવાતું નથી, તેનું શું કારણ ?

ઉત્તરમાં ગુરુદેવે કહ્યું કે જો ખરેખરી રૂચિ હોય તો તેમાં મન કેમ ન પરોવાય ? સંસારના વિચારમાં મન કેમ પરોવાય છે ? સાંભળતી વખતે પણ જો ખરેખર આત્મસ્વરૂપ લક્ષણત કરીને તેનો ઉત્સાહ આવે તો ઉપયોગ તેમાં લાગ્યા વગર રહે નહિં. આત્માને જાણવાની ખરેખરી લગન જાગે તેને તેમાં વારંવાર ઉપયોગ લાગે. એના વિચારમાં મન નથી લાગતું તો પોતાનાં પરિણામમાં ખામી છે. ઉપયોગને પરાણોપરાણો બળપૂર્વક પરથી પાછો વાળીને સ્વતત્ત્વમાં, ચિંતનમાં જોડવાનો વારંવાર ઉદ્ઘમ કરવો જોઈએ. વારંવાર અંતરના ઊંઘ અત્યાસવડે ચૈતન્યમાં ઉપયોગ જરૂર લાગે છે.

: વૈશાખ :

આત્મધર્મ

: ૨૫ :

આગમપદ્ધતિ અને અધ્યાત્મપદ્ધતિનું વર્ણન

(અધ્યાત્મપદ્ધતિ તે મોક્ષમાર્ગ: આગમપદ્ધતિ તે સંસાર)

“વસ્તુનો જે સ્વભાવ તેને આગમ કહીએ છીએ, આત્માનો જે અધિકાર તેને અધ્યાત્મ કહીએ છીએ. આગમ તથા અધ્યાત્મસ્વરૂપ ભાવ આત્મદ્રવ્યના જાણવા. તે બંને ભાવ સંસારઅવસ્થા વિષે ત્રિકાલવર્તી માનવા”

વસ્તુનો સ્વભાવ કહેતાં અહીં ત્રિકાળી સ્વભાવ ન સમજવો, પણ પર્યાયનો ભાવ સમજવો; સંસારી જીવને પર્યાયમાં વિકારની પરંપરા અનાદિથી ચાલી આવે છે તથા તેના નિમિત્તરૂપે કર્મની પરંપરા પણ અનાદિથી ચાલી આવે છે, તેને અહીં ‘આગમપદ્ધતિ’ કહે છે. આ આગમપદ્ધતિ અશુદ્ધ છે એટલે તેમાં આત્માનો અધિકાર ન કહ્યો. અધ્યાત્મપદ્ધતિ શુદ્ધ પર્યાયરૂપ છે એટલે તેમાં આત્માનો અધિકાર કહ્યો. આગમરૂપ અશુદ્ધભાવ અને અધ્યાત્મરૂપ શુદ્ધભાવ-એ બંને ભાવો આત્મદ્રવ્યના જાણવા. અને એ બંને ભાવવાળા જીવો સંસારઅવસ્થામાં સદાય હોય છે એટલે સંસારઅવસ્થામાં એ બંને ભાવોને ત્રિકાલવર્તી કહ્યા.

સંસારમાં સાધક અને બાધક જીવો સદાય વર્તે જ છે; સંસારમાં કોઈવાર એકલી અશુદ્ધ પર્યાયવાળા જીવો જ રહી જાય ને શુદ્ધ પર્યાયવાળા કોઈ જીવ ન હોય એમ કદી બનતું નથી, તેમજ બધા જીવો શુદ્ધ પર્યાયવાળા થઈ જાય ને અશુદ્ધપર્યાયવાળા કોઈ જીવ ન રહે-એમ પણ કદી બનતું નથી; એટલે અશુદ્ધ ભાવરૂપ આગમપદ્ધતિ અને શુદ્ધભાવરૂપ અધ્યાત્મપદ્ધતિ એ બંને ભાવો સંસારમાં ત્રાણોકાળે વર્તે છે. આ વાત સંસારમાં રહેલા બિજ્ઞલિજ્ઞ જીવોની અપેક્ષાએ સમજવી, એટલે કે કોઈ જીવો શુદ્ધપર્યાયવાળા હોય, કોઈ જીવો અશુદ્ધ પર્યાયવાળા હોય, કોઈ મિશ્ર પર્યાયવાળા હોય,-એ રીતે બંને ભાવો ત્રિકાળવર્તી માનવા. પણ એક જ જીવમાં એ ભાવો સદાય રહ્યા કરે એમ ન સમજવું. નહિતર તો અશુદ્ધતા ટળીને શુદ્ધતા કદી થઈ જ ન શકે. અથવા શુદ્ધ પર્યાય પણ અનાદિની હરે. પણ એમ નથી. એક જીવ વ્યક્તિગત રીતે પોતાની પર્યાયમાંથી અશુદ્ધતા ટાળીને શુદ્ધતા પ્રગટ કરી શકે છે, પણ જગતમાંથી અશુદ્ધભાવનો સર્વથા અભાવ થઈ જાય -એમ કદી બનવાનું નથી. જગતમાં તો બધા ભાવવાળા જીવો

સદાય રહેવાના છે. જગતમાં સિદ્ધ પણ અનાદિથી થતા આવે છે ને નિગોદ પણ અનાદિથી છે, મિથ્યાદીદ્ધિ પણ અનાદિથી છે ને સમ્યગ્દીદ્ધિ પણ અનાદિથી છે, અજ્ઞાની પણ છે ને કેવળજ્ઞાની પણ છે; એમ બધા પ્રકારના જીવો જગતમાં સદાય રહેવાના છે.— કોઈ જીવ આખા જગતમાંથી અજ્ઞાનનો ને અશુદ્ધતાનો અભાવ કરવા માગે તો તેમ ન કરી શકે, પણ પોતે પોતાના આત્મામાંથી અજ્ઞાન અને અશુદ્ધતા મટાડીને કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધપદ પ્રગટ કરી શકે.

જેટલા શુભાશુભ વ્યવહારભાવો છે તે બધાય આગમપદ્ધતિમાં છે; આગમપદ્ધતિ તે બંધ પદ્ધતિ છે, અથવા કર્મ પદ્ધતિ છે. તેમાં ધર્મ નથી. ધર્મ તો અધ્યાત્મપદ્ધતિમાં છે; અધ્યાત્મપદ્ધતિ તે મોક્ષમાર્ગરૂપ છે, તે શુદ્ધભાવ રૂપ છે. આ શુદ્ધ ભાવરૂપ અધ્યાત્મ-પદ્ધતિમાં આત્માનો અધિકાર કહ્યો, પણ આગમ પદ્ધતિમાં આત્માનો અધિકાર ન કહ્યો, કેમ કે તે આત્માના સ્વભાવરૂપ નથી પણ વિભાવરૂપ છે. અહીં ‘આગમપદ્ધતિ’ કહ્યી તેમાં ‘આગમ’ નો અર્થ સિધ્યાન્તરૂપ શાસ્ત્ર ન સમજવો. પણ આગમ-પદ્ધતિ એટલે અનાદિથી ચાલી આવેલી પરંપરા; અથવા આગમ એટલે આગંતુક ભાવો. વિકારી ભાવો છે તે નવા આગંતુક છે, તે સ્વભાવમાં નથી પણ કર્મનિમિતે પર્યાયમાં નવા નવા ઉત્પન્ન થયેલા છે, ને અનાદિથી તેનો પ્રવાહ ચાલ્યો આવે છે. વિકાર અને તેના નિમિત્તરૂપ કર્મ એ બંનેનો પ્રવાહ અનાદિથી ચાલ્યો આવે છે તેનું નામ આગમપદ્ધતિ છે. ને જીવમાં જે નવી અપૂર્વ અધ્યાત્મદશા એટલે કે શુદ્ધપર્યાય પ્રગટે તે અધ્યાત્મપદ્ધતિ છે. આ બંને પ્રકારના ભાવો જગતમાં સદાય વર્તતા જ હોય છે. એ બંનેનું હવે વિવેચન કરે છે—

“આગમરૂપ કર્મપદ્ધતિ છે; અધ્યાત્મરૂપ શુદ્ધચેતનાપદ્ધતિ છે. તેનું વિવેચન-

* કર્મપદ્ધતિ પૌદ્રગલિક્રવ્યરૂપ અથવા ભાવરૂપ છે. દ્રવ્યરૂપ તો પુદ્રગલના પરિણામ છે; ભાવરૂપ પુદ્રગલાકાર આત્માની અશુદ્ધપરિણાત્રૂપ પરિણામ છે. તે બંને પરિણામ આગમરૂપ સ્થાપ્યા.

* હવે શુદ્ધચેતનાપદ્ધતિ એટલે શુદ્ધઆત્મપરિણામ; તે પણ દ્રવ્યરૂપ તથા ભાવરૂપ એમ બે પ્રકારે છે. દ્રવ્યરૂપ તો જીવત્વ પરિણામ, તથા ભાવરૂપ જ્ઞાનર્થન-સુખ-વીર્ય આદિ અનંત ગુણપરિણામ,—એ બંને પરિણામ અધ્યાત્મરૂપ જાણવા.

આ આગમ તથા અધ્યાત્મ બંને પદ્ધતિમાં અનંતતા માનવી.

જીનો, હવે આ સૂક્ષ્મ વાત ! પણ છે તો જીવના પોતાના પરિણામની જ વાત.

: વૈશાખ :

આત્મધર્મ

: ૨૫ :

જીવની પર્યાયમાં કેવા કેવા પ્રકારના ભાવો થાય છે તે સમજવાની આ વાત છે, એટલે ધ્યાન રાખીને સમજવા જેવી છે,

આત્માની પરિણાતિમાં અશુદ્ધતા અનાદિથી છે, તે સ્વભાવગતભાવ નથી પણ, આગંતુક-વિકારીભાવ છે. તે પરિણામ સ્વભાવ-આકારરૂપ નથી એટલે તેને પુદ્ગલાકારરૂપ કહ્યા છે, કેમકે પુદ્ગલકર્મ તેમાં નિમિત્ત છે.

પુદ્ગલકર્મની પરંપરા તે દ્રવ્ય રૂપ કર્મપદ્ધતિ, ને તેના નિમિત્તે થતાં જીવના વિકારની પરંપરા તે ભાવરૂપ કર્મપદ્ધતિ છે. આમ દ્રવ્ય ને ભાવકર્મની પરંપરારૂપ આગમ પદ્ધતિ છે. આ બંને ભાવોને જીવદ્રવ્યના કહ્યા છે.

પ્રશ્ના:- જે દ્રવ્યકર્મની પરંપરા છે તે તો પુદ્ગલની પર્યાય છે, છતાં અહીં તેને જીવનો ભાવ કેમ કહ્યો ?

ઉત્તર:- એ પુદ્ગલની પર્યાય છે એ વાત સાચી, પરંતુ જીવના અશુદ્ધભાવની સાથે તેને સંબંધ છે, જીવના અશુદ્ધભાવની સાથે મેળવાળું તેનું પરિણામન છે તેથી અહીં તે કર્મ પદ્ધતિને પણ જીવના ભાવ કહી દીધા છે. જીવ સાથે જેને સંબંધ નથી એવા બીજા અનંતા પરમાણુઓ જગતમાં છે, પણ તેની અહીં વાત નથી. અહીં તો જીવના પરિણામ સાથે જેને નિમિત્ત નૈમિત્તિક સંબંધ છે એવા પુદ્ગલોની વાત છે. લાકડું-ઘર-શરીર વગેરેનો સંબંધ તો જીવને ક્યારેક હોય ને ક્યારેક ન પણ હોય, પરંતુ સંસારમાં જીવને કર્મનો સંબંધ તો સદાય હોય જ છે; એ સંબંધ બતાવવા તેને પણ જીવનો ભાવ કહ્યો છે—એમ સમજવું.

આત્મદ્રવ્યના અને તેના જ્ઞાનાદિ ગુણોના જે શુદ્ધ પરિણામ છે તે અધ્યાત્મપદ્ધતિરૂપ છે; આ અધ્યાત્મપદ્ધતિ શુદ્ધચેતનારૂપ છે એટલે તેમાં વિકાર કે કર્મનો સંબંધ ન આવે.

દ્રવ્યના શુદ્ધ પરિણામ તે દ્રવ્યરૂપ શુદ્ધચેતનાપદ્ધતિ છે એને જ્ઞાન-શ્રદ્ધા-ચારિત્ર વગેરે ગુણોના શુદ્ધપરિણામ તે ભાવરૂપ શુદ્ધચેતનાપદ્ધતિ છે.—આ બંને પરિણામ અધ્યાત્મરૂપ જીણવા.

આગમપદ્ધતિ સંસારનું કારણ છે, અધ્યાત્મપદ્ધતિ મોક્ષનું કારણ છે. જેનાથી કર્મ બંધાય તે બંધાય ભાવો આગમપદ્ધતિમાં જાય છે,—વ્યવહાર રત્નત્રયમાં જે શુભરાગ છે તે પણ આગમપદ્ધતિમાં જાય છે; શુદ્ધચેતનારૂપ જેટલા ભાવો છે તે અધ્યાત્મપદ્ધતિમાં

આવે છે. આ બંને પદ્ધતિની ધારા એકબીજાથી જુદી છે. આ બંને પદ્ધતિમાં અનંતતા માનવી; આત્માના વિકારી ભાવોમાં અનંત પ્રકારો છે ને તેમાં નિમિત્તરૂપ કર્મમાં પણ અનંત પ્રકારો છે; આત્માના નિર્મળ પરિણામોમાં પણ અનંત ગુણના અનંત પ્રકારો છે; જ્ઞાનાદિ ગુણોના પરિણમનમાં પણ અનંત પ્રકાર છે. આ રીતે અશુદ્ધતા કે શુદ્ધતા એ બંનેમાં અનંતતા સમજવી.

જેમ સમયસારમાં અજ્ઞાનીને પુદ્ગલકર્મના પ્રદેશમાં સ્થિત કર્યો, તેમ અહીં અશુદ્ધ પરિણામને પુદ્ગલાકાર કર્યા, તે આત્માના સ્વભાવની જાત નથી તેને આત્મ-આકાર ન કર્યા. આત્માના આશ્રયે પ્રગટેલા, આત્માના શુદ્ધપરિણામ છે તે આત્મ-આકાર છે તેમાં પુદ્ગલનો સંબંધ નથી, આત્માના સ્વભાવ સાથે સંબંધવાળા જે ભાવ હોય તે આત્માને સુખનું કારણ હોય. પુદ્ગલ સાથે સંબંધવાળા જે ભાવ હોય તે આત્માને સુખનું કારણ ન હોય, તેથી તે ભાવો ઉપાદેય નથી; તે તો આગાંતુક એટલે બહારથી આવેલા છે, તે કાંઈ ધરમાંથી પ્રગટેલા નથી, કે ધરમાં રહેવાના નથી. તે ભાવોમાં ખરેખર આત્મા નથી, તેમાં મોક્ષમાર્ગ નથી. જે કોઈ શુભાશુભ ભાવો છે તેમાં આત્માનો અધિકાર નથી પણ આસ્રવનો અધિકાર છે, બંધનો અધિકાર છે. એ વિકારી ભાવોનું સ્વામીપણું આસ્રવ ને બંધ તત્ત્વોને છે. આત્માના સ્વભાવને તેનું સ્વામીપણું નથી, માટે તેમાં આત્માનો અધિકાર નથી. આત્માનો અધિકાર તો શુદ્ધ ચેતના પરિણામમાં છે. આગમપદ્ધતિ છે તે ઉદ્યભાવ રૂપ છે, ને અધ્યાત્મપદ્ધતિ ઉપશમ-કાયક કે સમ્યક્કષયોપશમભાવરૂપ છે.

પુષ્ય-પાપ-આસ્રવ-બંધ ને અજીવકર્મ એ પાંચ તત્ત્વો આગમપદ્ધતિમાં સમાય છે, ને સંવર-નિર્જરા-મોક્ષ તથા શુદ્ધજીવ એ ચાર તત્ત્વો અધ્યાત્મપદ્ધતિમાં આવે છે. આમ બંને પદ્ધતિ એક બીજાથી વિલક્ષણ છે. તેનું સ્વરૂપ ઓળખે તો ભેદજ્ઞાન થઈ જાય ને મોક્ષમાર્ગ પ્રગટે; એટલે પોતામાં અધ્યાત્મની પરંપરા વિકસવા માંડે ને આગમની (કર્મની તથા અશુદ્ધતાની) પરંપરા તૂટવા માંડે. આનું નામ ધર્મ. આવી અધ્યાત્મપદ્ધતિની (એટલે કે શુદ્ધ પરિણમનની પરંપરાની) શરૂઆત ચોથા ગુણસ્થાનથી થાય છે. ચોથાથી ચૌદમા ગુણસ્થાન સુધી અધ્યાત્મપદ્ધતિ છે; પરંતુ ત્યાં જેટલી અશુદ્ધતા ને કર્મનો સંબંધ છે તેટલી આગમપદ્ધતિ છે. તે સર્વથા છૂટી જતાં સંસાર છૂટી જાય છે ને સિદ્ધ દશા પ્રગટે છે; ત્યાં પછી પુદ્ગલકર્મ સાથેનો જરાય સંબંધ રહેતો નથી, ને સંસારની અનાદિની પરંપરા પણ અત્યંતપણે છેદાઈ જાય છે.

અજ્ઞાની તો આગમપદ્ધતિને, એટલે કે વિકારને તથા કર્મના સંબંધને જ જીવનું સ્વરૂપ માને છે, જીવના શુદ્ધ સ્વરૂપને તે જાણતો નથી, એટલે તેને અધ્યાત્મપદ્ધતિ કે

આગમપદ્ધતિ બેમાંથી એક્કેયનું જ્ઞાન નથી. તેને આગમપદ્ધતિ તો છે પણ આગમપદ્ધતિનું જ્ઞાન તેને નથી; શુભરાગ વગેરે આગમપદ્ધતિને જ તે તો અધ્યાત્મપદ્ધતિરૂપ માની લ્યે છે.- એ વાત આગળ વધશે. આગમ તથા અધ્યાત્મપદ્ધતિનું ખરું જ્ઞાન સમ્યજ્ઞાનીને જ હોય છે.

સંસારમાં આગમ અને અધ્યાત્મપદ્ધતિ બંને ત્રિકાળ છે, પણ વ્યક્તિગત એક જીવને આગમપદ્ધતિ અનાદિથી છે, ને અધ્યાત્મપદ્ધતિરૂપ સાધકદશા અસંખ્ય સમયની હોય છે. કોઈ સાધકદશામાં લાંબામાં લાંબો કાળ રહે તો પણ તે અસંખ્ય સમય જ હોય, તેથી વધુ ન હોય; ને કોઈ જીવ સાધકદશામાં ઓછામાં ઓછો કાળ રહ્યીને સિદ્ધ થાય તોપણ તેને સાધકદશામાં અસંખ્ય સમય તો હોય જ. સંસારમાં દરેક જીવને આ બધાય ભાવો હોય જ એવો નિયમ નથી; જેને જે લાગુ પડે તે સમજી લેવા.

**

*

હે જીવ !

જો તારે શરીરરહિત થવું હોય,
કર્મનો ધ્વસં કરવો હોય,
ને વિકારી ભાવોનો અભાવ કરવો હોય,
-તો-

શરીર રહિત એવો અશરીરી,
કર્મથી રહિત એવા અબંધ,
ને વિકાર રહિત જ્ઞાન સ્વભાવી,
એવા તારા આત્માને શુદ્ધનયની દૃષ્ટિ તું દેખ.
એ સ્વભાવને અનુભવતાં તારા ભાવકર્મા
ટળી જશે, દ્રવ્યકર્મા છૂટી જશે ને કર્મરહિત
એવા સિદ્ધપદની તને પ્રાસિ થશે.....

*

આખું જગત આત્માને અનુભવો

* પોતે શુદ્ધાત્માને અનુભવીને આખા જગતને કહે છે કે તમે પણ
બ્રાંતિ છોડીને આવા શુદ્ધાત્માને અનુભવો. *

૫

જગતના સમસ્ત જીવોને સંબોધીને કહે છે કે
તમે આવા શુદ્ધાત્માને અનુભવો.
ન હિ વિદધતિ બદ્ધસ્પૃષ્ટભાવાદયોમી
સ્ફુર્તમુપરિ તરન્તોઽપ્યેત્ય યત્ર પ્રતિષ્ઠામ्।
અનુભવતુ તમેવ ધોતમાનં સમન્તાત
જગદપગતમોહીભૂય સમ્યક્સ્વભાવમ् ॥૧૧॥

જગત એટલે સર્વ જીવરાશિ, જગતના સર્વ જીવો; જેમ ‘કાઠિયાવાડ જાગ્યું’ એટલે કાઠિયાવાડના જીવો જાગ્યા; તેમ જગત....એટલે જગતના સર્વ જીવો,-તેને સંબોધીને સાગમટે કહે છે કે પૂર્વે કહ્યો એવા શુદ્ધ આત્માને પ્રત્યક્ષરૂપ સ્વસંવેદનથી તમે અનુભવમાં લ્યો. અનાદિકાળથી પરભાવના અનુભવમાં દુઃખ વેદ્યાં, હવે સ્વાનુભવના આનંદને ભોગવો. અણા, નાની નાની ઉમરના રાજકુંવરો, પણ બધું છોડીને ચૈતન્યના આનંદને અનુભવવા વનમાં ગયા. ને ચૈતન્યના સ્વરૂપમાં પ્રવેશ્યા. ભરતચક્વતીના સેનાપતિ જયકુમાર (-હસ્તિનાપુરના રાજા) વૈરાગ્ય પામીને જ્યારે દીક્ષિત થયા ને ભગવાનના ગણધર થયા, ત્યારે એ વૈરાગ્ય સમાચાર સાંભળીને, વનકીડા માટે ગયેલા ભરતચક્વતીના ૧૦૦ રાજકુમારો ત્યાંથી સીધા ભગવાનના સમવસરણમાં ગયા.....ને ત્યાં જઈને મુનિ થયા. આ બણારના રાજવૈભવથી ઉત્તમ બીજી કંઈક વસ્તુ અંદરમાં દેખી છતી, તે વસ્તુના આનંદને સાધવા રાજપાટ છોડીને ચાલી નીકળ્યા. અર્થી તો કહે છે કે આખા જગતના જીવો આવા આત્માને અનુભવો.-પોતાને તે અનુભવ અત્યંત ગોઠયો છે તેથી આખા જગતને તેનું નિમંત્રણ કરે છે.

કઇ રીતે અનુભવો ?-કે શરીરાદિ સમસ્ત પરદવ્યોમાં મોહથી રહિત થઈને શુદ્ધ-આત્માને અનુભવો. આવો અનુભવ વગર ચાર ગતિના ધોર દુઃખમાં અનંતકાળ વીત્યો, પણ હવે તો આવો અવસર પામીને શુદ્ધઆત્માને અનુભવમાં લઈને તેના આનંદનો સ્વાદ લ્યો. પોતે સ્વાદ લઈને બીજાને તેવો સ્વાદ લેવાનું કહે છે. પોતે જાણ્યું હોય તો બીજાને કહે ને ! ‘જગત અનુભવો’ એનો અર્થ કે એમે તો અનુભવ કર્યો છે, ને જગતમાં પણ જે કોઈ જીવો સુખ ચાહતા હોય તેઓ આવી વસ્તુનો અનુભવ કરો.

શરીરાદિ પરવસ્તુને પોતાની માનીને જ્યાંસુધી મિથ્યાભાવે પ્રવર્તે છે ત્યાંસુધી એનાથી બિન્ન શુદ્ધજીવ વસ્તુનો અનુભવ થતો નથી. માટે કહ્યું કે એ મિથ્યાબુદ્ધિરૂપ મોહને છોડીને, શુદ્ધનયવડે આત્માને અનુભવમાં લ્યો.

અરે જીવ ! તું ભૂલ્યો ! જે તારું સ્વરૂપ તેને તેં જાણ્યું નહિ, ને જે તારું સ્વરૂપ નથી તેને તું પોતાનું માની બેઠો. જે વસ્તુ તારે કામની નથી એમાં તું મોહ્યો; ને જે વસ્તુ ખરેખર તારે કામની છે એવી સ્વવસ્તુની સામે તેં જોયું નહિ-આથી તું અનાદિથી દુઃખી થયો પણ હવે તો શરીરાદિને પર જાણીને, અંતરની સ્વવસ્તુને દેખ, તેને અનુભવમાં લે; એ અનુભવમાં જ પરમ સુખ છે.

અહો, પોતાનો જે સ્વભાવ પોતામાં છે તેને અનુભવવાની સીધી-સાદી-સ્પષ્ટ વાત છે. પરદવ્યો તો છૂટા જ છે, તે પરદવ્યો સાથેની એકત્વબુદ્ધિ તેં કરી છે, એકત્વબુદ્ધિને તું છોડ તો સ્વાનુભવને યોગ્ય થા. પરમાં એકત્વ છોડીને શાને જ્યાં સ્વમાં એકત્વ કર્યું ત્યારે સ્વાનુભવ થયો.

સ્વાનુભવ માટે છોડવાનું શું ?

કે પરદવ્ય મારું એવી એકત્વબુદ્ધિને છોડવી.

સ્વાનુભવમાં અંગીકાર કરવાનું શું ?

પોતાની ચૈતન્યવસ્તુ જેવી છે તેવી ગ્રહણ કરવી, એટલે કે શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં લેવી.

ભાઈ, તારે સ્વાનુભવ માટે જે છોડવાનું છે તે કાંઈ બહારમાં નથી, તારી પર્યાયમાં જ છે. તારી પર્યાયમાં પરની સાથેની એકત્વબુદ્ધિરૂપ જે મિથ્યાભાવ તે જ તારે છોડવાનો છે, તેને છોડતાં આત્મા સ્વાનુભવને લાયક થાય છે. અથવા સ્વાનુભવ થયો ત્યાં તે મિથ્યાબુદ્ધિ છૂટી જાય છે.-આમ અસ્તિ-નાસ્તિ છે. શુદ્ધસ્વભાવના અનુભવમાં મિથ્યાબુદ્ધિનો અભાવ છે, તે અનુભવમાં સર્વ પ્રકારે શુદ્ધઆત્મા જ પ્રકાશમાન છે. આવો આત્મા જ્યાં

અનુભવગોચર થયો ત્યાં કોઈ પ્રકારની ભાંતિ રહેતી નથી, દેહમાં-રાગમાં-વિકલ્પમાં ક્યાંય એકત્વબુદ્ધિ રહેતી નથી, સર્વ તરફથી શુદ્ધઆત્મા જ પ્રકાશમાન થાય છે.

શુદ્ધઆત્મા એવો છે કે તેનો અનુભવ કરતાં કોઈ ભાંતિ રહેતી નથી; બદ્ધ-સ્પૃષ્ટ આદિ ભાવોથી રહ્ણી સ્વભાવ જ્યાં અનુભવમાં સ્પષ્ટ આવી ગયો; ત્યાં સ્વભાવમાં બંધન કે અશુદ્ધતા હશે-એવી કોઈ શંકા રહેતી નથી.

પ્રશ્ન:- શુદ્ધઆત્માના અનુભવમાં વિકાર ન હોય, એ તો બરાબર, પરંતુ તો પછી જે રાગ-દ્રેષ્મોહ અથવા સુખદુઃખરૂપ પરિણામોને કોણા કરે છે? ને કોણા ભોગવે છે? આત્મા તો શુદ્ધસ્વરૂપ છે. પછી આ અશુદ્ધભાવો આવ્યા ક્યાંથી?

ઉત્તર:- ભાઈ, સ્વાનુભવમાં આત્મા શુદ્ધ છે, પણ જ્યારે સ્વાનુભવ ન હોય ને વિકાર કરે ત્યારે જીવ જ તેનો કર્તા ને ભોક્તા છે. એ કાંઈ જડ નથી; ચેતનનો વિકાર છે; ને સ્વાનુભવપણે જીવ તેનો કર્તા નથી; પણ જે જીવ શુદ્ધપરિણતિરૂપ નથી પરિણમતો, ને અશુદ્ધતારૂપ પરિણમે છે, તેની પર્યાયમાં વિકાર છે તેનો કર્તા તે જીવ પોતે જ છે; બીજો કોઈ તેનો કર્તા નથી, કે કર્મ તે કરાવ્યો નથી. અજ્ઞાનભાવથી જીવ જ તે કરે છે ને જીવ જ તેને ભોગવે છે. જ્ઞાની જાણે છે કે આ રાગાદિભાવો છે તે જીવની વિભાવ પરિણતિ છે, ઉપાધિરૂપ ભાવ છે. શુદ્ધસ્વરૂપમાં તેનું કર્તૃત્વ નથી,-પણ શુદ્ધસ્વરૂપને અનુભવે ત્યારે તેનું કર્તૃત્વ છૂટે. આ રીતે શુદ્ધઆત્માના વિચાર વખતે તે વિકાર જીવનું સ્વરૂપ નથી. એક કહ્યું. પણ નિજસ્વરૂપનો વિચાર કરે નહિં; નિજસ્વરૂપ શું છે તેને જાણે નહિં-અનુભવે નહિં, ને કહે કે વિકાર આત્મામાં છે જ નહિં.-તો તે તેની ભાન્તિ છે. ભાઈ, શુદ્ધસ્વરૂપની દેણી અને અનુભવ પ્રગટ કર્યા વગર પર્યાયમાંથી અશુદ્ધભાવોનું કર્તૃત્વ છૂટે નહિં; રાગાદિ અશુદ્ધભાવો જીવની સાથે બંધાયેલા છે,-જીવની પર્યાયમાં છે,-પણ શુદ્ધસ્વરૂપમાં એ કોઈ અશુદ્ધભાવો પ્રતિષ્ઠા પામતા નથી, શોભા પામતા નથી, શુદ્ધસ્વરૂપમાં તે પેસી જતા નથી. આત્મા સાથે જાણે તે અશુદ્ધતા પિંડરૂપ થઈ ગઈ હોય-એમ પર્યાયદેણી દેખાય છે, પર્યાયમાં તે વિદ્યમાન છે, પણ શુદ્ધસ્વરૂપના અનુભવથી તે બહાર છે, શુદ્ધ સ્વરૂપ તે વિભાવરૂપ થઈ ગયું નથી. માટે આવા સમ્યક્સ્વરૂપભાવને અનુભવમાં લ્યો. શોભા તો આવા શુદ્ધસ્વરૂપના અનુભવથી છે, વિભાવોથી આત્માની શોભા નથી. વિભાવોને આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપમાં સ્થાન નથી, આત્માના સ્વરૂપમાં વિભાવોની પ્રતિષ્ઠા નથી.

શુદ્ધસ્વરૂપે વર્તમાનમાં છે, ને અશુદ્ધતાય વર્તમાનમાં છે, પણ બંને એકમેક નથી; બદ્ધ-સ્પષ્ટ આદિ વિભાવો છે, તે સ્વભાવપણે નથી, એ તો નવા સંબંધપણે થયેલા છે. એ છૂટી જતાં આત્માના સ્વરૂપમાંથી કાંઈ છૂટી જતું નથી, કેમકે તે ભાવો શુદ્ધસ્વરૂપથી બહાર છે.

નર-નારકાદિ વિભાવપર્યાયો અન્ય અન્ય ભાવરૂપ છે, ને શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવ એકરૂપ-અનન્યભાવ છે. અસંખ્યપ્રદેશી આકારમાં અનેક પ્રકારના સંકોચ-વિસ્તારરૂપ પરિણમન થાય છે, તે અનિયત છે, અસંખ્યપ્રદેશનો કોઈ નિયત આકાર નથી પણ અનેક આકારો બદલે છે; આવું અનિયતપણું લક્ષમાં લેતાં શુદ્ધજીવતત્ત્વ અનુભવમાં નથી આવતું. શુદ્ધ ચૈતનાસ્વરૂપ છે તે જીવતત્ત્વનો નિયત-એકરૂપ રહેનાર ભાવ છે; દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વગેરે ગુણોનો ભેદ છે તે વિશેષભાવ છે, તે ગુણભેદના આશ્રયદ્વારા પણ શુદ્ધજીવવસ્તુ અનુભવમાં ન આવે. એ વિશેષો રહિત એટલે ગુણભેદના વિકલ્પો રહિત શુદ્ધજીવવસ્તુ છે. રાગાદિક ઉપાધિભાવો છે તે સંયુક્તભાવ છે. અહીં કર્મથી સંયુક્તપણાની વાત ન લીધી, પણ પરભાવથી સંયુક્તપણાની સૂક્ષ્મ વાત લીધી, એવું સંયુક્તપણું શુદ્ધ જીવવસ્તુના અનુભવમાં આવતું નથી. જે બદ્ધ-સ્પષ્ટ આદિ વિભાવપરિણામો કહ્યા તે સંસારઅવસ્થાયુક્ત જીવોને અવસ્થામાં છે, પણ શુદ્ધ જીવસ્વરૂપની સ્વાનુભૂતિમાં તેનો અભાવ છે. સ્વાનુભૂતિમાં તે પરભાવો પ્રવેશતા નથી; તે તો ઉપર ને ઉપર બહાર જ રહે છે. જ્ઞાનગુણરૂપ શુદ્ધજીવ તો ત્રિકાળગોચર છે, ત્રણેકાળ શુદ્ધસ્વરૂપે રહેનાર છે, તે પરવસ્તુને તો સ્પર્શ્યો નથી, ને પરભાવને ય તે અડયો નથી. શુદ્ધસ્વભાવ તો વિકારને સ્પર્શ્યો નથી, ને તે સ્વભાવના અનુભવરૂપ પર્યાય પણ તે વિકારભાવોને સ્પર્શતી નથી.—માટે હે જીવ ! તારે સમ્યકૃત્વ કરવું હોય, શુદ્ધ વસ્તુનો અનુભવ લેવો હોય તો, એ પર્યાયના વિભાવોની દૃષ્ટિ છોડીને આવા સ્વભાવની સંનુખ થા. શુદ્ધ જીવના સ્વરૂપના અનુભવમાં જે પર્યાય વળી તે પર્યાય સમસ્ત પરભાવોથી બિના છે. ચોથા ગુણસ્થાને શુદ્ધ આત્માની આવી અનુભૂતિ થાય છે. ચોથા ગુણસ્થાને સમ્યગદૃષ્ટિને અનુભૂતિમાં સર્વ પરભાવનો અભાવ છે.

પર્યાયમાં જોતાં પરભાવોની પ્રગટ ઉત્પત્તિ થાય છે, પર્યાયમાં તેનું વિદ્યમાનપણું છે, છતાં શુદ્ધસ્વરૂપ તેનાથી જુદું છે, જે એકલા વિકારને જ હેખે છે, ને શુદ્ધસ્વભાવ મોટો મહિમાવંત ચૈતન્યસૂર્ય છે તેને નથી દેખતો, તે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. ભાઈ, ત્રિકાળને ભૂલીને એકલા ક્ષણિક વિકાર જેટલી જ વસ્તુ તેં માની ! પણ એ વિકાર કાંઈ ત્રિકાળગોચર નથી; મોક્ષદશા થતાં તેનો સર્વથા અભાવ થાય છે,—એટલે અત્યારે જ શુદ્ધવસ્તુમાં તેનો અભાવ છે—એમ તું શુદ્ધદૃષ્ટિથી શુદ્ધવસ્તુને અનુભવમાં લે....તો જ સમ્યગદર્શન થાય. સમ્યગદર્શન થતાં પર્યાયમાંથી પણ પરભાવ છૂટવા માંડયા. સ્વભાવ તરફ વળેલી પર્યાયમાં પરભાવો છે જ નહિ. આમ પર્યાયમાં પણ શુદ્ધતા અનુભવાય ત્યારે જીવવસ્તુના શુદ્ધસ્વરૂપને જાણ્યું કહેવાય. શુદ્ધસ્વરૂપને જાણ્યું ને પર્યાયમાં જરાય શુદ્ધતા ન આવી—એમ બને નહિ. જે મોક્ષમાં નથી તે જીવના શુદ્ધસ્વરૂપમાં નથી;—આ રીતે આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપનો નિર્ણય કરીને, હે જગતના જીવો ! તમે તેનો અનુભવ કરો.

: ૩૨ :

આત્મધર્મ

: વૈશાખ :

આત્માનો અનુભવ

* આવો અનુભવ કરતાં શું થાય છે ? ને આત્મા
કેવો દેખાય છે ? તે કહે છે - *

ભૂતં ભાંતમભૂતમેવ રભસા નિર્ભિધ બન્ધં સુધી-
ર્ધંતઃ કિલ કોડ્યાંહો કલયતિ વ્યાહત્યમોહં હઠાત।
આત્માત્માનુભવૈકગમ્યમહિમા વ્યક્તોઽયમાસ્તે ધ્રુવં
નિત્યં કર્મકલંકપંકવિફલો દેવઃ સ્વયં શાશ્વતઃ ॥૧૨॥

આવો અનુભવ કરતાં ભગવાન આત્મા પોતાના સ્વસ્વભાવપણે પ્રગટ થાય છે.... એટલે કે પર્યાયમાં પ્રગટ અનુભવરૂપ થાય છે. ચેતના લક્ષણરૂપ આત્મા સ્વાનુભવ વડે અશુદ્ધતારૂપી કીચડથી સર્વથા બિજ્જ થાય છે. જુઓ તો ખરા, આ આત્માના અનુભવનો મહિમા ! કે જેનો અનુભવ થતાં જ ચારગતિમાં ભ્રમણ અટકી જાય છે ને ધ્રુવ-સ્થિર અદી સ્વભાવદશાને પામે છે; સ્વાનુભવનું ઉત્કૃષ્ટ ફળ સિદ્ધદશા છે. આત્માનો અનુભવ કરતાં જે તેના સ્વભાવમાં છે તે પર્યાયમાં પણ વ્યક્ત થાય છે. અનુભવમાં આવતો ભગવાન શુદ્ધઆત્મા પોતે દેવ છે, પોતે દિવ્યમહિમાવાળો દેવ છે, તેથી ત્રણલોકથી પૂજ્ય છે. ત્રણલોકમાં જેટલા મોટા પુરુષો છે-જ્ઞાનીઓ ધર્માત્મા છે તેઓ સર્વે આ ચૈતન્ય સ્વભાવને પૂજનીય-આદરણીય સમજે છે, માટે તે દેવ છે, એનો દિવ્ય મહિમા છે; તે પોતે શાશ્વત છે. આવા મહિમાવાળો આત્મા સ્વાનુભવમાં પ્રગટ થાય છે.

આવો આત્મા કેમ પ્રગટ થાય ?

કે સ્વાનુભવદ્વારા જ પ્રગટ થાય. ભગવાન આત્માનો મહિમા એટલો મહાન છે કે સ્વાનુભવના અતીન્દ્રિય આનંદદ્વારા જ તે પ્રગટ થાય, બીજા કોઈથી તે ગમ્ય થાય નહિં.

વैशाख :

આત्मधर्म

: ૩૩ :

સ્વાનુભવ-પ્રત્યક્ષ સિવાય બીજા કોઈમાં (-રાગમાં, વ્યવહારમાં કે ધર્મજ્ઞાનમાં) એવી તાકાત નથી કે ભગવાન આત્માના અચિંત્ય મહિમાનો પાર પામે !

આત્માના સ્વાનુભવથી જ શાંતિ ને સુખ મળે છે. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ ને અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ છે, તેનો મહિમા સ્વાનુભવદ્વારા જ ગોચર થાય છે. જ્ઞાન ને આનંદના અનુભવ દ્વારા જ જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ આત્માનો મહિમા પ્રત્યક્ષગોચર થાય છે. વિકલ્પો તો પોતે હુઃખરૂપ છે, તે હુઃખ દ્વારા આનંદસ્વરૂપ આત્માનો અનુભવ થતો નથી. આત્મારૂપ થઈને આત્મા અનુભવાય, આત્માથી વિરુદ્ધભાવે આત્મા ન અનુભવાય. આત્મા તો જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે, તો તેનું વેદન પણ જ્ઞાન ને આનંદરૂપ છે. જ્ઞાનનો કષા જાગે ને આનંદનો સ્વાદ આવે-એનું નામ અનુભવ છે. વિભાવ તો વિપરીત છે, તેનામાં એવી તાકાત નથી કે સ્વભાવમાં એકમેક થઈને તેને અનુભવે. સ્વભાવમાં એકમેક થઈને તેનો અનુભવ કરવાની તાકાત અતીન્દ્રિય- જ્ઞાન ને આનંદમાં જ છે. વિકલ્પ તો કીચડ જેવા છે. સ્વાનુભવરૂપી અમૃતમાં કીચડ કેમ હોય? સ્વાનુભવમાં આનંદના અમૃતસમુદ્ર છે. ચૈતન્યની મહિતા એવી છે કે અતીન્દ્રિયભાવ વિના તે ભાસે નહિ. ચૈતન્યવસ્તુનો અદ્વિતીયમહિમા અજ્ઞાનીને ઘ્યાલમાં આવતો નથી; અંતરમાં વળેલી જે પરિષાતિ-તેમાં જ અદ્વિતીય ચૈતન્યમહિમા પ્રત્યક્ષગોચર થાય છે.

ચૈતન્યપ્રભુનો મહિમા (મોટાઈ-બડાઈ) એક રીતે જ ગમ્ય છે,-કઇ રીતે ? કે એના સ્વાનુભવવડે જ ગમ્ય થાય છે. તે સ્વાનુભવ જ્ઞાન ને આનંદસહિત છે.

આત્મામાં જેમ જ્ઞાન ગુણ છે તેમ અતીન્દ્રિયસુખ નામનો પણ એક ગુણ છે; અશુદ્ધભાવરૂપ સંસારદ્વારામાં તે સુખનો સ્વાદ આવતો નથી. એ સુખ અશુદ્ધતા ટળીને શુદ્ધ- સ્વરૂપનો અનુભવ થતાં જ પ્રગટે છે. એ સુખ એવું છે કે ચારે ગતિમાં એનું કોઈ દેખાંત નથી, ત્યારે ગતિના પરભાવમાં ક્યાંય એવું સુખ નથી-કે જેના દ્વારા ચૈતન્યનું અતીન્દ્રિય સુખ સમજાવી શકાય. અહા, આવું સુખ? પરમાત્માને પૂર્ણ પ્રગટ થયું છે, ને દરેક આત્માના સ્વભાવમાં ભર્યું છે, પણ જ્યારે શુદ્ધસ્વરૂપનો અનુભવ કરે ત્યારે તે સુખનો અનુભવ-અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ થાય છે.

શક્તિમાં સુખસ્વભાવ ભર્યો છે.

તેનો અનુભવ કેમ નથી? કે પોતામાં અશુદ્ધતા છે માટે. તેનો અનુભવ કેમ થાય? કે પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપને અનુભવે ત્યારે. આમ દ્વયના સ્વભાવનું, અને તેની શુદ્ધ-અશુદ્ધ પર્યાયનું જ્ઞાન કરાવ્યું. અહા, સ્વાનુભવના સુખની સરસ ને મીઠી વાત છે.

આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદસ્વભાવથી ભરેલો છે, પણ પર્યાયમાં તે પ્રગટ નથી;-તે ક્યારે પ્રગટે? કે શુદ્ધસ્વરૂપને અનુભવતાં અતીન્દ્રિયઆનંદ પ્રગટે.

આત્માના અનુભવ વગર અજ્ઞાનભાવથી જીવોને એકલું દુઃખ છે, પણ એ દુઃખ એને દુઃખ કેમ લાગતું નથી?—તો કહે છે કે એને સાચા સુખની ખબર નથી, એટલે દુઃખને પણ તે ઓળખતો નથી. દુઃખની મંદતામાં એને સુખ લાગે છે, અથવા સાતાના વેદનમાં તે સુખની કલ્પના કરે છે, પણ તે સુખ નથી, તેમાં તો દુઃખ છે. આકૃપતા વગરનું અતીન્દ્રિયસુખ લક્ષમાં લ્યે તો ખબર પડે કે સ્વાનુભવ સિવાય સાચું સુખ હોય નહિ. સ્વાનુભવ કરતાં અશુદ્ધતા ટળે ને અતીન્દ્રિય આનંદ પ્રગટે. આનંદનો ઉત્પાદ, અશુદ્ધતાનો ને દુઃખનો વ્યય, તથા જ્ઞાનાનંદ— સ્વભાવની ધ્રુવતા, આમ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ પણ આવી ગયા.

પરમાત્માને પૂર્ણ અતીન્દ્રિયસુખ છે, ને સાધકને સ્વાનુભવથી તે અતીન્દ્રિયસુખ અંશે પ્રગટયું છે, સ્વાનુભવ જેને નથી તેવા જીવો ચારગતિમાં એકલા દુઃખને જ ભોગવે છે. અંદરના પરમાત્મસ્વરૂપને ધ્યાવતાં જે સુખ અનુભવાય તે સુખ જગતમાં બીજે ક્યાંય કોઈ પદાર્થમાં નથી, વિકલ્પથી એની કલ્પના પણ થઈ શકતી નથી. આચાર્યદિવ કહે છે કે ભાઈ, જગતની જંજાળ છોડીને, જગતનો મોહ છોડીને આવા સ્વાનુભવસુખને તું અનુભવમાં લે. તારી સ્વવસ્તુમાં આ સુખ ભરેલું છે તે સ્વાનુભવથી પ્રગટ કર.

એક કોર ચક્રવર્તીનો વैભવ, ઇન્દ્રનો વैભવ, અરે! ત્રણલોકની બાહ્યસામગ્રી,— અને બીજી કોર અંદરના સ્વાનુભવના સુખનો એક કણિયો,—તો કહે છે કે ત્રણલોકની સામગ્રીમાં આ સુખનો કણિયો નથી, અને તે સામગ્રીવડે આ સુખની કલ્પના પણ થઈ શકતી નથી. માટે કહે છે કે સ્વાનુભવ જેવું સુખ જગતમાં ક્યાંય નથી; પોતાનું શુદ્ધસ્વરૂપ અનુભવતાં અતીન્દ્રિય સુખ થાય છે. માટે આવો શુદ્ધ આત્મા જ ઉપાદેય છે, ને તેને ધ્યાવવો તે જ મોક્ષનો ઉપાય છે. શુદ્ધાત્માનો ઉપાદેય કરવો તે જ મોક્ષનો ઉપાય છે.

પ્રશ્ન:- પરમાત્માને જે પૂર્ણ અતીન્દ્રિય સુખ છે, ને આત્માના સ્વભાવમાં જે પૂર્ણ અતીન્દ્રિયસુખ ભર્યું છે, તે સુખને કોણ જાણી શકે?

ઉત્તર:- જેને શુદ્ધસ્વરૂપનો અનુભવ છે તેને જ તે સુખ ગમ્ય છે, જેણે પોતે સ્વાનુભવથી પોતામાં તે સુખની વાનગી ચાખી તે જ તેવા પૂર્ણ સુખને જાણી શકે છે. તેથી કહ્યું કે — “આત્માત્માનુભવૈકગમ્યમહિમા”

અહીં તો કહે છે કે જેને સ્વાનુભવ નથી તે પરમાત્માના સુખને ઓળખતો નથી. ભગવાનને જેવું અતીન્દ્રિય સુખ છે તેવા સુખનો અંશ પોતામાં સ્વાનુભવથી અનુભવ્યા વગર, એટલે કે અતીન્દ્રિયજ્ઞાનથી પોતાના આત્માને અનુભવ્યા વગર, ભગવાનને કેવું સુખ છે તેની ઓળખાણ થાય નહિ. પોતે એકલા દુઃખના સ્વાદમાં (ને ઇન્દ્રિયજ્ઞાનમાં) ઊભો રહીને પરમાત્માના અતીન્દ્રિય સુખને જાણી ન શકે. જ્યાં સ્વાનુભવ થયો ને સ્વભાવનું સુખ ચાખ્યું ત્યાં ભાન થયું કે અહો,

આત્માનું આવું સુખ !! પરમાત્માને આવું સુખ પૂર્ણ છે, મુનિવરો આવા સ્વભાવસુખના અનુભવમાં લીન છે, સમકિતી જીવો આવા સુખને અનુભવે છે—આમ સ્વાનુભવ થતાં બધાયની ખરી ઓળખાણ થઈ; ને પોતે પણ તેમની નાતમાં ભગ્યો. ‘ભગવાન સુખી’ એમ કહે પણ સુખનું વેદન શું ચીજ છે તેને તો ઓળખે નહિં, તો ભગવાનને પણ ખરેખર ઓળખતો નથી. માટે શુદ્ધ સ્વરૂપને અનુભવે ત્યારે અતીન્દ્રિયસુખ પોતાને થાય, ને ત્યારે બીજા જીવોના અતીન્દ્રિયસુખની ખરબર પડે.

પ્રશ્ના:- કેવું કારણ કરવાથી જીવ શુદ્ધ થાય ? શું કરવાથી જીવ શુદ્ધ થાય ?

ઉત્તરઃ- શુદ્ધનો અનુભવ કરવાથી જીવ શુદ્ધ થાય છે. અશુદ્ધભાવના અનુભવ વડે કદી શુદ્ધતા થાય નહિં, ને શુદ્ધતા વિના સુખ નહિં. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને અનુભવવું તે જ શુદ્ધતાનું કારણ છે, ને તેનાથી જ સુખ છે.

અશુદ્ધનો અનુભવ શુદ્ધતાનું કારણ કેમ થાય ? એટલે વિકલ્પ-રાગ-વ્યવહાર તેના અનુભવ વડે શુદ્ધતા કેમ થાય ? વિકલ્પથી પાર જે શુદ્ધ જીવ વસ્તુ છે તેને અનુભવતાં આત્માના ભાવ શુદ્ધ થાય છે, તેને અતીન્દ્રિયસુખ પ્રગટે છે ને તે સિદ્ધપદ પામે છે.

જે શુદ્ધઆત્માને જાણો—અનુભવે તે જ શુદ્ધતાને પામે.—જીનો, આ શુદ્ધતાનું કારણ બતાવ્યું—આ સિવાય બીજું કોઈ શુદ્ધતાનું કારણ નથી.

જે જીવ શુદ્ધબુદ્ધિવાળો થઈ નિરંતર શુદ્ધસ્વરૂપને અનુભવે છે તે પોતાના અચિંત્ય આત્મમહિમાને પ્રગટ દેખે છે. આવો અનુભવ કરનાર મોહને શુદ્ધબુદ્ધિવડે મૂળમાંથી ઉખેડી નાખે છે.

વાહ ! શુદ્ધસ્વરૂપને જે અનુભવે છે તેની જ બુદ્ધિ શુદ્ધ છે. નિરાલંબી માર્ગ ! રાગથી ભિજ્ઞ માર્ગ ! તે શુદ્ધસ્વરૂપના અનુભવવડે જ પમાય છે. શુદ્ધબુદ્ધિ જ્યાં જોરથી અંતરમાં વળી ત્યાં મોહને હઠાવી દીધો, મોહને મૂળમાંથી ઉખેડીને, તેને ભેદી નાખીને જ્ઞાની શુદ્ધબુદ્ધિવડે તત્કાણ આત્માને અનુભવે છે. રાગમાં રોકાય તેને શુદ્ધબુદ્ધિ નથી કહેતાં, તેનામાં મોહને તોડવાનું જોર નથી; ને બુદ્ધિ શુદ્ધ થઈને જ્યાં અંતરમાં વળી ત્યાં તે શુદ્ધબુદ્ધિમાં આત્મા તરફનું એવું બળ પ્રગટયું કે તે બળથી મિથ્યાત્વાદિ પરિણામોને મૂળમાંથી ઉખેડીને નાશ કરી નાખે છે.

જીનો, આ મિથ્યાત્વના નાશની ને સ્વભાવને અનુભવવાની રીત ! સ્વભાવનો અનુભવનશીલ ને વિભાવનો ક્ષયકરણશીલ ભગવાન આત્મા સ્વભળથી જાગ્યો, ત્યાં મોહ રહે નહિં. આ ચોથા ગુણસ્થાનના સમ્યકૃત્વની વાત છે. આત્મા નિજઘરમાં પ્રવેશ કરે છે તેની

: ૩૬ :

આત્મધર્મ

: વૈશાખ :

વાત છે. આત્મા સ્વધરમાં આવ્યો ત્યાં તેના સ્વાનુભવમાં મોહ રહે નહિં. આનું નામ ધર્મ, આનું નામ મોક્ષનો પંથ.

અનાદિનો મિથ્યાદિષ્ટિ જીવ જ્યારે સ્વાનુભવ તરફનો પ્રયત્ન ઉપાડવાની તૈયારીવાળો થાય છે ત્યારે સ્વાનુભૂતિરૂપ સમ્યક્ત્વ થતાં પહેલાંના અંતર્મુહૂર્તમાં તેને પરિણામની એવી વિશુદ્ધ થાય છે કે ત્રણકરણ (અધ્યકરણ-અપૂર્વકરણ-અનિવૃત્તિકરણ) થાય છે, ને તેથી મિથ્યાત્વમોહકર્મની શક્તિ નાશ પામે છે (તેનું સંક્રમણ વગેરે થઈ જાય છે) અને ત્યારે અપૂર્વ સમ્યગ્દર્શન જીવ પામે છે; આ સમ્યગ્દર્શનમાં કેવી સ્વાનુભૂતિ છે તેનું આ વર્ણન છે. ત્રણકરણના પરિણામ વડે ભાવમિથ્યાત્વના પરિણામ પણ મટે છે, ને નિમિત્તમાં મિથ્યાત્વકર્મની શક્તિ મટે છે; ત્યાં જીવના પરિણામ એટલા વિશુદ્ધ થઈને સ્વાનુભવ તરફ ઝુકી રહ્યા છે.-આવી દશા થાય ત્યારે કાળલબિધ પાકી-એમ પણ કહેવાય. જેમ ધતૂરાની અસરથી જીવ પાગલ થયો હોય, ને તેની અસર મટાં પાગલપણું મટે, તેમ અનાદિથી મિથ્યાત્વરૂપી ધતૂરો પીને જીવ પાગલ-ભ્રમિત થઈને, પરને પોતાનું માની રહ્યો હતો ને નિજસ્વરૂપને ભૂલી રહ્યો હતો. પણ જ્યાં શુદ્ધટેચિથી સ્વાનુભવરૂપી અમૃત પીધું ત્યાં મિથ્યાત્વના ધતૂરાની અસર છૂટી ગઈ, ને ભ્રમ છોડીને જીવે નિજસ્વરૂપની સંભાળ કરી.-આવા સ્વાનુભવનો અપાર મહિમા છે.

ભૂત-વર્તમાન કે ભાવિ એવા ત્રણો કાળના બંધને, ત્રણો કાળની એકત્વબુદ્ધિરૂપ મોહને, શુદ્ધબુદ્ધિ વડે ભેદીને જીવ શુદ્ધ સ્વરૂપનો સ્વાનુભવ કરે છે. હઠપૂર્વક એટલે અંતરના તીવ્ર ઉધ્યમ પૂર્વક જીવ મોહને દૂર કરીને ત્રણ કાળના બંધથી પોતાને ભિન્ન અનુભવે છે. આ રીતે શરીરાદિથી એકત્વબુદ્ધિના ત્રણો કાળના સંસ્કારને અંતરના અભ્યાસ વડે મટાડીને જીવ જ્યારે શુદ્ધ સ્વરૂપને અનુભવે છે ત્યારે તે જીવ નિશ્ચયથી કર્મથી મુક્ત થાય છે. સર્વ કર્મથી મુક્ત આત્માને શુદ્ધટેચિથી જે અનુભવે છે તે સર્વ કર્મથી મુક્ત થાય છે. આ રીતે સ્વાનુભવ તે જ મોક્ષનો પંથ છે.

સ્વાનુભૂતિમાં વર્તમાનમાં જ પોતાનો અચિંત્ય મહિમાવંત આત્મદેવ સર્વ કર્મથી ભિન્ન અનુભવાય છે. એ અનુભવ જ્ઞાન ને આનંદ સહિત છે. આવા શુદ્ધ આત્માના અનુભવ વડે જ પર્યાયમાં ક્રમે ક્રમે શુદ્ધતાની પ્રાસિ થાય છે. સમ્યગ્દર્શનથી માંગીને સિદ્ધપદ સુધીનો માર્ગ સ્વાનુભૂતિમાં સમાય છે.

શુદ્ધનયસ્વરૂપ જે આત્માની અનુભૂતિ છે તે અનુભૂતિમાં બધું સમાય છે.

સ્વાનુભૂતિમાં બધું સમાય છે

★ સમ્યજ્ઞનથી માંડીને સિદ્ધપદ સુધીની શુદ્ધતા સ્વાનુભૂતિ વડે પ્રગટે છે.
★ સમ્યજ્ઞનશાન-ચાન-ચારિત્રકૃપ મોક્ષમાર્ગ સ્વાનુભૂતિમાં સમાય છે. સંતો અને શાસ્ત્રો સ્વાનુભૂતિ કરવાનું ફરમાવે છે. જે શાસ્ત્રો તરફ જ જોઈ રહે છે ને આત્મા તરફ વળીને સ્વાનુભૂતિ કરતો નથી તેણે શાસ્ત્રની આશા માની નથી. જેણે સ્વાનુભવ કર્યો તેણે સર્વે શાસ્ત્રોનું રહસ્ય જાણી લીધું. આ રીતે સ્વાનુભૂતિમાં સર્વે શાસ્ત્રોનું રહસ્ય સમાય છે.

★ આત્માનુભૂતિરિતિ શુદ્ધનયાત્મિકા યા જ્ઞાનાનુભૂતિરિયમેવ કિલેતિ બુદ્ધવા।
 આત્માનમાત્મનિ નિવેશ્ય સુનિષ્ઠ્રકમ્ય-
 મેકોસ્તિ નિત્યમવબોધધન: સમન્તાત ॥૧૩॥

અહો, આ સ્વાનુભૂતિ-તે જૈનશાસનનો મર્મ છે. જૈનશાસનનું રહસ્ય સ્વાનુભૂતિમાં સમાય છે. મુનિવરોના અંતરમાં આવી સ્વાનુભૂતિનો પ્રવાહ વર્તે છે તે જ મોક્ષમાર્ગ છે. સાથે જે મહાપ્રતનો શુભરાગ હોય તે કંઈ મોક્ષમાર્ગ નથી. મોક્ષમાર્ગનો ભાવ, ને રાગભાવ, એ બંને ભાવો જ જુદા છે; મોક્ષમાર્ગનો ભાવ તો સ્વાનુભૂતિમાં સમાય છે ને રાગભાવ તો સ્વાનુભૂતિથી બહાર રહી જાય છે—આવી બિજ્ઞતા અનુભવ્યા વિના મોક્ષમાર્ગ સાધી શકાય નહિ.

મોક્ષમાર્ગમાં આવશ્યકતા શેની ?-કે સ્વાનુભૂતિની.

સ્વાનુભૂતિ વિના મોક્ષમાર્ગ હોતો નથી.

મોક્ષમાર્ગ જીવની વચ્ચે બીજા રાગાદિ ભાવો આવે ભલે, પણ તે બીજા ભાવો આવશ્યક નથી, તેને આધીન મોક્ષમાર્ગ નથી; તે ભાવો ન હોય તો મોક્ષમાર્ગ અટકી જાય એમ નથી. મોક્ષમાર્ગ સ્વાનુભૂતિને આધીન છે. જ્યાં સ્વાનુભૂતિ નથી ત્યાં મોક્ષમાર્ગ નથી.

યોથા ગુણસ્થાને સમ્યજ્ઞનની સાથે જ સ્વાનુભૂતિ થઈ ગઈ છે. સ્વાનુભૂતિ વડે આત્મા પોતે પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રવેશીને શુદ્ધ થાય છે; એટલે સ્વાનુભૂતિ મોક્ષનું પ્રવેશદ્વાર છે. અને આ આત્મઅનુભવ પરદ્રવ્યની સહાયતાથી રહિત છે. રાગ પણ અનુભવથી પર છે, તેની સહાય પણ અનુભવમાં નથી.

અનુભવ એટલે શું ?

અનુભવ એટલે વસ્તુનો પ્રત્યક્ષ આસ્વાદ, આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદનો પ્રત્યક્ષ આસ્વાદ આવે તેનું નામ આત્માનુભવ છે.

પ્રશ્ન:- કોઈવાર આત્માની અનુભૂતિ કહો છો, કોઈવાર જ્ઞાનની અનુભૂતિ કહો છો, તો આત્માની અનુભૂતિ અને જ્ઞાનની અનુભૂતિ એમાં કંઈ વિશેષતા છે ? કે બંને એક જ છે ?

ઉત્તર:- એમાં કંઈ વિશેષતા નથી; આત્માની અનુભૂતિ કહો કે જ્ઞાનની અનુભૂતિ કહો તે બંને એક જ છે; તેથી કહ્યું કે:-

**આત્માનુભૂતિરિતિ શુદ્ધનયાત્મિકા યા
જ્ઞાનાનુભૂતિરિયમેવ કિલેતિ બુદ્ધવા....**

શુદ્ધનયવડે જે શુદ્ધ આત્માની અનુભૂતિ છે, તે ખરેખર જ્ઞાનની જ અનુભૂતિ છે;- આમ નક્કી કરીને શું કરવું ? કે સદા સર્વ તરફથી જે જ્ઞાનધન છે એવા આત્મામાં પ્રવેશીને તેનો સ્વાનુભવ કરવો. આવા અનુભવથી આત્મા શુદ્ધ થાય છે. આત્માનો અનુભવ સર્વ તરફથી જ્ઞાનમય છે, તે અનુભવમાં રાગને પ્રવેશવાની મનાઈ છે. આત્માનો અનુભવ પરની તેમજ પરભાવની સહાય વગરનો છે. જે ભાવનો પ્રવેશ અનુભવમાં નથી થઈ શકતો તે પરભાવ અનુભવમાં મદદગાર કેમ થાય ? અનુભવ તો પરભાવનોકથ્ય કરણશીલ છે.

વિશ્રાંત લેવાનું ધામ તો અનુભવમાં છે. આમ જિજ્ઞાસુ શિષ્યે લક્ષમાં લીધું છે. ત્યાં તેને એવો પ્રશ્ન નથી ઉઠતો કે રાગની કંઈ સહાય હશે ? વ્યવહારનું કંઈ અવલંબન હશે ? એક વાત તો પકડી કે મોક્ષમાર્ગ તો સ્વાનુભવથી થાય. ક્યારેક શાસ્ત્રમાં એમ ભાષા આવે કે શુદ્ધ આત્માની અનુભૂતિ કરવાથી આત્મા શુદ્ધ થાય છે, અને કોઈ વાર એમ આવે કે જ્ઞાનમાત્રાની અનુભૂતિથી આત્મા શુદ્ધ થાય છે; તેમાં શિષ્યને પ્રશ્ન ઉઠે છે કે શુદ્ધ આત્માની અનુભૂતિ અને જ્ઞાનની અનુભૂતિમાં કંઈ ફેર છે ? તો કહે છે કે ના; બંનેમાં કંઈ વિશેષતા નથી, ફેર નથી; શુદ્ધ આત્માની અનુભૂતિ અને જ્ઞાનની અનુભૂતિ બંને એક જ છે. શુદ્ધનયથી આવા આત્માને અનુભવમાં લેતાં આત્મા શુદ્ધ થાય છે.-એનું નામ મોક્ષમાર્ગ છે.

જ્ઞાન તે આત્માનો સ્વભાવ છે, એટલે તે આત્મા જ છે. જ્ઞાન કહો કે આત્મા કહો, શુદ્ધનયથી તેનો અનુભવ થાય છે, પોતે પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રવેશીને તેનો અનુભવ કરે છે.- એમાં કોઈ બીજાની ઉપાધિ નથી, બીજાની સહાય નથી, બીજાની અપેક્ષા નથી. જેથી

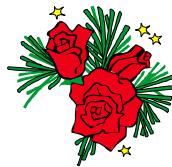
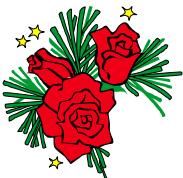
શુદ્ધ વસ્તુ છે એવો જ એનો અનુભવ છે. શુદ્ધવસ્તુમાં જેમ અશુદ્ધતા નથી, તેમ તેની અનુભૂતિમાં પણ અશુદ્ધતા નથી. નિરૂપાધિરૂપે વસ્તુ જેવી છે તેવી પ્રત્યક્ષ સ્વાદમાં આવે તેનું નામ શુદ્ધાત્માનો અનુભવ છે. આવો અનુભવ શુદ્ધનયવહે થાય છે, તેથી અનુભૂતિને શુદ્ધનયસ્વરૂપ કીધી છે.—અશુદ્ધતા, વિકલ્પ, રાગ તેમાં સમાય નહિં.—આવી અનુભૂતિમાં સમ્યગ્દર્શન-શાન-ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગ સમાય છે.

અનુભૂતિએ જ્યાં નિજ સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં તેમાં એકલા શુદ્ધવ્યનો જ સ્વાદ રહ્યો, બીજા બધાય પરભાવો બહાર રહ્યી ગયા. આવી અનુભૂતિ કરવાની શાસ્ત્રની આજી છે, કેમકે તે જ મોક્ષમાર્ગ છે—એમ જાણ્યું.

જેણે શાનસ્વરૂપ શુદ્ધાત્માનો અનુભવ લીધો તેણે બારે અંગનું રહ્યસ્ય જાણી લીધું; બાર અંગમાં પણ શુદ્ધાત્માના અનુભવનો જ ઉપદેશ છે, ને તેને જ મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે, કોઈને સંશય થાય કે બાર અંગનું શાન તે કોઈ અપૂર્વ લભિય છે, એટલે શાસ્ત્રના જાણપણાની જ મહત્ત્વાની લાગે ને અનુભવનો મહિમા ન જાણે, તો કહે છે કે ભાઈ, આત્માનુભવ એ જ મોક્ષમાર્ગ છે—એમ દ્વારાંગમાં પણ કહ્યું છે. માટે જ્યાં શુદ્ધાત્માની અનુભૂતિ થઈ ત્યાં એવો કોઈ નિયમ નથી કે આટલા શાસ્ત્રનું જાણપણું હોવું જ જોઈએ. શાનની અનુભૂતિને મોક્ષમાર્ગ કહેતાં કોઈ શાસ્ત્રજ્ઞને મોક્ષમાર્ગ સમજી જાય, તો કહે છે કે શાસ્ત્ર તરફનું શાન તેમાં તો વિકલ્પ છે, તેને અમે ખરેખર શાનઅનુભૂતિ કહેતા નથી, શુદ્ધાત્માની જે અનુભૂતિ છે તે જ શાનની અનુભૂતિ છે, ને તે જ મોક્ષમાર્ગ છે. બાર અંગનું શાન તો સમ્યગ્ટદ્વિને સંયમીને જ ઊંડે છે; સમ્યગ્ટદ્વિનેય તેમાંય વિકલ્પ છે, શાસ્ત્ર તરફનું શાન તે મોક્ષનું કારણ નથી, તો પછી બીજો શુભરાગ મોક્ષનું કારણ કેમ થાય? બાર અંગના શાસ્ત્રો પોતે એમ કહે છે કે અમારા તરફનું વલાશ તે મોક્ષનો માર્ગ નથી પણ તારા શુદ્ધસ્વરૂપની અનુભૂતિ કર, તે મોક્ષનો માર્ગ છે. શાસ્ત્ર તરફ જોઈ રહે ને શાસ્ત્રો કહેલા આત્મા તરફ ન વળે તો તેણે ખરેખર શાસ્ત્રની આજી માની નથી. જેણે સ્વાનુભૂતિ કરી તેણે બધા શાસ્ત્રોનું રહ્યસ્ય જાણી લીધું.

આ રીતે, સ્વાનુભૂતિને એવો કોઈ શાસ્ત્રજ્ઞનો પ્રતિબંધ નથી કે આટલા શાસ્ત્રો ભણ્યો હોય તો જ અનુભૂતિ થાય? શાસ્ત્રો ન ભણ્યો હોય છતાં દેડકુંય સ્વાનુભૂતિ કરી લ્યે. શાસ્ત્રો ભલે ન ભણ્યો પણ શાસ્ત્રોએ જે કરવાનું કહ્યું હતું તે તેણે પોતામાં કરી લીધું એટલે શાસ્ત્રનું રહ્યસ્ય તે સ્વાનુભૂતિ વડે પામી ગયો. અનુભૂતિ કાંઈ શાસ્ત્રોને અવલંબતી નથી, અનુભૂતિ તો શુદ્ધ આત્માને જ અવલંબે છે. અહો! આવી નિરાલંબી અનુભૂતિનો અપાર મહિમા છે. માટે

હે મોક્ષાર્થી જીવો! મોક્ષને માટે
શુદ્ધાત્માની આવી અનુભૂતિ કરો.

સાધકને નિશ્ચય-સમ્યકૃત્વ સહૈવ હોય છે

જીવ પદાર્� અનાદિથી મિથ્યાટેચિ છે; સ્વપરના યથાર્થ રૂપથી વિપરીત શ્રદ્ધાનું નામ મિથ્યાત્વ છે. વળી જે કાળે કોઈ જીવને દર્શનમોહના ઉપશમક્ષ્યોપશમથી સ્વપરના યથાર્થ શ્રદ્ધાનરૂપે તત્ત્વાર્થ-શ્રદ્ધાન થાય ત્યારે તે જીવ સમ્યકૃત્વની થાય છે. માટે સ્વપરના યથાર્થ શ્રદ્ધાનમાં શુદ્ધાત્મ શ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ ગર્ભિત છે.

જુઓ, પણેલાં તો સમ્યકૃત્વનું સ્વરૂપ બતાવે છે; પછી સમ્યજ્ઞાનની તેમજ સ્વાનુભવ વગેરેની ચર્ચા કરશે. આ તો લોકોત્તર ચિહ્નિ છે, એટલે આમાં કાંઈ વેપારધંધાની કે ધર- કુટુંબની વાત ન હોય, આમાં તો સ્વાનુભવ વગેરેની લોકોત્તર ચર્ચા ભરેલી છે. એના ભાવ સમજે એને એની કિંમત સમજાય, જેમ કોઈ એક શાહુકાર વેપારી બીજા શાહુકાર ઉપર ખુલ્લા પોસ્ટકાર્ડમાં ચિહ્નિ લખે છે કે ‘બજારભાવ કરતાં જરાક ઊંચા ભાવે પણ એક લાખ ગાંસડી રૂ ખરીદ કરો.’ જુઓ, આ દોઢ લીટીના લખાણમાં તો કેટલી વાત આવી જાય છે! સામસામા બંને વેપારીઓનો એકબીજા ઉપરનો વિશ્વાસ, હિંમત, શાહુકારી, વેપાર સંબંધીનું જ્ઞાન-એ બધુંય દોઢ લીટીમાં ભર્યું છે. પણ એના જાણકારને એની ખબર પડે, અભણને શું ખબર પડે? તેમ સર્વજ્ઞ ભગવાને શાસ્ત્રરૂપી ચિહ્નિમાં સન્તો ઉપર ધર્મનો સંદેશ લખ્યો છે, તેમાં સ્વાનુભવના ને સ્વ-પરની બિજ્ઞતા વગેરેના અનેક ગંભીર રહસ્યો ભર્યા છે. તે ઉપરથી તેમની સર્વજ્ઞતા, વીતરાગતા તેમજ જીવનારની તાકાત-એ બધું જ્યાલમાં આવી જાય છે. ભગવાનના શાસ્ત્રમાં ભરેલા ગૂઢ ભાવોને જ્ઞાણે છે. અજ્ઞાનીને એના રહસ્યની ખબર પડે નહિં, ને રહસ્ય જાણ્યા વગર એનો ખરો મહિમા આવે નહિં.

અહીં સાધમી ઉપર ચિહ્નિ લખતાં સ્વાનુભવની ચર્ચામાં પણેલી જ સમ્યજ્ઞશનની વાત કરી છે. સમ્યજ્ઞશન વગર સ્વાનુભવ હોતો નથી. સ્વાનુભવપૂર્વક જ સમ્યજ્ઞશનની ઉત્પત્તિ થાય છે. સ્વાનુભવ એ એક દશા છે, તે દશા જીવને અનાદિથી હોતી નથી પણ નવી પ્રગટે છે. એ સ્વાનુભવદશાનો ઘણો મહિમા શાસ્ત્રોએ વર્ણવ્યો છે; સ્વાનુભવ એ મોક્ષમાર્ગ છે. સ્વાનુભવમાં જે આનંદ છે એવો આનંદ જગતમાં બીજે કર્યાંય નથી. આવી સ્વાનુભવદશાનું સ્વરૂપ અહીં કહેશે.

આ જગતમાં અનંત જીવો છે; દરેક જીવ ચૈતન્યમય છે, પરિપૂર્ણ જ્ઞાન ને સુખ દરેક જીવના સ્વભાવમાં ભરેલા છે. પણ આવા પોતાના સ્વરૂપને પોતે દેખતો નથી—નથી અનુભવતો તેથી અનાદિથી તે મિથ્યાદિષ્ટ છે. અનાદિથી પોતાના સાચા સ્વરૂપને ભૂલીને પરભાવોમાં જ તન્મય થઈ રહ્યો છે, સ્વ-પરની જેવી બિજ્ઞતા છે તેવી યથાર્થ જ્ઞાનતો નથી ને વિપરીત માને છે. એટલે પરથી મારામાં કાંઈક થાય ને હું પરમાં કાંઈક કરી દઉં—એવી ઊંડી ઊંડી સ્વ-પરની એકત્વબુદ્ધિ તેને રહ્યા કરે છે, એવી વિપરીત શ્રદ્ધાનું નામ મિથ્યાત્વ છે. જુઓ, આ વિપરીત માન્યતા જીવ પોતે જ પોતાના સ્વરૂપને ભૂલીને કરી રહ્યો છે, એકેક સમય કરતાં કરતાં અનાદિકાળથી પોતે જ પોતાના અજ્ઞાનને લીધે મિથ્યાભાવરૂપ પરિણમી રહ્યો છે, કોઈ બીજાએ તેને મિથ્યાત્વ કરાવ્યું નથી. મિથ્યાત્વકર્મે જીવમાં મિથ્યાત્વ કરાવ્યું—એમ જે માને તેને સ્વપરની એકત્વબુદ્ધિ છે. પૂજનની જ્યમાલામાં પણ આવે છે કે ‘કર્મ બિચારે કોન, ભૂલ મેરી અધિકાઈ’ પ્રભો! હું મારી ભૂલની અધિકતાથી જ હુંખ ભોગવી રહ્યો છું. નિગોદમાં જે જીવ અનાદિથી નિગોદમાં રહ્યો છે તે પણ પોતાના ભાવકલંકસુપદશ નિગોયવાસં ણ મુંચર્ય— ગોમઙ્ગસાર જીવકાંડ: ભાઈ, તારી ભૂલ તું જડને માથે નાંખ તો એ ભૂલથી તારો છૂટકારો કયે દી’ થશે? જીવ અને જડ બંને દ્રવ્ય જ જ્યાં અત્યંત જુદા, બંનેની જાતિ જ જુદી, બંનેનું પરિણમન જુદું, ત્યાં એક બીજામાં શું કરે? પણ આવી વસ્તુસ્થિતિને નહિ જ્ઞાનનાર જીવને સ્વપરની એકત્વબુદ્ધિનો અથવા કર્તાકર્મની બુદ્ધિનો બ્રમ અનાદિથી ચાલ્યો આવે છે, એ જ મિથ્યાત્વ છે ને એ જ સંસારહુઃખનું મૂળ છે. અહીં તો હવે એ ભ્રમરૂપ મિથ્યાત્વ કેમ ટણે એની વાત છે.

કોઈ મુમુક્ષુ જીવ જ્યારે અંતરના પુરુષાર્થી સ્વ-પરના યથાર્થ શ્રદ્ધાનરૂપ તત્ત્વાર્થ— શ્રદ્ધાન કરે ત્યારે તે જીવ સમ્યકૃતી થાય છે. સ્વ શું, પર શું, સ્વમાં આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ શું ને રાગાદિ પરભાવ શું એ બધાને ભેદજ્ઞાનથી બરાબર ઓળખીને પ્રતીત કરતાં સમ્યકૃત થાય છે. સ્વ-પરના આવા યથાર્થ શ્રદ્ધાનમાં શુદ્ધાત્મશ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ ગર્ભિત છે. જુઓ, આ મૂળ વાત! સ્વ-પરની શ્રદ્ધામાં કે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધારૂપ વ્યવહાર સમ્યકૃત્વ વખતે નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ તો ભેગું ને ભેગું જ છે. કોઈ કહે કે નિશ્ચયસમ્યકૃત્વ ચોથા ગુણસ્થાને ન હોય. તો કહે છે કે ભાઈ, જો નિશ્ચય સમકિત ભેગું ને ભેગું જ ન હોય તો તારા માનેલા એકલા વ્યવહારને શાસ્ત્રકારો સમ્યકૃત્વ કહેતા જ નથી. જેને શુદ્ધાત્મશ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમકિત નથી તે જીવ સમ્યકૃતી જ નથી તે તો મિથ્યાત્વી જ છે, શુદ્ધાત્માના શ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ થાય ત્યારે જ જીવને ચોથું ગુણસ્થાન પ્રગટે ને ત્યારે જ તેને સમકિતી કહેવાય. માટે કહે છે કે સમ્યજદિષ્ટ જીવને સ્વ-પરના યથાર્થ શ્રદ્ધાનમાં શુદ્ધાત્મયશ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ ગર્ભિત છે. ‘ગર્ભિત છે’ એનો અર્થ એની સાથે જ વર્તે છે. અને આવા જીવને નિમિત્તપણે દર્શનમોહકર્મનો ઉપશમ ક્ષયોપશમ કે ક્ષય સ્વયમેવ હોય છે. એટલે કથનમાં નિમિત્તથી એમ કહેવાય કે દર્શનમોહના

ઉપશમાદિથી સમ્યકૃત્વ થયું. પણ ખરેખર તો સ્વપરના યથાર્થ શ્રદ્ધાનનો પ્રયત્ન જીવે કર્યા ત્યારે સમ્યકૃત્વ થયું; જીવ યથાર્થ શ્રદ્ધાનનો ઉદ્યમ ન કરે ને કર્મમાં ઉપશમાદિ થઈ જાય. એમ બનતું નથી. આ ઉપરાંત અહીં તો એ બતાવવું છે કે સ્વ-પરની શ્રદ્ધામાં શુદ્ધાત્માની શ્રદ્ધા આવી જ જાય છે. શુદ્ધાત્માની શ્રદ્ધા તે નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ છે, તે હોય તો જ સ્વ-પરની કે દેવ-ગુરુ-ધર્મની શ્રદ્ધાને સાચી શ્રદ્ધા કહેવાય છે. નિશ્ચય વગરના એકલા શુભ રાગડુપ વ્યવહારથી જીવ સમકિતી કહેવાતો નથી. નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ થાય તેને જ સમકિતી કહીએ છીએ.

સ્વાનુભવનો રંગ.....

અને તેની ભૂમિકા

જીવે શુદ્ધાત્માના ચિંતનનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. જેને ચૈતન્યના સ્વાનુભવનો રંગ લાગે એને સંસારનો રંગ ઉત્તરી જાય. ભાઈ, તું અશુભ ને શુભ બંનેથી દૂર થા ત્યારે શુદ્ધાત્માનું ચિંતન થશે. જેને ઇજી પાપના તીવ્ર કષાયોથી પણ નિવૃત્તિ નથી, દેવગુરુની ભક્તિ, ધર્માત્માનું બહુમાન, સાધ્માઓનો પ્રેમ વગેરે અત્યંત મંદકષાયની ભૂમિકામાં પણ કે નથી આવ્યો તે અકષાય ચૈતન્યનું નિર્વિકલ્પ ધ્યાન ક્યાંથી કરશે? પહેલાં બધાય કષાયનો (શુભ અશુભનો) રંગ ઊરી જાય.....જ્યાં એનો રંગ ઊરી જાય ત્યાં એની અત્યંત મંદતા તો સહેજે થઈ જ જાય, ને પછી ચૈતન્યનો રંગ ચડતાં તેને અનુભૂતિ પ્રગટે. બાકી પરિણામને એકદમ શાન્ત કર્યા વગર એમને એમ અનુભવ કરવા માંગે તો થાય નહિ. અહીં, અનુભવી જીવની અંદરની દશા કોઈ ઓર હોય છે!

અનંતતા ખુલ્લે તેનું જ્ઞાન

અનંતનો અંત છે જ નહિં કે જે જ્ઞાનમાં જગ્ઞાય. જ્ઞાનસામર્થ્ય એવું છે કે અનંતને પણ અનંતરૂપે જ જાણી લે છે. એ જ્ઞાનનો હિવ્ય મહિમા છે.

“અનંતતાનું સ્વરૂપ દેખાંત વડે દર્શાવીએ છીએ; જેમકે, વડના વૃક્ષનું એક બીજ જ્ઞાન લઈને તેના ઉપર દીર્ઘટિષ્ઠિથી વિચાર કરીએ તો વડના તે બીજ વિષે એક વડનું જાડ છે; ભાવિકાળમાં જેવું વૃક્ષ થનાર છે તેવા વિસ્તાર સહિત તે બીજમાં વાસ્તવરૂપે વિદ્યમાન છતું છે, અનેક શાખા-પ્રશાખા-પત્ર-પુષ્પ-ફળ યુક્ત છે; તેના પ્રત્યેક ફળમાં એવા અનેક બીજ છે. એ પ્રકારની અવસ્થા એક વડના બીજ વિષે વિચારવી. વળી સૂક્ષ્મટિષ્ઠિ જોઈએ તો તે વડના વૃક્ષમાં જે જે બીજ છે તે તે અંતર્ગર્ભિત-વડવૃક્ષ સંયુક્ત છે. એ પ્રમાણે એક વડમાં અનેક અનેક બીજ અને એકેક બીજ વિષે એકેક વડવૃક્ષ-તેનો વિચાર કરીએ તો ભાવિન્યની પ્રધાનતાથી ન તો વડવૃક્ષની મર્યાદા પમાય કે ન બીજની મર્યાદા પમાય એ પ્રમાણે અનંતતાનું સ્વરૂપ જાણવું. તે અનંતતાના સ્વરૂપને કેવળજ્ઞાની પુરુષ પણ અનંત જ દેખે-જાણે-કહે; અનંતનો બીજો અંત છે જ નહિં કે જે જ્ઞાનમાં ભાસે. માટે અનંતતા અનંતરૂપ જ પ્રતિભાસે છે. એ પ્રમાણે આગમ તથા અધ્યાત્મની અનંતતા જાણવી.”

અનંતતા સમજાવવા અહીં વૃક્ષ અને બીજનું દેખાંત આપ્યું છે. વૃક્ષ અને બીજની પરંપરા અનાદિની છે, પહેલાં વૃક્ષ કે પહેલાં બીજ ? -તો પરંપરાથી બંને અનાદિના છે. ને સૂક્ષ્મ વિચારથી જોતાં એકેક બીજમાં ભવિષ્યના અનંતા વૃક્ષની તાકાત છે.-એમ બંનેની પરંપરા વિચારતાં તેનો કયાંય પાર ન આવે, તેમ જીવમાં વિકારની ને કર્મની પરંપરા અનાદિથી ચાલી રહી છે, ને શુદ્ધપર્યાયનો પ્રવાહ પણ જગતમાં અનાદિથી ચાલી જ રહ્યો છે. પહેલાં સિદ્ધ કે સંસાર ? તો બંને પ્રવાહ પણ જગતમાં અનાદિથી ચાલી જ રહ્યો છે. પહેલાં સિદ્ધ કે સંસાર ? -તો બંને અનાદિના છે ? પહેલાં વિકાર કે કર્મ ? તો બંનેની પરંપરા અનાદિની છે ? પહેલા દ્રવ્ય કે પર્યાય ? પહેલાં સામાન્ય કે વિશેષ ? તો એ બંને અનાદિના છે, પહેલાં-પછીપણું તેમાં નથી.

જો ‘દ્રવ્યની પહેલી પર્યાય આ’ એમ કહો તો ત્યાં દ્રવ્યની જ આદિ થઈ જાય છે, દ્રવ્ય અનાદિ નથી રહેતું; એ જ રીતે ‘દ્રવ્યની છેલ્લી પર્યાય આ’-એમ કહો તો ત્યાં દ્રવ્યનો જ અંત થઈ જાય છે, દ્રવ્ય અનંત નથી રહેતું, એકેક પર્યાય આદિ-અંતવાળી ભલે હો પણ પર્યાયના પ્રવાહને આદિ-અંત નથી, એટલે દ્રવ્યની પર્યાયમાં આ પહેલી ને આ છેલ્લી-એવું આદિ અંતપણું નથી. દ્રવ્યમાં પર્યાયનો પ્રવાહ પહેલાં ન હતો ને પછી શરૂ થયો, અથવા તે પ્રવાહ કદી અટકી જશે-એમ નથી. જેમ દ્રવ્ય અનાદિ અનંત છે તેમ તેની સાથે તેની પર્યાયનો પ્રવાહ પણ અનાદિઅનંત વર્તી જ રહ્યો છે ને કેવળજ્ઞાનમાં બધું જણાઈ રહ્યું છે. જૂઓ તો ખરા, આ જગતની વસ્તુસ્થિતિ ! અનાદિને અનાદિપણે ને અનંતને અનંતપણે જેમ છે તેમ કેવળી ભગવાન વિકલ્પ વગર જાણો છે.

પ્રશ્ન:- પહેલી પર્યાય કઈ ને છેલ્લી પર્યાય કઈ-એ ભગવાન પણ ન જાણો ?

ઉત્તર:- ભગવાન જેમ વસ્તુ હોય તેમ જાણો, કે તેનાથી વિપરીત જાણો ? જે ‘અનાદિ’ છે-તેને આદિ છે જ નહિ પછી ભગવાન તેની ‘આદિ ક્યાંથી જાણો ? એને જે ‘અનંત’ છે તેનો ‘અંત’ છે જ નહિ પછી ભગવાન તેનો અંત ક્યાંથી જાણો ? જો ભગવાન તેના આદિ ને અંત જાણો તો તેનું અનાદિ અનંતપણું ક્યાં રહ્યું ? ભાઈ, આ તો સ્વભાવને અચિંત્ય વિષય છે. અહો, અનંતતા જે જ્ઞાનમાં સમાઈ ગઈ તે જ્ઞાનની દિવ્ય અનંતતા લક્ષમાં લેતાં જ્ઞાન તેમાં જ (જ્ઞાન-સ્વભાવના અનંત મહિમામાં જ) હુબી જાય છે, એટલે જ્ઞાન સ્થિર થઈ જાય છે. નિર્વિકલ્પ થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન:- જો અનંતનો છેડો ભગવાન પણ ન જાણો તો તો તેમનું જ્ઞાન-સામર્થ્ય મર્યાદિત થઈ ગયું ?

ઉત્તર:- ના; ભગવાન જો અનંતને અનંત તરીકે પણ ન જાણતા હોય તો તેમનું જ્ઞાનસામર્થ્ય મર્યાદિત કહેવાય; પરંતુ ભગવાન તો કેવળજ્ઞાનના અમર્યાદિત સામર્થ્ય વડે અનંતને પણ અનંત તરીકે પ્રત્યક્ષ જાણો છે. ભગવાન તેનો છેડો ન જાણી શક્યા માટે તેને અનંત કહી દીધું એમ નથી. ભગવાને અનંતને અનંતપણે જાણ્યું તેથી તેને અનંત કહ્યું..... અનંતને પણ સર્વજ્ઞ ભગવાન જાણો છે, જો ન જાણો તો ‘સર્વજ્ઞ’ કેમ કહેવાય !

પ્રશ્ન:- જો ભગવાન અનંતને જાણો છે તો ભગવાનના જ્ઞાનમાં તેનો અંત આવી ગયો કે નહિ ?

ઉત્તર:- ના; ભગવાને અનંતને અનંતપણે જાણ્યું છે. અનંતને અંતવાળા તરીકે નથી જાણ્યું. ભગવાન અનંતને નથી જાણતા-એમ પણ નથી, ને ભગવાને જાણવાથી તેનો અંત આવી જાય છે એમ પણ નથી; અનંત અનંતપણે રહીને ભગવાનના જ્ઞાનમાં

જણાય છે. જો અનંતને અંત તરીકે જાણો તો તે જ્ઞાન ખોટું, અને જો 'અનંત' ને ન જાણી લ્યે તો તે જ્ઞાન પુરું નહિં.

પ્રશ્નઃ— 'અનંત' હોય તે જ્ઞાનમાં કઈ રીતે જણાય ?

ઉત્તરઃ— ભાઈ, પદાર્થની અનંતતા કરતાં જ્ઞાન સામર્થ્યની અનંતતા ઘણી મોટી છે, તેથી બેહદ જ્ઞાનસામર્થ્ય અનંતને પણ પહોંચી વળે છે, જ્ઞાનનું અચિંત્ય સામર્થ્ય લક્ષમાં આવે તો જ આ વાત બેસે તેવી છે. વિકારમાં અટકેલું જ્ઞાન મર્યાદિત છે તે અનંતને નથી પહોંચી શકતું, પણ વિકાર વગરના જ્ઞાનમાં તો અચિંત્ય બેહદ તાકાત છે, તે અનાદિ-અનંત-કાળને, અનંતાનંત આકાશ પ્રદેશોને એ બધાયને સાક્ષાત્ જાણી લ્યે છે ? અરે, એનાથી તો અનંતગણું સામર્થ્ય એનામાં ખીલ્યું છે.

પ્રશ્નઃ— અહીં વૃક્ષ અને બીજના દિલ્લાંતે વિકાર અને કર્મ એ બંનેની પરંપરા પણ અનંત કીધી, તો પછી વિકારનો નાશ થઈને મોક્ષ ક્યારે થાય ?

ઉત્તરઃ— વૃક્ષ અને બીજની પરંપરા સામાન્યપણે અનંત છે, પણ તેથી કરીને કાંઈ બધા બીજમાંથી વૃક્ષ ઊગો જ એવો નિયમ નથી, વણાંય બીજ ઊગ્યા પહેલાં બળી જાય છે, ને તેને વૃક્ષ-બીજની પરંપરાનો અંત આવી જાય છે, એકવાર જે બીજ બળી ગયું તે ફરીને કદ્દી ઊગતું નથી. તેમ જગતમાં સામાન્યપણે વિકાર ને કર્મની પરંપરા અનંત છે, તેનો જગતમાંથી કદ્દી અભાવ થવાનો નથી, પણ તેથી કરીને કાંઈ બધાય જીવને એવી વિકારી પરંપરા ચાલ્યા જ કરે એવો નિયમ નથી; ઘણાય જીવો પુરુષાર્થ વડે વિકારની પરંપરા તોડીને સિદ્ધપદને સાધે છે, તેમને વિકારની પરંપરાનો અંત આવી જાય છે. જેણે એકવાર વિકારના બીજને બાળી નાખ્યું તેને ફરીને કદ્દી વિકાર થતો નથી. આ રીતે વિકારની પરંપરા તૂટી શકે છે.

પ્રશ્નઃ— વિકારની પરંપરા તો અનાદિની છે, તો તેનો અંત કેમ આવે ?

ઉત્તરઃ— પરંપરા અનાદિની હોય માટે તેનો અંત ન આવે એમ નથી. જેમ વૃક્ષ- બીજની પરંપરા અનાદિની હોવા છતાં કોઈ એક બીજ બળી જતાં તેની પરંપરાનો અંત આવી જાય છે. તેમ વિકારની પરંપરા અનાદિની હોવા છતાં સમ્યગુદ્ધન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વડે ધર્મી જીવને તેનો અંત આવી જાય છે. જેમ મોક્ષમાર્ગ અનાદિથી ન હોવા છતાં તેની નવી શરૂઆત થઈ શકે છે; તેમ વિકાર અનાદિનો હોવા છતાં તેનો અંત થઈ શકે છે.

પ્રશ્નઃ— આગમ અને અધ્યાત્મ (એટલે કે વિકાર અને શુદ્ધતા) બંનેમાં અનંતતા કીધી; તે કઈ રીતે ?

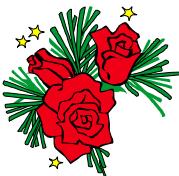
ઉત્તર:- વિકારમાં અનંત પ્રકારો છે ને તેના નિભિતરૂપ કર્મમાં અનંતાનંત પરમાણુઓ છે; એ રીતે આગમપદ્ધતિમાં અનંતતા છે; અને જીવના અનંતગુણોની અનંત નિર્મળ પર્યાયો છે, એકેક નિર્મળ પર્યાય અનંતા ભાવોથી ને અનંતા સામર્થ્યથી ભરેલી છે, જ્ઞાનની એક નાની પર્યાયમાં પણ અનંતા અવિભાગ પ્રતિછેદ અંશોનું સામર્થ્ય છે. આમ અધ્યાત્મપદ્ધતિમાં પણ અનંતતા જાણવી. એકેક આત્મામાં અનંતગુણો છે, એકેક ગુણમાં અનંત નિર્મળ પર્યાયો ખીલવાની તાકાત પડી છે, ને એકેક નિર્મળ પર્યાય અનંત સામર્થ્ય સહિત છે. તારા એક આત્મામાં કેટલું અનંત સામર્થ્ય છે—એનું લક્ષ કર તો સ્વસન્મુખવૃત્તિ થાય ને અપૂર્વ અધ્યાત્મદશા પ્રગટે. એક તરફ વિકારની ધારા અનાદિની, ને બીજી તરફ સ્વભાવ સામર્થ્યની ધારા પણ અનાદિની સાથે ને સાથે જ ચાલી રહી છે, વિકારની ધારા વખતેય સ્વભાવસામર્થ્યની ધારા કાંઈ તૂટી નથી ગઈ, સ્વભાવસામર્થ્યનો કાંઈ અભાવ નથી થયો; પરિણાતિ જ્યાં સ્વભાવસામર્થ્ય તરફ વળી ત્યાં વિકારની પરંપરાનો પ્રવાહ તૂટ્યો ને અધ્યાત્મપરિણાતિની પરંપરા શરૂ થઈ, જે પૂરી થઈને સાચિ અનંતકળ રહ્યા કરશે, માટે હે ભાઈ ! અંતમુર્ખ થઈ તારા સ્વભાવસામર્થ્યને વિચારમાં લે.....લક્ષમાં લે પ્રતીતિમાં લે.... અનુભવમાં લે. લોકોને બહારનો વિશ્વાસ આવે છે કે એક બીજમાંથી આવડો મોટો દશ માઈલના ઘેરાવાવાળો વડ ફાલ્યો, પણ ચૈતન્યશક્તિના એક બીજમાંથી અનંતા કેવળજ્ઞાન- રૂપી વડલા ફાલવાની તાકાત છે તેનો વિશ્વાસ નથી આવતો. જો ચૈતન્યસામર્થ્યનો વિશ્વાસ કરે તો તેના આશ્રયે રત્નગ્રયધર્મની અનેક શાખા-ઉપશાખા પ્રગટીને મોક્ષફળ સહિત મોટું વૃક્ષ ઊંઘે. ભવિષ્યમાં થનાર મોક્ષવૃક્ષની તાકાત અત્યારે તારા ચૈતન્યબીજમાં વિદ્યમાન પડી છે.—સૂક્ષ્મદિષ્ટથી એને વિચારમાં લઈને અનુભવ કરતાં અપૂર્વ કલ્યાણ થશે.

એક ક્ષણ સ્વાનુભવથી જ્ઞાનીને જે કર્મો તૂટે છે,
અજ્ઞાનીને લાખો ઉપાય કરતાં પણ એટલાં કર્મો
તૂટતા નથી. આમ સમ્યકૃતવનો અને સ્વાનુભવનો
કોઈ અચિંત્ય મહિમા છે.—એમ સમજીને હે જીવ ! તેની
આરાધનામાં તત્પર થા.

નિશ્ચયસમ્યકૃત્વથી જ મોક્ષમાર્ગની શરૂઆત છે

નિશ્ચયસમ્યકૃત્વ વગર જીવ સમ્યગ્દટિ કહેવાય નહિં

“જેને સ્વ-પરનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન નથી, પણ
જૈનમતમાં કહેલા દેવ-ગુરુ ને ધર્મ એ ત્રણને માને છે
તથા અન્ય મતમાં કહેલાં દેવાદિ વા તત્ત્વાદિને માને
નહિં, તો એવા કેવળ વ્યવહાર સમ્યકૃત્વ વડે તે
સમ્યકૃત્વી નામને પામે નહિં. માટે સ્વ-પર
ભેદવિજ્ઞાન- પૂર્વક જે તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન હોય તે સમ્યકૃત્વ
જાણવું.”

વાણ, જુઓ નિશ્ચય-વ્યવહારની કેવી સ્પષ્ટ વાત છે ! યથાર્થ શ્રદ્ધાનથી નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ થાય ત્યારે જ જીવ સમ્યકૃત્વી થાય છે. નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ જ મોક્ષમાર્ગરૂપ છે, વ્યવહાર સમ્યકૃત્વ તો શુભ-આસવરૂપ છે, એ કાંઈ મોક્ષમાર્ગસ્વરૂપ નથી. સિદ્ધાંતમાં “સમ્યગ્રદર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ.” એમ કહું છે તેમાં નિશ્ચય સમ્યગ્રદર્શનની વાત છે. ‘તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન સમ્યગ્રદર્શનમ्’ –એ નિશ્ચય સમ્યગ્રદર્શન છે. ભૂતાર્થને આશ્રિત સમ્યગ્રદર્શન કહું (સમ્યગ્રદર્શન ગા.. ૧૧) તેમાં અને આ સમ્યગ્રદર્શનમાં કાંઈ ફેર નથી. આવું સમ્યગ્રદર્શન ચોથા ગુણસ્થાને પ્રગટે છે તે ઠેઠ સિદ્ધદશામાં પણ રહે છે. શુભ રાગરૂપ વ્યવહારસમ્યગ્રદર્શન કાંઈ સિદ્ધદશામાં હોતું નથી. આ રીતે નિશ્ચય સમ્યગ્રદર્શન તે જ મોક્ષમાર્ગરૂપ છે. ચોથા ગુણસ્થાનથી જ બધાય જીવોને આવું નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ હોય છે. આવા નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ વગર ધર્મની કે મોક્ષમાર્ગની શરૂઆત પણ હોઈ શકતી નથી.

આત્મવસ્તુનો જેવો સ્વભાવ છે તે જ પ્રમાણે શ્રદ્ધામાં લેવો તે સમ્યકૃત્વ છે, ને તે વસ્તુનો ભાવ છે એટલે કે નિશ્ચય છે. આવા સમ્યકૃત્વની ભૂમિકામાં ધર્માને વીતરાગી દેવ-શાર્ન-ગુરુની ઓળખાણ, ભક્તિ, તેમના પ્રત્યે ઉત્સાહ, પ્રમોદ, બહુમાન અને વિનય આવે છે. પણ આથી કરીને કોઈ જીવ એવા એકલા વ્યવહારમાં જ સંતુષ્ટ થઈ જાય ને નિશ્ચય સમ્યકૃત્વને ભૂલી જાય તો એને સમ્યગ્દટિ કહેતા નથી. જો વ્યવહારની સાથે ને સાથે જ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ (શુદ્ધાત્માની નિર્વિકલ્પ પ્રતીત) હોય – (“બંને સાથ રહેલ”) તો જ એનો વ્યવહાર સાચો છે, નહિંતર તો વ્યવહારાભાસ છે. નિશ્ચયશ્રદ્ધા તો છે નહિં

ને એકલા વ્યવહારના શુભરાગમાં સંતુષ્ટ થઈ જાય છે એટલે તે રાગને જ મોક્ષમાર્ગ માન્યા વગર રહેશે નહિં, તેથી તેની શ્રદ્ધા મિથ્યા જ છે. આ રીતે વ્યવહારના આશ્રયે મોક્ષમાર્ગ છે જ નહિં, નિશ્ચય સમ્યકૃત્વાદિના આશ્રયે જ મોક્ષમાર્ગ છે, અથવા, જે નિશ્ચય સમ્યકૃત્વાદ છે તે જ મોક્ષમાર્ગ છે. વ્યવહાર સમ્યકૃત્વાદ શુભરાગરૂપ છે તે મોક્ષમાર્ગ નથી.

અરે, ભાઈ મોક્ષમાર્ગ તો વસ્તુના સ્વભાવની જાતનો હોય, કે એનાથી વિરુદ્ધ હોય? નિશ્ચય સમ્યકૃત્વનો જે ભાવ છે તે તો વસ્તુસ્વભાવની જ જાતનો છે ને સિદ્ધદશામાંય તે ભાવ રહે છે. વ્યવહાર સમ્યકૃત્વનો જે (રાગ) ભાવ છે તે વસ્તુસ્વભાવની જાતનો નથી પણ વિરુદ્ધભાવ છે, સિદ્ધદશામાં તે ભાવ રહેતો નથી. આવી સ્પષ્ટ અને સીધી વાત, જિજ્ઞાસુ થઈને સમજે તો તરત સમજાય તેવી છે. પણ જેને સમજવું ન હોય ને વાદવિવાદ કરવા હોય તે તો આવી સ્પષ્ટ વાતમાં પણ કાંઈક ને કાંઈક કુતર્ક કરશે. શું થાય? કોઈ બીજાને પરાણે સમજાવી શકે તેમ નથી.

તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન ને સમ્યકૃત્વ કહ્યું છે; ‘તત્ત્વ’ એટલે જે વસ્તુનો જેવો ‘ભાવ’ હોય તેવો જાણવો જોઈએ, તો જ તે વસ્તુને સાચી રીતે માની કહેવાય. જીવમાં જ્ઞાનાદિ અનંત સ્વભાવો છે તે જીવનો ‘ભાવ’ છે; આ અનંત શક્તિરૂપ ભાવને ભૂલીને એક ક્ષણિક વિકાર ભાવ જેટલી જ જીવની કિંમત આંકે, તો તેણે ખરેખર જીવના ‘ભાવ’ ને જાણ્યો નથી. રાગથી લાભ માનનાર ખરેખર તો તે રાગ જેટલી જ જીવની કિંમત માની રહ્યો છે; ‘આ રાગ વડે મને જીવનો સ્વભાવ મળી જશે’—એનો અર્થ એ થયો કે જીવના સ્વભાવની કિંમત રાગ જેટલી જ તેણે માની. તે પોતાના શુદ્ધસ્વભાવને, પોતાના સમ્યકૃ ભાવને, પોતાના સ્વભાવની સાચી કિંમતને જાણતો નથી. એટલે બહારના પદાર્થોને કે વિકારી ભાવને કિંમત આપે છે ને પોતાને કિંમત વગરનો વિકારી કલ્પે છે, તેથી તેના શ્રદ્ધા ‘સમ્યકૃ’ નથી પણ મિથ્યા છે;—ભલે તે શુદ્ધ જૈનના દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને શુભરાગથી માનતો હોય ને કુદેવાદિને માનતો ન હોય—તો પણ એટલાથી તેનું મિથ્યાત્વ છૂટતું નથી. ભાઈ, તારી અચિંત્ય કિંમત છે, જગતમાં મૌંધામાં મૌંધું ચૈતન્યરત્ન તું જ છો, તારી વસ્તુમાં પ્રવેશીને તારા સાચા ભાવને—સાચા સ્વરૂપને તું જાણ તો જ તને સમ્યકૃત્વ થાય ને તારું મિથ્યાત્વ ટળે. સ્વ-પરનું ભેદશાન ત્યારે જ સાચું કહેવાય કે જો શુદ્ધાત્માનું શ્રદ્ધાન ભેગું હોય; દેવ-ગુરુની ઓળખાણ ત્યારે જ સાચી કહેવાય કે જો શુદ્ધાત્માનું શ્રદ્ધાન ભેગું હોય. નવતત્ત્વની શ્રદ્ધા ત્યારે જ સમ્યકૃ કહેવાય કે જ્યારે ભૂતાર્થસ્વભાવની સન્મુખ થઈને શુદ્ધાત્માનું શ્રદ્ધાન કરે. એકલા વ્યવહારથી એ બધું કર્યા કરે ને જો શુદ્ધાત્માના શ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ ન કરે તો તે જીવને સમ્યગદિન કહેતા નથી. માટે

શુદ્ધાત્માના શ્રદ્ધાનરૂપ જે નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ છે તે જ ખરું સમ્યકૃત્વ છે, ને તે જ મોક્ષમાર્ગ છે—એમ જાણવું.

અંતરમાં પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવને અવલંબીને જે પ્રતીત થઈ, તે સમ્યકૃ પ્રતીતનો ભાવ સ્વભાવમાંથી આવ્યો છે. તે પ્રતીત સ્વભાવની જાતની છે. સિદ્ધભગવાનજી પ્રતીત અને નાનામાં નાના એટલે કે ચોથા ગુણસ્થાનવાળા સમકિતીની પ્રતીત, એ બંનેની પ્રતીતમાં કાંઈ ફેર ગણવામાં આવ્યો નથી; જેવો શુદ્ધાત્મા સિદ્ધપ્રભુની પ્રતીતમાં છે તેવો જ શુદ્ધાત્મા સમકિતીની પ્રતીતમાં છે. બહારના આશ્રયે થયેલો વ્યવહારશ્રદ્ધાનો ભાવ કાંઈ બધા જીવને એક સરખો નથી હોતો. પણ આથી એમ ન સમજવું કે એ ભાવ ગમે તેવો (વિપરીત પણ) હોય. નવતત્ત્વને જે વિપરીત માનતો હોય, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને અન્યથા માનતો હોય, સર્વજ્ઞતા વગેરેને માનતો ન હોય, એવા જીવને તો વ્યવહારશ્રદ્ધા પણ વિપરીત છે. જેને નવતત્ત્વની, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની કે સ્વ-પરની બિજ્ઞતાની ઓળખાણ નથી તેને તો શુદ્ધાત્માનું શ્રદ્ધાન બહુ આધું છે. અહીં તો એ બધા ઉપરાંત આગળની વાત બતાવવી છે કે એ બધું કરવા છતાં જો શુદ્ધાત્માની નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ કરે તો જ સમ્યગદાસ્તિ થાય, એના વગર સમ્યગદાસ્તિ કહેવાય નહિં.

‘શુદ્ધાત્માના શ્રદ્ધાનરૂપ આવું નિશ્ચય સમ્યગદર્શન તો સાતમા ગુણસ્થાને હોય, છહે-પાંચમે-ચોથે નિશ્ચય સમ્યગદર્શન ન હોય’—આમ કોઈ કહે તો એનો અર્થ એ થયો કે ત્યાં મોક્ષમાર્ગ જ ન હોય, અરે ભાઈ ! એ તો માર્ગની ઘણી વિપરીતતા છે. ચોથે-પાંચમે-છહે નિશ્ચય વગર એકલા વ્યવહારથી જ જો તું મોક્ષમાર્ગ માની લેતો હો તો એને તો આચાર્ય ભગવાને ‘વ્યવહારમૂઢતા’ કીધી છે. નિશ્ચય વગરના કેવળ વ્યવહારને મોક્ષમાર્ગમાં ગણતા નથી. મોક્ષમાર્ગમાં જે સમ્યગદર્શન કહ્યું છે તે તે શુદ્ધાત્માના શ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ છે, અને એવું નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ ચોથા ગુણસ્થાને પણ નિયમથી હોય છે, એટલે ત્યાં એકદેશ-મોક્ષમાર્ગ પણ ગણવામાં આવે છે.

આવું સમ્યકૃત્વનું સાચું સ્વરૂપ પણ ન ઓળખે ને તેમાં ગોટા વાળે તેણે તો મોક્ષમાર્ગનું ખરું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી. મોક્ષમાર્ગનું ખરું સ્વરૂપ જે સમજે પણ નહિં તે તેને સાધે કયાંથી ? તેથી અહીં મોક્ષમાર્ગના મૂળરૂપ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વનું સ્વરૂપ કહ્યું.

હજારો વર્ષનાં શાસ્ત્ર ભાણતર કરતાં એક ક્ષાણનો સ્વાનુભવ વધી જાય છે. જેને ભવસમુદ્રથી તરવું હોય તેણે સ્વાનુભવની વિદ્યા શીખવા જેવી છે.

સમ્યજ્ઞિનું બધુંય જ્ઞાન સમ્યક્ છે, તે મોક્ષમાર્ગરૂપ નિજપ્રયોજનને સાધે છે

૫

“સમ્યક્ત્વ થતાંની સાથે, જે જ્ઞાન (પૂર્વ) પાંચ ઇન્ડ્રિય તથા છઠા મનદ્વારા ક્ષયોપશમરૂપ મિથ્યાત્વદશામાં કુમતિ-કુશુતરૂપ થઈ રહ્યું હતું તે જ જ્ઞાન હવે ભતિ-શુતરૂપ સમ્યજ્ઞાન થયું. સમ્યજ્ઞિ જે કંઈ જાણો તે સર્વ જાણવું સમ્યજ્ઞાનરૂપ છે. એ (સમ્યજ્ઞિ) જે કદાચિત ઘટપટાદિ પદાર્થને અયથાર્થ પણ જાણો તો તે આવરણજતિન ઉદ્યનો અજ્ઞાનભાવ છે; અને ક્ષયોપશમરૂપ પ્રગટ જ્ઞાન છે તે તો સર્વ સમ્યજ્ઞાન જ છે, કેમકે જાણવામાં પદાર્થને વિપરીતરૂપે સાધતું નથી” (મો. મા. પ્ર. પાનું ઉ૪૭-૭૪૪)

જુઓ, સમકિતીનું સમ્યજ્ઞાન, જ્યાં શુદ્ધાત્મશ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ થયું ત્યાં બધું જ્ઞાન પણ સ્વપરની ભિન્નતાને યથાર્થ સાધતું થિયું. સમ્યક્રૂપ પરિણમ્યું, એટલે જાનીનું બધુંય જ્ઞાન સમ્યજ્ઞાન થયું. કદાચિત્ ક્ષયોપશમદોષથી બહારના અપ્રયોજનભૂત કોઈ પદાર્થો (ઘટ-પટ, દોરી વગેરે) અયથાર્થ જણાઈ જાય તો પણ તેથી કરીને મોક્ષમાર્ગરૂપ પ્રયોજન સાધવામાં કંઈ વિપરીતતા થતી નથી; કેમકે અંદરની પ્રયોજનરૂપ વસ્તુ જાણવામાં કંઈ વિપરીતતા તેને થતી નથી; અંદરમાં રાગને જ્ઞાનરૂપ જાણો કે શુભરાગને મોક્ષમાર્ગરૂપ જાણો એવી પ્રયોજનભૂત તત્ત્વોમાં વિપરીતતા જાનીને થતી નથી, પ્રયોજનભૂત તત્ત્વો-સ્વભાવ-વિભાવની ભિન્નતા સ્વ-પરની ભિન્નતા વગેરેને તો તેનું જ્ઞાન યથાર્થ જ સાધે છે, તેની તેનું બધુંય જ્ઞાન સમ્યજ્ઞાન જ છે. અને અજ્ઞાની કદાચ દોરીને દોરી. સર્પને સર્પ દાક્તરપણું, વકીલાત, જ્યોતિષ વગેરે અપ્રયોજનરૂપ તત્ત્વોને જાણો તો પણ સ્વ પ્રયોજનને તેનું જ્ઞાન સાધતું નહિ હોવાથી તેનું બધુંય જાણપણું મિથ્યાજ્ઞાન છે, સ્વ-પરની ભિન્નતા કે કારણ-કાર્ય વગેરેમાં તેની ભૂલ હોય છે. અહા, અહીં તો કહે છે કે મોક્ષમાર્ગને સાધવામાં જે જ્ઞાન કામ આવે, તેમાં વિપરીતતા ન હોય, તે જ સમ્યજ્ઞાન છે; અને ભલે બહારનું ગમે તેટલું જાણપણું હોય પણ મોક્ષમાર્ગને સાધવામાં જે જ્ઞાન કામ ન આવે, તેમાં જેને વિપરીતતા હોય, તે મિથ્યાજ્ઞાન છે. જગતમાં સૌથી મૂળ

પ્રયોજનરૂપ મુખ્ય વસ્તુ શુદ્ધાત્મા, એને જાણતાં સ્વ-પર બધાનું સમ્યગ્જ્ઞાન થયું. આથી શ્રીમહૃ રાજચંદ્રજીએ કહ્યું છે કે ‘જેણે આત્મા જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું.’ અને અનંત કાળથી જે જ્ઞાન ભવષેતુ થતું હતું તે જ્ઞાનને એક સમયમાત્રમાં જાત્યંતર કરી જેણે ભવનિવૃત્તિરૂપ કર્યું તે કલ્યાણમૂર્તિ સમ્યગ્દર્શનને નમસ્કાર.’ આવા સમ્યગ્દર્શન વગરનું બધુંય જ્ઞાન ને બધુંય આચરણ થોથાં છે.

જીઓ, આ સાધર્મી સાથેની ચર્ચા! બસો વરસ પહેલાં સાધર્મીઓના પ્રક્રિયા આવેલ તેના પ્રેમપૂર્વક જવાબ પં. ટોડરમલ્લજીએ લખ્યા છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન પ્રત્યક્ષ ને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન પરોક્ષ-એમ છે કે નહિ? વગેરે પ્રક્રિયાના જવાબમાં સમ્યગ્દર્શનની ને સ્વાનુભૂતિ વગેરેની અધ્યાત્મ રહસ્ય ભરેલી ચર્ચાઓ આમાં લખી છે તેથી આને ‘રહસ્યપૂર્ણ ચિહ્નિ’ કહેવાય છે. એમાં કહેશે કે સમ્યકૃત્વમાં કાંઈ પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એવા ભેદ નથી; પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એવા ભેદ તો જ્ઞાનમાં પડે છે સમ્યકૃત્વ તો શુદ્ધાત્માની પ્રતીતરૂપ નિર્વિકલ્પ છે. જ્ઞાનનો ઉપયોગ સમકિતીને સ્વમાં હો કે પરમાં હોય ત્યારે પણ સમ્યકૃત્વ એવું ને એવું જ વર્તે છે.

અહીં તો કહે છે કે સમકિતી કદાચિત દોરડીને સર્વ સમજી જાય ઇત્યાદિ પ્રકારે બહારના અપ્રયોજનરૂપ પદાર્થમાં અન્યથા જાણાઈ જાય, તોપણ તેનું જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન જ છે, કેમકે એમાં કાંઈ જ્ઞાનના સમ્યકૃપણાની ભૂલ નથી. પરંતુ એ તો તે પ્રકારના ક્ષયોપશમનો અભાવ છે; જ્ઞાનાવરણના ઉદ્યજન્ય અજ્ઞાનભાવ જે બારમાગુજાસ્થાન સુધી હોય છે તે અપેક્ષાએ તેને ‘અજ્ઞાન’ ભલે કહેવાય, પરંતુ મોક્ષમાર્ગ સાધવા કે ન સાધવાની અપેક્ષાએ જે સમ્યગ્જ્ઞાન ને મિથ્યાજ્ઞાન કહેવાય છે, તેમાં તો સમકિતીને બધું સમ્યગ્જ્ઞાન જ છે, તેને મિથ્યાજ્ઞાન નથી. તેણે દોરડીને દોરડી ન જાણતાં સર્વની કલ્પના થઈ ગઈ તો તેથી કરીને કાંઈ તેના જ્ઞાનમાં સ્વ-પરની એકત્વબુદ્ધિ કે રાગાદિ પરભાવમાં તન્મયબુદ્ધિ થઈ જતી નથી, એટલે તેનું જ્ઞાન મિથ્યા થઈ જતું નથી, તે વખતેય ભેદજ્ઞાન તો યથાર્થપણે વર્તી જ રહ્યું છે તેથી તેનું બધુંય જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન જ છે. લોકોને બહારના જાણપણાનો જેટલો મહિમા છે એટલો અંદરના ભેદવિજ્ઞાનનો મહિમા નથી. સમ્યગ્દર્શિનું જ્ઞાન ક્ષણેક્ષણે અંદરમાં શું કામ કરે છે તેની લોકોને ખબર નથી. પ્રત્યક્ષણે અંદરમાં સ્વભાવ ને પરભાવની વહેચણીનું અપૂર્વકાર્ય એના જ્ઞાનમાં થઈ જ રહ્યું છે. એ જ્ઞાન પોતે રાગથી જીદું પડીને સ્વભાવની જાતનું થઈ ગયું છે, એ તો કેવળજ્ઞાનનો કટકો છે. આગણ એને ‘કેવળજ્ઞાનનો અંશ’ કહેશે. એ જ્ઞાન ઇન્દ્રિય-મનદ્વારા નથી થયું પણ આત્મદ્વારા થયું છે.

જ્ઞાનીને પોતાના જ્ઞાનની સમસ્ત પરભાવોથી તદ્દન બિજ્ઞતા અનુભવમાં આવી છે એટલે પહેલાં અજ્ઞાનદશામાં રાગમાં ને ઇન્દ્રિયોમાં તન્મય થઈને જે જ્ઞાન કામ કરતું તે જ્ઞાન હવે પોતાના સ્વભાવમાં જ તન્મય રહ્યીને કાર્ય કરે છે. મારું જ્ઞાન તો સદાય જ્ઞાનરૂપ જ રહે છે, રાગરૂપ મારું જ્ઞાન થતું નથી.

એમ જ્ઞાનને જ્ઞાનપણે જ રાખતો તે સદાય બેદજ્ઞાનરૂપે, સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપે પરિણામે છે; આ રીતે તેનું બધું ય જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન જ છે—એમ જાણવું. એક જીવ ઘણાં શાસ્ત્રો ભણેલો હોય ને મોટો ત્યાગી થઈને ફજારો જીવોથી પૂજાતો હોય પણ જો શુદ્ધાત્માના શ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ ન હોય તો એનું બધું ય જાણપણું મિથ્યા છે; બીજો જીવ નાનું દેડકું, માછલું, સર્પ સિંહ કે બાળક દશામાં હોય, શાસ્ત્રના શબ્દો વાંચતા આવડતું ન હોય છીતાં જો શુદ્ધાત્માના શ્રદ્ધાનરૂપ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વથી સહિત છે તો એનું બધુંય જ્ઞાન સમ્યક્ છે, ને એ મોક્ષના પંથે છે; બધાય શાસ્ત્રોના રહસ્યરૂપ અંદરનું સ્વભાવ-પરભાવનું બેદજ્ઞાન તેણે સ્વાનુભવથી જાણી લીધું છે. અંદરમાં જે બાબ્ય તરફની શુભ કે અશુભ લાગણીઓ ઉઠે છે તે હું નથી, તેના વેદનમાં મારી શાંતિ નથી, હું તો જ્ઞાનાનંદ છું-કે જેના વેદનમાં મને શાંતિ અનુભવાય છે,— આમ અંતરના વેદનમાં તે સમકિતીને બેદજ્ઞાન તથા શુદ્ધાત્મપ્રતીતિ વર્તે છે. શુદ્ધાત્માથી વિરુદ્ધ કોઈ ભાવમાં તેને કદી આત્મબુદ્ધિ થતી નથી. જ્યારથી સમ્યગ્દર્શન થયું ત્યારથી જ્ઞાન આ રીતે રાગથી જુદું કામ કરવા માંડયું, માટે સમ્યગ્દર્શિ જે કાંઈ જાણો તે બધું સમ્યગ્જ્ઞાન છે એક કહ્યું. જ્ઞાનનો ઉધાડ થોડો હોય કે જાગો એના ઉપર કાંઈ સમ્યક્-મિથ્યાપણાનું માપ નથી, પણ એ જ્ઞાન કઈ તરફ કાર્ય કરે છે, શેમાં તન્મયપણે વર્તે છે એના ઉપર તેના સમ્યક્-મિથ્યાપણાનું માપ છે. જો સ્વભાવમાં તન્મય વર્તતું હોય તો સમ્યક્ છે, પરભાવમાં તન્યમ વર્તતું હોય તો મિથ્યા છે. જ્ઞાનીનો ઉપયોગ પરને જાણવામાં વર્તતો હોય તેથી એમ ન સમજવું કે ત્યારે તેનો ઉપયોગ પરમાં તન્મય થઈ ગયો છે; એ વખતેય અંતરના ભાનમાં ઉપયોગ પરથી છૂટો ને છૂટો વર્તે છે. સ્વમાં તન્મયતાની બુદ્ધિ એ વખતેય એને છૂટી નથી. આ તો જ્ઞાનીના અંતરની અલૌકિક વસ્તુ છે, એનાં માપ બહારથી સમજાઈ જાય તેવા નથી. શુભ-અશુભ પરિણામદ્વારા પણ એનાં માપ નીકળે એવા નથી અંતરદર્શિ શું કામ કરે છે એનું માપ અંતરદર્શિથી જ સમજાય તેવું છે.

અરે ભાઈ, એકવાર આ વાત લક્ષમાં તો લે, તો તારો ઉત્સાહ પર તરફથી ઉિતરી જશે ને તને સ્વભાવનો ઉત્સાહ જાગશે. મૂળ સ્વભાવનું જ્ઞાન કરવું એ જ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રયોજનરૂપ છે.

કોઈ કહે છે—‘ધર્માથયો ને આત્માને જાણ્યો એટલે પરનું પણ બધુંય જાણપણું તેને થઈ જાય.’ તો કહે છે કે ના. પરને બધાયને જાણી જ લ્યો એવો નિયમ નથી જ્ઞાનનો ઉધાડ હોય તે અનુસાર જાણો; તે કદાચિત તે પ્રકારનો ઉધાડ ન હોવાના કારણે, દોરીને સર્પ ઇત્યાદિ પ્રકારે અન્યથા જાણો તોપણ દોરી કે સર્પ બંનેથી જુદો હું તો જ્ઞાન છું-એવું સ્વ-પરની બિજ્ઞતાનું જ્ઞાન તો તેને યથાર્થ જ રહે છે, તે ખસતું નથી. દોરીને દોરી જાણી હોત તોપણ તેનાથી હું જુદો છું-એમ જાણત, અને દોરીને સર્પ જાણ્યો તોપણ તેનાથી હું જુદો છું-એમ જાણો છે, એટલે સ્વ-પરની બિજ્ઞતા જાણવારૂપ સમ્યક્પણામાં તો કાંઈ ફેર પડ્યો નથી. આત્માનું જાણપણું થાય એટલે પરનું જાણપણું

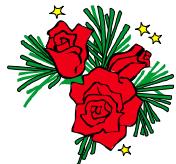
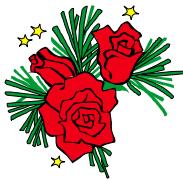
તરત ઉધડી જ જાય એવો કાંઈ નિયમ નથી. અજ્ઞાની કોઈ જ્યોતિષ વગેરે જાણતો હોય ને જ્ઞાનીને તે ન પણ આવડે, અર્થી બેઠોબેઠો સ્વર્ગ-નરકને વિભંગજ્ઞાનથી દેખતો હોય જ્ઞાનીને તેવો ઉધાડ ન પણ હોય. અજ્ઞાની ગણિત વગેરે જાણતો હોય, તેમાં તેની ભૂલ ન પડે, છતાં એ જાણપણાની ધર્મમાં કાંઈ કિંમત નથી. જ્ઞાનીને કદાચ ગણિત વગેરે ન આવડે, દાખલામાં ભૂલ પણ પડે, છતાં તેનું જ્ઞાન સમ્યક્ છે, સ્વને સ્વપણે અને પરને પરપણે સાધવારૂપ મૂળભૂત યથાર્થપણામાં તેને ભૂલ થતી નથી. અજ્ઞાની તો સ્વ-પરને, સ્વભાવ-પરભાવને એકબીજામાં ભેણવીને જાણે છે એટલે તેનું બધુંય જ્ઞાન ખોટું છે. બહારના જાણપણાનો ઉધાડ પૂર્વક્ષયોપશમ અનુસાર ઓછો-વધુ હોય, પણ જે જ્ઞાન પોતાના બિજ્ઞસ્વભાવને ભૂલીને જાણે છે તે અજ્ઞાન છે, અને પોતાના બિજ્ઞસ્વભાવનું ભાન સાથે રાખીને જે જાણે છે તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે. સંસાર સંબંધી કંઈક જાણપણું ન હોય કે ઓછું હોય તેથી કાંઈ જ્ઞાન મિથ્યા થઈ જતું નથી. અને સંસારનું દોઢ-ઉદ્ઘાપણ ઘણું હોય તેથી કાંઈ જ્ઞાન સમ્યક્ થઈ જતું નથી. એનો આધાર તો શુદ્ધાત્માના શ્રદ્ધાન ઉપર છે; શુદ્ધાત્માનું શ્રદ્ધાન જ્યાં છે ત્યાં સમ્યક્ જ્ઞાન છે, શુદ્ધાત્માનું શ્રદ્ધાન જ્યાં નથી ત્યાં મિથ્યાજ્ઞાન છે. એટલે બહારનું જાણપણું ઓછું હોય તો એનો જ્ઞાનીને ખેદ નથી, ને બહારનું જાણપણું વિશેષ હોય તો એનો જ્ઞાનીને મહિમા નથી. મહિમાવંત તો આત્મા છે ને એ જેણે જાણી લીધો તે જ્ઞાનનો મહિમા છે. અહો, જગતથી જૂદા મારા આત્માને મેં જાણી લીધો છે તો મારા જ્ઞાનનું પ્રયોજન મેં લીધું છે, એમ નિજાત્મ- જ્ઞાનથી જ્ઞાની સંતુષ્ટ છે-તૂસ છે.

અહો, આત્મજ્ઞાનનો મહિમા અચિંત્ય છે. એ જ્ઞાનનો મહિમા ભૂલીને બહારના જાણપણાના મહિમામાં જીવો અટકી રહ્યા છે. સંસારના કોઈ નિષ્પ્રયોજન પદાર્થને જાણવામાં ભૂલ થઈ તો ભલે થઈ, પણ, જ્ઞાની કહે છે કે અમારા આત્માને જાણવામાં અમારી ભૂલ થતી નથી. અમારા આત્મરામને અમે ભૂલતા નથી. એ જ્ઞાનની મસ્તી અને નિઃશંકતા કોઈ અદ્ભુત છે! અનંત ગુણોથી પરિપૂર્ણ સ્વભાવની પ્રતીતનું જોર એ જ્ઞાનની સાથે વર્તી રહ્યું છે. તેથી આવું સમ્યગ્જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાનનો કટકો છે.

સ્વસત્તાના અવલંબને જ્ઞાની
નિજાત્માને અનુભવે છે. અહો! આવા
સ્વાનુભવજ્ઞાનથી મોક્ષમાર્ગ સાધનાર
જ્ઞાનીના મહિમાની શી વાત ! એની દશાને
ઓળખનારા જીવો ન્યાલ થઈ ગયા છે.

બહુરમાં ઉપયોગ વખતે પણ ધર્મને સમ્યક્ત્વધારા ચાલુ છે, તે વખતેય ઉપયોગ ને રાગ લિન્ન છે

**“સમ્યગ્ટેષ્ટિના પરિણામ સવિકલ્પ તથા
નિર્વિકલ્પરૂપ બે પ્રકારે પ્રવર્તે છે. ત્યાં જ
વિષય-કષાયાદિરૂપ વા પૂજા-દાન-
શાસ્ત્રાભ્યાસાદિરૂપ પ્રવર્તે છે તે સવિકલ્પરૂપ
જાણવું”**

સૌથી પહેલાં જ્યારે આત્માનુભવ સહિત સમ્યગ્દર્શન પ્રગટે ત્યારે તો નિર્વિકલ્પ દશા જ હોય છે, જ્ઞાનનો ઉપયોગ અંતરમાં થંભી ગયો છે. પણ એવી નિર્વિકલ્પદશા લાંબોકાળ ટકતી નથી, એટલે સવિકલ્પદશા આવે છે. આ રીતે સમ્યગ્ટેષ્ટિના પરિણામ નિર્વિકલ્પ અને સવિકલ્પ એમ બંને દશારૂપ થઈને પ્રવર્તે છે. ચોથા ગુણસ્થાને નિર્વિકલ્પ અનુભવ ન થાય-એવું નથી; તેમજ સમ્યગ્દર્શન થયા પછી વિકલ્પ અને રાગ ન જ હોય એમ પણ નથી. સમ્યગ્ટેષ્ટિ ગૃહસ્થને પણ કોઈકોઈવાર નિર્વિકલ્પ અનુભૂતિ થાય છે. તેમજ ચોથા-પાંચમા ગુણસ્થાને તેને ભૂમિકાઅનુસાર વિષય-કષાયાદિના અશુભ તથા પૂજા-દાન-શાસ્ત્રસવાધ્યાય-ધર્મત્વમાની સેવા-સાધર્મનો પ્રેમ-તીર્થયાત્રા વગેરેના શુભ પરિણામ પણ આવે છે. એના અશુભ પરિણામ ઘણા મંદ પડી ગયા હોય છે, વિષયકષાયોનો પ્રેમ અંતરમાંથી ઊરી ગયો હોય છે, અશુભ વખતેય નરકાદિ હલકી ગતિનાં આયુષનું બંધન તો તેને થતું જ નથી. દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રત્યે ઉત્સાહ-ભક્તિ, શાસ્ત્ર પ્રત્યે ભક્તિ, તેનો અભ્યાસ વગેરે શુભપરિણામ વિશેષપણે હોય છે, પરંતુ એનું અંતર તો એ શુભથીયે ઉદાસ છે. એના અંતરમાં તો એક શુદ્ધ આત્મા જ વસ્યો છે.

જ્ઞાનની સાથે વિકલ્પ વર્તે છે એટલે એમ કહ્યું કે જ્ઞાન સવિકલ્પરૂપ થઈને વર્તે છે; પરંતુ ખરેખર કાંઈ જ્ઞાન પોતે વિકલ્પરૂપ થતું નથી. જ્ઞાન તો જ્ઞાનરૂપે જ વર્તે છે, વિકલ્પથી જુદું જ વર્તે છે. જ્ઞાન અને વિકલ્પ એ બંનેનું ભેદજ્ઞાન ધર્મને સવિકલ્પદશા વખતેય વર્તી રહ્યું છે. પણ એ ભૂમિકામાં પરિણામની સ્થિતિ કેવી હોય તે અહીં બતાવવું છે. વિષયકષાયના જરાપણ ભાવ હોય ત્યાં સમ્યગ્જ્ઞાન હોય જ નહીં-એમ કોઈ માને તો તે બરાબર નથી. અથવા વિષયકષાયના પરિણામ સર્વથા છૂટીને વીતરાગ થાય ત્યારે જ સમ્યગ્જ્ઞાન થાય-એમ કોઈ કહે તો તે પણ બરાબર નથી. હા, એટલું ખરું કે એને

વિષયકખાયનો રસ અંતરમાંથી સર્વથા છૂટી જાય, એમા ક્યાંય અંશમાત્ર પણ આત્માનું હિત કે સુખ ન લાગે; એટલે એમાં સ્વચ્છંદે તો તે ન જ વર્તે. એ ‘સદન નિવાસી તદપિ ઉદાસી’ હોય છે.

આ રીતે ધર્માને સમ્યગ્જ્ઞાન સાથે શુભ-અશુભ પરિણામ પણ વર્તતા હોય છે પણ તેથી કાંઈ તેના સમ્યક્ષ્રિદ્જાન-જ્ઞાન દુષ્ટિત થઈ જતા નથી; જ્ઞાન પરિણામ જુદા છે ને શુભાશુભ પરિણામ જુદા છે, બંનેની ધારા જુદી છે. વિકલ્પ અને જ્ઞાનની ભિન્નતાનું ભાન વિકલ્પ વખતેય ખસતું નથી. ઉપયોગ ભલે પરને જાણવામાં રોકાયો હોય તેથી કાંઈ શ્રદ્ધા કે જ્ઞાન મિથ્યા થઈ જતા નથી. આ રીતે ધર્માને સવિકલ્પ દશા વખતે પણ સમ્યકૃત્વની ધારા તો એવી ને એવી વર્ત જ છે.

જૈનદર્શન

શિક્ષણ વર્ગ

રાજકોટમાં પંચકલ્યાણક પ્રતિષ્ઠા-
મહોત્સવ ઉજવીને પૂ. ગુસ્ઠેવ તા. ૧૩-૫-
૬૫ વૈશાખ સુદ ૧૩ ને ગુરુવારના રોજ
સોનગઢ પધારશે. તથા બીજા દિવસથી એટલે
કે વૈશાખ સુદ ૧૪ ને શુક્રવાર તા. ૧૪-૫-
૬૫ થી વિદ્યાર્થીઓ માટેનો શિક્ષણ વર્ગ શરૂ
થશે. આ શિક્ષણ વર્ગ જેઠ સુદ ત્રીજ ને તા.
૨-૬-૬૫ સુધી ચાલશે. શિક્ષણ વર્ગમાં
આવવા ઈચ્છતા વિદ્યાર્થીબંધુઓએ દિ. જૈન
સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ, સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)
એ સરનામે સૂચના મોકલી હેવી, તથા
ટાઇમસર સોનગઢ આવી જવું. (પોતાનું
બેડીંગ સાથે લાવવું)

“..... જાણવામાં પદાર્�ને વિપરીત સાધતું નથી, માટે તે સમ્યગ્જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનનો અંશ છે. જેમ થોડુંક મેઘપટલ (વાદળ) વિલય થતાં જે કાંઈ પ્રકાશ પ્રગટે છે તે સર્વપ્રકાશનો અંશ છે. જે જ્ઞાન મતિ-શુતરૂપ પ્રવર્તે છે તે જ જ્ઞાન વધતુંવધતું કેવળજ્ઞાનરૂપ થાય છે, તેથી સમ્યગ્જ્ઞાનની અપેક્ષાએ તો જાતિ એક છે.’ (પૃ. ૩૪૪)

અહા, જીઓ આ સમ્યગ્જ્ઞાનની કેવળજ્ઞાન સાથે સંધિ! મતિ-શુતજ્ઞાનને કેવળજ્ઞાનનો અંશ કોણ કહે? - કે જેણે પૂર્ણ જ્ઞાનસ્વભાવને પ્રતીતમાં લીધો હોય ને તે સ્વભાવના આધારે સમ્યક અંશ પ્રગટ કર્યો હોય તે જ પૂર્ણતા સાથેની સંધિથી (પૂર્ણતાના લક્ષથી) કષ્ટી શકે કે મારું આ જ્ઞાન છે તે કેવળજ્ઞાનનો અંશ છે, કેવળજ્ઞાનની જ જાત છે. પણ રાગમાં જ જે લીન વર્તતો હોય તેનું જ્ઞાન તો રાગનું થઈ ગયું છે, તેને તો રાગથી જીઉં જ્ઞાનસ્વભાવની જ ખબર નથી, ત્યાં ‘આ જ્ઞાન આ સ્વભાવનો અંશ છે’ એમ તે કષ્ટ રીતે જાણો? જ્ઞાનને જ પરથી ને રાગથી જુદું નથી જાણતો ત્યાં એને સ્વભાવનો અંશ કહેવાનું તો તેને ક્યાં રહ્યું? સ્વભાવ સાથે જે એકતા કરે તે જ પોતાના જ્ઞાનને ‘આ સ્વભાવનો અંશ છે’ એમ જાણી શકે. રાગ સાથે એકતાવાળો એ વાત જાણી શકતો નથી.

અહા, આ તો અલૌકિક વાત છે! મતિશુતજ્ઞાનને સ્વભાવનો અંશ કહેવો અથવા તો કેવળજ્ઞાનનો અંશ કહેવો એ વાત અજ્ઞાનીને સમજાતી નથી, કેમકે તેને તો રાગ અને જ્ઞાન એકમેક ભાસે છે. જ્ઞાન તો નિઃશંક જાણો છે કે જેટલા રાગાદિ અંશો છે તે બધાય મારાથી પર ભાવો છે, ને જેટલા જ્ઞાનાદિ અંશો છે તે બધાય મારા સ્વભાવો છે, તે મારા સ્વભાવના જ અંશો છે, ને તે અંશો વધીને કેવળજ્ઞાન થવાનું છે.

પ્રશ્ન:- ચાર જ્ઞાનને તો વિભાવજ્ઞાન કહ્યા છે, અહીં તેમને સ્વભાવના અંશ કેમ કહ્યા?

ઉત્તર:- તેમને વિભાવ કહ્યા છે તે તો અપૂર્ણતાની અપેક્ષાએ કહ્યા છે, કાંઈ વિરુદ્ધ જાતની અપેક્ષાએ (રાગાદિની જેમ) તેમને વિભાવ નથી કહ્યા. એ ચારે જ્ઞાનો તો સ્વભાવના જ અંશ.....ને સ્વભાવની જ જાત; પણ તે ફજી અધૂરા છે ને અધૂરાના આશ્રયે

પૂરુણ જ્ઞાન ખીલતું નથી એટલે પૂર્ણસ્વભાવનો આશ્રય કરાવવા અપૂર્ણ જ્ઞાનોને વિભાવ કર્યા છે. પણ જેમ રાગાદિ વિભાવો તો સ્વભાવથી વિરુદ્ધ છે-તેમની જાત જ જુદી છે, તેમ કંઈ જ્ઞાનની જાત જુદી નથી, જ્ઞાન તો સ્વભાવથી અવિરુદ્ધ જાતનું જ છે. જેમ પૂર્ણપ્રકાશથી ઝળજળતા સૂર્યમાંથી વાદળાંનો વિલય થતાં જે પ્રકાશકિરણો ઝળકે છે તે સૂર્યપ્રકાશનો જ અંશ છે, તેમ જ્ઞાનાવરણાદિ વાદળાં તૂટતાં સમ્યક્ મતિશ્રુતરૂપ જે જ્ઞાન કિરણો પ્રગટ્યા તે, કેવળજ્ઞાનના પૂર્ણપ્રકાશથી ઝળહળતો જે ચૈતન્યસૂર્ય, તેના જ પ્રકાશના અંશો છે. સમ્યક્ મતિશ્રુતરૂપ જે અંશો છે તે બધાય ચૈતન્યસૂર્યનો જ પ્રકાશ છે. જેમ બીજચંદ્ર વધીવધીને પૂર્ણચંદ્રરૂપ થાય છે તેમ સમ્યક્ મતિશ્રુતજ્ઞાન પણ વધતાં વધતાં કેવળજ્ઞાન થાય છે. જો કે મતિ-શ્રુત પર્યાય તો પલટી જાય છે, તે પોતે કંઈ કેવળજ્ઞાનરૂપ થતી નથી, એટલે પર્યાયઅપેક્ષાએ તે જ નથી પરંતુ સમ્યક્ જાતિ અપેક્ષાએ તે જ જ્ઞાન વધતાં વધતાં કેવળજ્ઞાન થયું એમ કહેવાય છે. પાંચેય જ્ઞાનો સમ્યજ્ઞાનના જ પ્રકાર છે એટલે કેવળજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન બંને 'સમ્યક'પણે સરખાં છે, બંનેની જાત એક જ છે. જેમ એક જ પિતાના પાંચ પુત્રોમાં કોઈ મોટો હોય, કોઈ નાનો હોય, પણ છે તો બધાય એક જ બાપના દીકરા; તેમ કેવળજ્ઞાનથી માંડીને મતિજ્ઞાન એ પાંચે સમ્યજ્ઞાનો જ્ઞાનસ્વભાવના જ વિશેષો છે, તેમાં કેવળજ્ઞાન એ મોટો મહાનપુત્ર છે ને મતિજ્ઞાનાદિ ભલે નાના છે, તોપણ તે કેવળજ્ઞાનની જ જાત છે. શાસ્ત્રમાં (જ્યધવલામાં) વીરસેનસ્વામીએ ગણધરને 'સર્વજ્ઞપુત્ર' કર્યા છે, તેમ અણી કહે છે કે મતિ-શ્રુતજ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાનના પુત્ર છે, સર્વજ્ઞતાના અંશ છે. જેમ સિદ્ધભગવાનનો પૂર્ણ અતીન્દ્રિય આનંદ ને સમકિતીનો ભૂમિકાયોગ્ય અતીન્દ્રિય આનંદ એ બંને આનંદની એક જ જાત છે. માત્ર પૂરા ને અધૂરાનો જ ભેદ છે પણ જાતમાં તો જરાય ભેદ નથી, એટલે સમકિતીનો આનંદ તે સિદ્ધભગવાનના આનંદનો જ અંશ છે; આનંદની જેમ એનું મતિજ્ઞાન તે પણ કેવળજ્ઞાનનો જ અંશ છે. પૂરા ને અધૂરાનો ભેદ હોવા છતાં બંનેની જાતમાં જરાય ભેદ નથી.

ભાઈ, તારું જ્ઞાન એ કેવળજ્ઞાનની જ જાતનું,-પણ ક્યારે ? કે તું તારા સ્વભાવનું સમ્યજ્ઞાન કર ત્યારે. ફળ તો શુભરાગને મોક્ષનું કારણ માનતો હોય, વ્યવહારના અવલંબને મોક્ષમાર્ગ થવાનું માનતો હોય, જડદેહની કિયાઓને આત્માની માનતો હોય ને તે કિયાઓથી ધર્મ થવાનું માનતો હોય, તેને તો કહે છે કે ભાઈ, તારું બધુંય જ્ઞાન મિથ્યા છે. ફળ તો સર્વજ્ઞ કહેલાં નવતત્ત્વની તને ખબર નથી, સર્વજ્ઞસ્વભાવનો (કેવળજ્ઞાનનો) તને નિર્જય નથી ત્યાં તે કેવળજ્ઞાનનો અંશ કેવો હોય તેની ઓળખાજી ક્યાંથી થાય ? મારું આ જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનનો અંશ છે-એમ બરાબર નક્કી કરે એની દસ્તિ અને જ્ઞાનપરિણાતિ તો જ્ઞાનસ્વભાવમાં ઊંડી ઉતરી ગઈ હોય. એ શુભરાગમાં ધર્મ માનીને એમાં જ ન રોકાઈ રહે; એ તો રાગથી ક્યાંય પાર એવા જ્ઞાનસ્વભાવમાં અંદર પ્રવેશી જાય. આવું જ્ઞાન તે જ કેવળજ્ઞાનની જાતનું થઈને કેવળજ્ઞાનને સાધે છે. સમ્યક્ મતિશ્રુત તે જો કેવળ-

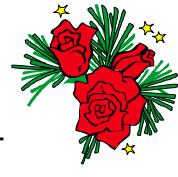
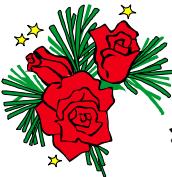
જ્ઞાનની જાતનું ન હોય ને વિજ્ઞાતીય હોય તો તે કેવળજ્ઞાનને કઈ રીતે સાધી શકે ?

કેવળજ્ઞાનની જાત હોય તે જ કેવળજ્ઞાનને સાધી શકે. રાગ તે કેવળજ્ઞાનની જાત નથી તેથી તે કેવળજ્ઞાનને સાધી શકતો નથી. મતિ શ્રુત સમ્યજ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાનની જાત છે તેથી અંતરમાં એકાગ્ર થઈને તે કેવળજ્ઞાનને સાધે છે. સમ્યજ્ઞાનજ્યોત પ્રગટી તે કક્ષ બુઝાવાની નથી, એ વધી વધીને કેવળજ્ઞાન લેશે.

જુઓ ભાઈ, આ વાત સૂક્ષ્મ અને ગંભીર તો છે, પરંતુ પોતાના પરમ હિતની વાત છે એટલે બરાબર ધ્યાન રાખીને ખાસ સમજવા જેવી છે. ધ્યાન રાખીને અંતરથી સમજવા ધારે તો જરૂર સમજાય તેમ છે. આ કાંઈ દૂરદૂરની કોઈ વાત નથી પણ પોતાના આત્મામાં જે સ્વભાવ વર્તી રહ્યો છે તેની જ આ વાત છે, એટલે ‘આ વાત મારા આત્માની જ છે’ એમ અંતરમાં ડોકિયું કરીને સમજે તો તરત જ સમજાય અને સમજતાં અપૂર્વ આનંદ થાય, એવી આ વાત છે.

પ્રશ્ન:- ઇન્દ્રસ્થ જ્ઞાની પણ કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ બરાબર નક્કી કરી શકે છે. એણે જ્ઞાનને સ્વસન્મુખ કરીને સર્વજ્ઞતાના અખંડ સામર્થ્યની ભરપૂર એવા પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવનો જે નિર્ણય કર્યો છે તેમાં કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ પણ સ્પષ્ટ ભાસી ગયું છે. જો કેવળજ્ઞાનને જ ન સમજે તો મોક્ષતત્ત્વને પણ ન સમજે, મોક્ષતત્ત્વને જે ન સમજે તે મોક્ષમાર્ગને પણ ન સમજે, ને મોક્ષમાર્ગને જે ન સમજે તેને ધર્મ કયાંથી થાય ? જેમ કોઈ સજજન પાસે એક રૂપીઓ સાચો હોય, ભલે અબજ રૂપીઆ તેની પાસે ન હોય, તેથી શું અબજ રૂપીઆને તે જાણી ન શકે ? જેવો મારી પાસે આ રૂપીઓ છે તેવી જ જાતના અબજ રૂપીઆ હોય, એમ તે બરાબર જાણી શકે છે, તેમ સમકિતી મતિ-શ્રુતજ્ઞાની સંત પાસે કેવળજ્ઞાન ભલે પ્રગટ ન હોય, પરંતુ શુદ્ધાત્માની શ્રદ્ધાના બળો જ્ઞાનસ્વભાવનો પણ નિર્ણય કરીને, કેવળજ્ઞાન કેવું એ તેણે બરાબર જાણી લીધું છે, ને કેવળજ્ઞાનની જાતનું જ મારું આ સમ્યજ્ઞાન છે-એમ તે નિઃશંક જાણે છે, ઇજર પાંખડીવાળા કમળની જે કળી પહેલાં થોડી ખીલી તે જ વધીને પૂરી ખીલે છે, તેમ અનંત પાંખડીવાળું જે ચૈતન્યકમળ તેમાં સમ્યજ્ઞશર્ણ થતાં જે મતિશ્રુતરૂપ થોડી જ્ઞાનકલા ખીલી તે જ કળા સ્વરૂપમાં એકાગ્રતાવડે વધતાં વધતાં કેવળજ્ઞાનરૂપ પૂર્ણકલા ખીલી જશે. આ રીતે સમ્યજ્ઞાનની અપેક્ષાએ મતિ-શ્રુત ને કેવળની જાતિ એક જ છે. આ ચિહ્નિમાં જ આગળ જતાં અષ્ટસહસ્રીનો આધાર આપીને કહ્યું છે કે કેવળજ્ઞાનની જેમ શ્રુતજ્ઞાન પણ સર્વ તત્ત્વને પ્રકાશનાર છે, માત્ર પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષનો જ તેમાં ભેદ છે પરંતુ વસ્તુસ્વરૂપે તેઓ એકબીજાથી અન્ય નથી.

સમ્યજ્ઞદિને શુદ્ધાત્માની પ્રતીતરૂપ સમ્યક્ષ્રદ્ધા થઈ છે, સ્વપરના યથાર્થ ભેદજ્ઞાનવડે સમ્યક્મતિશ્રુતજ્ઞાનરૂપ કેવળજ્ઞાનનો અંશ પ્રગટયો છે.

ધ....ન્ય....છે....તે....મ....ને....

૨૦૦ વર્ષ પહેલાં પં. શ્રી ટોડરમલજી લખે છે કે-આ વર્ત-
માનકાળમાં અધ્યાત્મરસના રસિક જીવો બહુજ થોડા છે;
ધન્ય છે તેમને....જેઓ સ્વાનુભવની વાર્તા પણ કરે છે.

વાહ, જુઓ આ સ્વાનુભવના રસનો મહિમા ! જગતમાં સ્વાનુભવના રસિક જીવો હંમેશા વિરલા જ હોય છે. જેને વિકારનો રસ છૂટીને અધ્યાત્મનો રસ જાગ્યો તે જીવો ભાગ્યશાળી છે. સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો એવી અંતરદેખિ અને એના સ્વાનુભવની ભાવના કરનારા જીવો ખરેખર ધન્ય છે.

અધ્યાત્મરસની પ્રીતિ એટલે કે ચૈતન્યસ્વભાવની પ્રીતિ, તેનો મહિમા અને ફળ બતાવતાં વનવાસી દિગંબરસંત શ્રી પદ્મનંદીસ્વામી કહે છે કે આ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા પ્રત્યે પ્રીતિચિત્પૂર્વક-ઉત્સાહથી તેની વાર્તા પણ જેણે સાંભળી છે તે ભવ્યજીવ ચોક્કસ ‘ભાવિનિર્વાણનું ભાજન થાય છે, એટલે કે અલ્પકાળમાં તે અવશ્ય મોક્ષ પામે છે. ચૈતન્યના સાક્ષાત્ સ્વાનુભવની તો વાત જ શી ! પણ અંતરમાં તેના તરફનો પ્રેમ જાગ્યો એટલે રાગાદિનો પ્રેમ તૂટ્યો તે જીવ પણ જરૂર મોક્ષ પામશે.

શાસ્ત્રકારે એક ખાસ શરત મૂકી છે કે “ચૈતન્ય પ્રત્યેના પ્રેમથી” તેની વાત સાંભળે, એટલે જેના અંતરમાં ઊડિઊડી પણ રાગનો પ્રેમ હોય, રાગથી લાભ થશે એવી બુદ્ધિ હોય તેને ચૈતન્યનો ખરો પ્રેમ નથી પણ રાગનો પ્રેમ છે, તેને ચૈતન્યસ્વભાવ પ્રત્યે ઊડેથી ખરો ઉત્સાહ ન આવે. અહીં તો સવળાની વાત છે.

રાગનો પ્રેમ ને શરીર-કુટુંબનો પ્રેમ તો અનાદિથી જીવ કરતો જ આવ્યો છે, પણ હવે તે પ્રેમ તોડીને ચૈતન્યનો પ્રેમ જેણે જગાડ્યો, વીતરાગી સ્વભાવરસનો રંગ જેણે લગાડ્યો તે જીવ ધન્ય છે....તે નીકટમોક્ષગામી છે.

ચૈતન્યની વાત સાંભળતાં અંદરથી રોમ રોમ ઉત્સાહસી જાય....અસંખ્ય પ્રદેશ ચમકી ઊઠે કે વાહ ! મારા આત્માની આ કોઈ અપૂર્વ નવી વાત મને સાંભળવા મળી.....કદી નહોતું સાંભળ્યું એવું ચૈતન્યતત્ત્વ આજ મારા સાંભળવામાં આવ્યું; પુષ્ય અને પાપથી જુદી જ કોઈ આ વાત છે,-આમ અંતરસ્વભાવનો ઉત્સાહ લાવીને અને બહિરભાવોનો ઉત્સાહ છોડીને એકવાર જેણે સ્વભાવનું શ્રવણ કર્યું-તેનો બેડો પાર !

શ્રવણ તો નિભિત છે પણ તેના ભાવમાં આંતરો પડી ગયો, સ્વભાવ અને પરભાવ વચ્ચે જરાક તિરાડ પડી ગઈ-તે હવે બંનેને જુદા અનુભવ્યે છૂટકો.

‘હું શાયક ચિદાનંદધન છું, એક સમયમાં પરિપૂર્ણ શક્તિથી ભરેલો જ્ઞાન ને આનંદનો સાગર છું’-આવી અધ્યાત્મની વાત સંભળાવનારા સંત-ગુરુ પણ મહા ભાગ્યથી મળે છે, ને એવી વાત સાંભળવા મળી ત્યારે પ્રસંગ્રચિતથી, એટલે કે એના સિવાયના બીજા બધાયની પ્રીતિ એકવાર છોડીને, અને એની જ પ્રીતિ કરીને, ‘મારે તો આ જ સમજવું છે,-આનો જ અનુભવ કરવો છે’ એવી ઉંડી ઉત્કંઠા જગાડીને, ઉપયોગને જરાક તે તરફ થંભાવીને, જ જીવે સાંભળ્યું તે જીવ જરૂર તેની પ્રીતિ આગળ વધારીને સ્વાનુભવ કરશે, અને મુક્તિ પામશે.

એમને એમ સાંભળી લ્યે તેની વાત નથી, પણ અંતરમાં ચૈતન્યનો ઉલ્લાસ લાવીને સાંભળે તેની વાત છે. શું સાંભળે? કે ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માની વાર્તા સાંભળે. કેવી રીતે સાંભળે? કે ઉલ્લાસથી સાંભળે; રાગના ઉલ્લાસથી નહિ પણ ચૈતન્યના ઉલ્લાસથી સાંભળે. આત્મસ્વરૂપની વાર્તા સાંભળતાં પ્રમોદ આવે-એટલે આના શ્રવણવડે શુદ્ધાત્મા લક્ષણત કર્યો, તે અપૂર્વ છે.

અહો! એકવાર પણ અંતર્લક્ષ કરીને ચૈતન્યના ઉલ્લાસથી તેની વાત જેણે સાંભળી તેના ભવબંધન તૂટવા માંડ્યા. સ્વભાવમાં ઉલ્લાસ આવ્યો તો તે તરફ વીર્ય જુકીને તેનો અનુભવ કરશે જ.

અહા, હું તો ચૈતન્યસ્વરૂપ.....વીતરાગી સંતોની વાણી મારા ચૈતન્યસ્વરૂપનો જ પ્રકાશ કરે છે-એમ અંતરમાં ચૈતન્યના ભણકાર લાવીને ઉત્સાહથી-વીર્યોઉલ્લાસથી જેણે સાંભળ્યું તે અલ્પકાળમાં સ્વભાવના ઉલ્લાસના બળથી મોક્ષને સાધશે.

શ્રવણના વાચ્યભૂત ચૈતન્યના એકત્વસ્વરૂપ પ્રત્યે પ્રસંગતા ને ઉલ્લાસ લાવીને, અને જગતનો ઉલ્લાસ છોડીને, પરભાવનો પ્રેમ છોડીને તેનું જેણે શ્રવણ કર્યું તે જીવ જરૂર સ્વાનુભવ કરીને મુક્તિ પામે છે. ચૈતન્યનો કોઈ અચિંત્ય-અપાર મહિમા છે તે મહિમા જેણે લક્ષણત કર્યો તેણે પોતાના આત્મામાં મોક્ષના બીજડાં રોપ્યા.

અહા, એકલી ચૈતન્યવસ્તુ! જેના મૂળસ્વરૂપમાં રાગનોય પ્રવેશ નથી, પરથી તો નિરપેક્ષ ને પરભાવોથી યે નિરપેક્ષ,-એના પ્રત્યે અંતરમાં ઉલ્લાસ લાવીને જ્ઞાનીના શ્રીમુખે તેની વાત જેણે સાંભળી તેનું પરિણમનયક મોક્ષ તરફ ફર્યું. તેથી કહ્યું કે-

ધન્ય છે તેમને.....કે જેઓ અધ્યાત્મરસના રસિક

થઈને આવી સ્વાનુભવની ચર્ચા પણ કરે છે.

(“અધ્યાત્મ સન્દેશ” પુસ્તકમાંથી સંકલિત)

(પં. શ્રી ટોડરમલ્લજી તથા પં. શ્રી બનારસીદાસજીને લખેલી ત્રણ અધ્યાત્મ ચિહ્નિઓ ઉપરનાં પૂ. શ્રી કાનજીસ્વામીનાં પ્રવચનો ‘અધ્યાત્મ સન્દેશ’ નામના પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ થનાર છે.)

અ ચિંત્ય મહિ માંત આત્મ શક્તિ

ગત માગશર-પોષ માસમાં સમયસારની ૪૭ શક્તિઓ ઉપર જે ભાવભીનાં
પ્રવચનો થયા તેનો કેટલોક સારભાગ અહીં આપવામાં આવ્યો છે.

લેખાંક નં. ૪ (ગતાંકથી ચાલુ)

૫

(૭૬) મલિનતાને ‘આત્મા કોણ કહે ?

અરે, રાગ તો મલિનભાવ છે, તેના સેવનથી જો તું આત્માને ધર્મનો લાભ માનતો હો તો તેં આખાય ભગવાન આત્માને મેલો માની લીધો છે. અરે, ક્યાં પવિત્રતાનો આખોય પિંડ ચૈતન્યસ્વભાવ, ને ક્યાં રાગાદિ મલિનભાવ ? જેના સેવનથી અબંધપણું ન પ્રગટે, ને જેના સેવનથી આત્મા બંધાય-એવા મલિનભાવને ‘આત્મા’ કોણ કહે ? અને એવા મલિનભાવનું કર્તૃત્વ પવિત્ર આત્માને કેમ હોય ? અનું શાન ભલે રહો પણ અનું કર્તૃત્વ રહેતું નથી. આત્મા જ્યાં ખરેખર ‘આત્મારૂપ’ થઈને (નિર્મળ પર્યાયરૂપ) પરિણામ્યો ત્યાં તેનામાં વિકારનું-દુઃખનું-રાગનું કર્તૃત્વ કે ભોક્તૃત્વ નથી, તે નિર્મળભાવોને જ કરે છે ને આનંદમય વીતરાગભાવને જ ભોગવે છે.

(૭૭) સાધકદશા

સાધકભૂમિકામાં બે પ્રકારનાં-એક શાતાભાવમાં તન્મયરૂપ પરિણામ, અને બીજાં શાતાભાવથી જુદા પરિણામ; તેમાંથી ધર્મી જીવને શાતાભાવથી અભિજ્ઞ એવા વીતરાગી- આનંદરૂપ પરિણામનું કર્તા-ભોક્તાપણું છે; પણ શાતાભાવથી બિજ્ઞ એવા રાગાદિ આકૂળ- પરિણામનું કર્તા-ભોક્તાપણું ધર્મને નથી.

(૭૮) ચૈતન્યરાજાની પરિણાતિ

જેમ ચક્વર્તીની રાણી બિખારણ ન હોય, એમ ચૈતન્યરાજાની પરિણાતિ વિકારી ન હોય, એની પરિણાતિ તો એના જેવી નિર્મળ નિર્વિકાર હોય, એને જ એ ભોગવે. પર-પરિણાતિને ભોગવે એવો સ્વભાવ ચૈતન્યરાજાનો નથી.

(૭૯) વિસ્મયકારી સ્વતત્ત્વ

અરે, એકવાર તારા ચૈતન્યસુખને તું દેખ તો જગતમાં બીજે ક્યાંયથી સુખ લેવાની તારી મિથ્યા-આકંક્ષા મટી જશે. જગતનું વિસ્મય છોડ ને પરમ વિસ્મયકારી (આનંદકારી) એવા નિજ તત્ત્વને અંતરમાં દેખ. કદી નહિ જોયેલ એવી વૈભવવાળી વસ્તુ તને તારામાં દેખાશે.....કદી નહિ ચાખેલ એવો

સ્વાજુભવનો સ્વાદ તને તારામાં વેદાશે.—માટે જગતનું કુતૂહલ છોડ ને તારા ચૈતન્યને દેખવાનું કુતૂહલ કરીને તેનો ઉદ્ઘમ કર.

**(૮૦) સાધકનું ચિત્ત પરભાવમાં ક્યાંય છરતું નથી;
ચૈતન્યસ્વભાવમાં જ એનું ચિત્ત ઠરે છે**

અરે, આ સંસારમાં ચારે ગતિમાં રખડી રખડીને વિભાવના કેવા દુઃખો છે તે મેં જોઈ લીધા.....હવે આ સ્વભાવભૂત ચૈતન્યસુખ કેવું છે તે પણ જોયું.....તેથી હવે આ ચૈતન્યસુખ સિવાય બીજા કોઈ પરભાવમાં અમારી પ્રીતિ નથી. જેમ ભક્તામરસ્તોત્રમાં સ્તુતિકાર કહે છે કે: પ્રભો ! મેં પહેલાં અજ્ઞાનદશામાં અનેક કુદેવોને દેખ્યા, પણ એક તને મેં કદી દેખ્યો ન હતો; હવે આપને દેખતાં ને આપનું સ્વરૂપ જાણતાં, બીજા કોઈ કુદેવાદિમાં અમારું હૃદય છરતું નથી, આપના સિવાય બીજે ક્યાંય પ્રેમ થતો નથી; કુદેવાદિને દેખ્યા છતાં હૃદય તો આપના પ્રત્યે જ ઝૂકે છે; તેમ અહીં સાધક કહે છે કે હે નાથ ! સંસારના વ્યવહારના સંઘણા પરભાવોને મેં જાણી લીધા, પણ એક ચિદાનંદસ્વભાવને અત્યાર સુધી નહોતો જાણ્યો; હવે એ ચિદાનંદસ્વભાવને જાણતાં બીજા કોઈ પરભાવોમાં અમારું ચિત્ત છરતું નથી, ચૈતન્યસ્વભાવ સિવાય બીજા કોઈનો પ્રેમ થતો નથી. પરભાવને જાણવા છતાં અમારું હૃદય તો સ્વભાવ પ્રત્યે જ ઝૂકે છે. પરભાવની પ્રીતિને હવે અમારા આત્મામાં સ્થાન નથી.

(૮૧)

આત્મામાં જ્ઞાનાદિ જે અનંતગુણો છે. તેઓ પોતાના નિર્મળભાવમાં તદ્વપપણે પરિણમે છે, ને પર ભાવો સાથે અતદ્વપપણે પરિણમે છે, આવું અનેકાન્તપણું આત્માની સર્વ શક્તિઓમાં પ્રકાશે છે.

આત્મામાં અનંતશક્તિઓ છે.

ને એકેક શક્તિમાં પોતપોતાની પર્યાયરૂપ પૂરું શુદ્ધ કાર્ય કરવાની તાકાત છે.

અને એકેક પર્યાય પરિપૂર્ણ સામર્થ્યથી ભરપૂર છે.

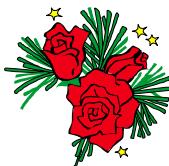
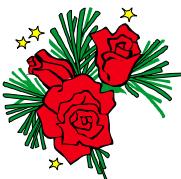
આમ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના સામર્થ્યની ભરેલો ચૈતન્યકલશ છે.

આવો હુર્વલ અવસર પામીને પણ હે જીવ ! જો તેં તારા સ્વજ્ઞેયને ન જાણ્યું ને સ્વાશ્રીયે મોક્ષમાર્ગ ન સાધ્યો તો તારું જીવન વ્યર્થ છે. આ અવસર ચાલ્યો જશે તો તું પસ્તાઈશ....માટે જાગ....ને સ્વહિત સાધવામાં તત્પર થા.

: વૈશાખ :

આત્મધર્મ

: ૬૩ :

વિ...વિ...ધ વ...ચ...ના...મૃ...ત

(આત્મધર્મનો ચાલુ વિભાગ લેખાંક: ૮)

વિવિધ વચનામૃતનો આ વિભાગ પ્રવચનોમાંથી,
શાસ્ત્રોમાંથી તેમ જ રાત્રિચર્ચા વગેરે પ્રસંગો ઉપરથી
તૈયારી કરવામાં આવે છે.

(૧૩૧) ભેદજ્ઞાન

જ્યાં સુધી કષાય અને શાનની એકતાની ગાંઠને ભેદજ્ઞાનવડે જીવ ભેદે નહિં
ત્યાંસુધી તેન મોક્ષમાર્ગનો કાંઈ લાભ થાય નહિં. મોક્ષમાર્ગનો લાભ ભેદજ્ઞાનથી જ થાય
છે. ‘મેદવિજ્ઞાનતः સિદ્ધાઃ સિદ્ધ સે કિલકેચન’

ફ

(૧૩૨) શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય

વીતરાગી શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય હંમેશા એવું જ હોય કે જેનાથી આત્માને લાભ થાય
ને વીતરાગતા વધે.

ફ

(૧૩૩) શાસ્ત્રનું રહસ્ય સ્વાનુભૂતિમાં છે

સ્વાનુભૂતિરૂપ આત્મજ્ઞાન પાસે શાસ્ત્રજ્ઞાન પણ સ્થળ છે. હજારો વર્ષના
શાસ્ત્રજ્ઞાન કરતાં એક ક્ષણનું અનુભવજ્ઞાન વધી જાય છે. શાસ્ત્રો પણ આવા
અનુભવનો જ ઉપદેશ આપે છે. સ્વાનુભવ વિના શાસ્ત્રનું ખરું રહસ્ય જણાય નહિં. સર્વે
શાસ્ત્રોનું રહસ્ય સ્વાનુભૂતિમાં સમાય છે. સ્વાનુભૂતિ વગરનું શાન મોક્ષમાર્ગમાં આવી
શકે નહિં. સ્વાનુભૂતિ વડે જ મોક્ષમાર્ગ શરૂ થાય છે.

ફ

(૧૩૪) મોક્ષમાર્ગના અભિનંદન

હે જીવ ! સન્તો તને તારા સ્વભાવની પૂર્ણતા ને સ્વાધીનતા બતાવે છે. એકવાર
તારી સ્વાધીનતાને જો તો ખરો. તને તારા સ્વાધીનપરિણમનની વાત બેસે તો શાબાસી
એટલે કે જો આવી સ્વાધીનપરિણમનની વાત બેસી તો તારું પરિણમન અંતર્લક્ષ તરફ
વધ્યું ને સ્વાશ્રયે અપૂર્વ સમ્યક્દદ્ધારૂપ મોક્ષમાર્ગ પ્રગટયો,-માટે તને શાબાસી ! જેમ
પરીક્ષામાં પાસ થાય તેના અભિનંદન આપે છે ને ! તેમ અહીં ધર્મત્વાને મોક્ષમાર્ગના
અભિનંદન આપ્યા છે.

(૧૩૫) સ્વાધીન મોક્ષમાર્ગ

(ઉપાદાન નિજશક્તિ હૈ)

હે જીવ ! તારું ઉપાદાન તારી નિજશક્તિથી ભરેલું છે. ઉપાદાનની આવી
સ્વતંત્રતા જાળીને સ્વાશ્રયે તારા સ્વકાર્યને સાધ, મોક્ષમાર્ગને સાધ. તારો મોક્ષમાર્ગ
સાધવામાં

તારે જગતમાં કોઈની ઓશીયાળ કરવી પડે એવું નથી. તારા આત્માના આશ્રયે જ તારો મોક્ષમાર્ગ છે. તું એકલો-એકલો તારામાં ને તારામાં તારો મોક્ષમાર્ગ સાધી શકે છે. વાણ, કેવી સ્વતંત્ર વસ્તુસ્થિતિ ! બીજાની મદ્દ લેવા જઈશ તો તું તારા સ્વાધીન મોક્ષમાર્ગને સાધી શકશે નહિં. મોક્ષમાર્ગ પરાધીન નથી, મોક્ષમાર્ગ પરથી અત્યંત નિરપેક્ષ છે.

(૧૩૬) સાધકની વ્યવસ્થિત ભતિ (માર્ગનો દઢ નિર્ણય)

બધાય તીર્થકર ભગવંતોએ અનુભવેલો ને દર્શાવેલો મોક્ષમાર્ગ કેવો છે તેનો દઢ નિર્ણય કરીને, અને પોતે તેવા મોક્ષમાર્ગરૂપ પરિણમીને પ્રવચનસારમાં આચાર્યદિવ કહે છે કે મારી ભતિ વ્યવસ્થિત થઈ છે. મોક્ષમાર્ગ અવધારિત કર્યો છે, કૃત્ય કરાય છે. માર્ગના નિર્ણયમાં જેની ભૂલ છે, વસ્તુસ્વરૂપમાં જેની ભૂલ છે. જેણે માર્ગ અવધારિત કર્યો નથી તેની ભતિ વ્યવસ્થિત નથી એટલે સમ્યક્ નથી, પણ તેની ભતિ ડામાડોળ છે એટલે કે મિથ્યા છે. માર્ગનો નિર્ણય કરીને ભતિને દઢ વ્યવસ્થિત કર્યા વગર માર્ગ સાધી શકાય નહિં.

(૧૩૭) મુંજવણ ટાળવાનો માર્ગ

હું જ્ઞાન છું એમ જ્ઞાનનો વિશ્વાસ કરે તો બધી મુંજવણ ટણે. કેમકે જ્ઞાનમાં મુંજવણ નથી, જ્ઞાનમાં પ્રતિકૂળતા નથી. જ્ઞાન તો આનંદરૂપ ને સમાધાનરૂપ છે. સર્વ દુઃખોની પરમ ઔષધિ એટલે ‘જ્ઞાન તેથી કહ્યું છે કે-

જ્ઞાન સમાન ન આજ જગતમે સુખકો કારન,
યહ પરમામૃત જન્મ-જરા-મૃતુ રોગ મિટાવન.

ભવરોગને પણ મટાડવાની જેની તાકાત છે તે જ્ઞાન વળી બીજી કઈ મુંજવણ રહેવા દેશે ?

(૧૩૮) આત્માનો સ્વભાવ

જીઽઓ, ભાઈ આત્માનો સ્વભાવ એવો અપૂર્વ છે કે જેની આરાધનાથી સંસારનો પાર પમાય ને મોક્ષસુખ પ્રાસ થાય. જે સ્વભાવની સામે નજર કરતાં પણ આનંદ થાય,- એવો આનંદ થાય કે વિશ્વના બીજા કોઈ પદાર્થમાં ન હોય; જે સ્વભાવનો મહિમા ચાદ કરતાં પણ જગતમાં દુઃખો દૂર થાય....આવા સ્વભાવનો ધારક આત્મા પોતે જ છે.

(૧૩૯) સર્વોત્કૃષ્ટ

- * જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ શું ?-કે આત્માનો સ્વભાવ.
- * જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ કામ શું ?-કે સ્વભાવની આરાધના.
- * સ્વભાવની આરાધના એ જ મુમુક્ષુ જીવનું કામ.
- * સર્વે શાસ્ત્રોનો સાર શું ?-સ્વભાવની આરાધના કરવી તે.

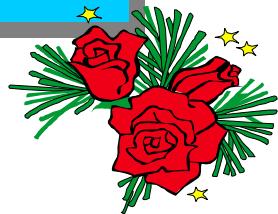
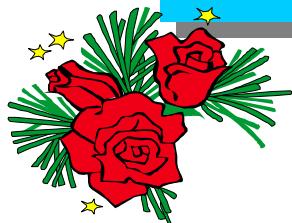
(૧૪૦) ધર્મી જીવ

ધર્મી જીવ અંતરઅનુભવથી પોતાના સ્વભાવને દેખીને પરમ પ્રસન્ન થાય છે. ચૈતન્યના

તે નો તું બોધ પામ...કે જે ના થી સમાધિ મરણાની પ્રાસિ થાય

૫

(ચૈત્ર પાંચમના પ્રવચનમાંથી: રાજકોટ)

જુઓ, શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીની સમાધિનો આજે દિવસ છે. તેમણે ૧૮-૧૯ વર્ષની ઉંમરમાં આ વચન કહ્યું છે કે અરે જીવ ! તેનો તું બોધ પામ કે જેનાથી સમાધિમરણની પ્રાસિ થાય. અજ્ઞાનમાં અસમાધિભાવે અનંતવાર મરણ કર્યા, અનંત દેહ છોડ્યા, પણ ચૈતન્યના ભાનપૂર્વક એકવાર સમાધિભાવે દેહ છોડે....તો ફરીને દેહ જ ન રહે.

લઘુવયથી અદ્ભુત થયો....તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ,
એ જ સૂચવે એમ કે ગતિ-આગતિ કા શોધ ?

નાનપણથી જ તત્ત્વના ધ્યાન સંસ્કાર હતા પૂર્વ ભવે આત્માએ ક્યાંય સારો સત્ત્વસમાગમ સેવ્યો હતો ને ભવિષ્યમાં પણ આત્માના આનંદના વેદન સહિત જ જ્યાં જશું ત્યાં જશું, ચૈતન્યનું ભાન હવે ભૂલાશે નહિ પરના લક્ષે તો જીવો દેહ છોડે જ છે, પણ સ્વના ધ્યાને જ્ઞાની સમાધિમરણે દેહ છોડે છે, તે અપૂર્વ છે. એકવાર એવા ભાવે દેહ છોડે તેને ફરી જન્મમરણ રહે નહિ.

શ્રીમદ્રાજચંદ્રજીનો દેહ આ ચૈત્ર વદ પાંચમે (હ૪ વર્ષ પહેલાં) રાજકોટમાં સમાધિમરણપૂર્વક છૂટ્યો હતો; તેઓ કહે છે કે અરે જીવ ! એકવાર નિજ સ્વરૂપનો બોધ તો કર....

જગતને મરણ તણી બીક છે રે....

જ્ઞાનીને તો આનંદની લડેર જો....

ભવ જેનામાં નથી, વિકાર જેનામાં નથી એવા ભગવાન, આત્માના ભાનપૂર્વક સમાધિભાવે એકવાર દેહ છૂટ્યો તેને અનંતકળના અસમાધિમરણનો અંત આવી જાય છે. પોતાને આત્માના અનુભવ સહિત ભવઅંતના ભણકાર આવી ગયા હતા. તેથી કહે છે કે-

એહ પરમપદ પ્રાસિનું કર્યુ ધ્યાન મે,
ગજ વગરને હાલ મનોરથરૂપ જો.
તોપણ નિશ્ચય રાજચંદ્ર મનને રહ્યો,
પ્રભુ આશાએ થાશું તે જ સ્વરૂપ જો...અપૂર્વીં

જુઓ, આત્માનું ભાન તો થયું છે પણ ફળ પરમાત્મદશા આ દેહે પ્રાસ થઈ નથી. ઇતાં સ્વાનુભવના જોરે અલ્પકાળમાં પરમાત્મપદની પ્રાસિના કોલકરાર કરીને જાય છે. આ દેહ છોડ્યો, હવે ફરીને આવો દેહ નહિ મળે.

આત્માની તો જાત ફરી જશે, ને ફરીને આ પ્રકારનો દેહ પણ નહિ મળે ફરીને એકાદ ભવ હશે ને શરીર મળશે તો તે આરાધકભાવ સહિત જુદી જાતનું હશે, આત્માની દશા તો અપૂર્વ થઈ ત્યાં દેહમાં પણ અપૂર્વતા થઈ જાય છે, કેમકે આરાધકભાવ સહિતના પુષ્યનું નિમિત્ત પૂર્વ કદ્દી નહોંતું; ચૈતન્યના ભાનપૂર્વક તેની આરાધનામાં રમતાં રમતાં જેણે દેહ છોડ્યો તેના અનંતકાળના અસમાધિમરણ છૂટી ગયા, ને અલ્પકાળમાં તે મુક્તિ પામશે.

અનુભવની ખુમારી એના ચિત્તને બીજે
ક્યાંય લાગવા દેતી નથી. સ્વાનુભવના
શાંતરસથી તે તૃસુતૃસ છે. ચૈતન્યના
આનંદની મસ્તીમાં એવા મસ્ત છે કે હવે
બીજું કાંઈ કરવાનું રહ્યું નથી.

હું જ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત છું, હું જ મોક્ષ
છું, હું જ સુખ છું, મારો સ્વભાવ વૃદ્ધિગત
જ છે, પરભાવનો મારામાં પ્રવેશ નથી. હું
મારા ચૈતન્ય વિલાસ-સ્વરૂપ છું ચૈતન્યમાં
બીજા કોઈની ચિન્તા નથી.—આમ ધર્મી
જવ પરથી ભિજ્ઞ પોતાના એકત્વસ્વરૂપને
ચિંતવે છે. એકત્વ ચૈતન્યના ચિંતનમાં
પરમ સુખ છે.

શ્રી ગુરુ ઢંઢોળ છે-

હુએ તો જગો.....

જગવાસી જીવનસોં ગુરુ કહે,
 તુમૈં યહાં સોવત અનંતકાલ બીતે હૈનું।
 જાગો હૈ સચેત સમતા સમેત સુનો,
 કેવલ-વચન જાતોં અક્ષ-રસ જીતે હૈનું॥
 આવો મેરે નિકટ બતાડું મૈં તુમ્હારો ગુન,
 પરમ સુરસ-ભરે કરમસોં રીતે હૈનું।
 ઐસે બૈન કહે ગુરુ તો તે ન ધરે ઉર,
 મિત્તકૈસે પુત્ત કિધો ચિત્રકૈસે ચીતે હૈનું॥૧૨॥

[સમયસારનાટક]

શ્રી ગુરુ જગવાસી જીવોને ઉપદેશ કરે છે કે: તમને આ સંસારમાં મોહનિદ્રા લેતાં લેતાં અનંતકણ ચાલ્યો ગયો; હુએ તો જગો ને સાવધાન તથા શાન્તચિત થઈને ભગવાનની વાણી સાંભળો....કે જેનાથી ઇન્દ્રિયવિષયોને જતી શકાય છે.

શ્રી ગુરુ ફરીને પ્રેમથી કહે છે:) આવો, મારી સમીપ આવો; હું તમને કર્મકલંકથી રહિત પરમ આનંદભય તમારા આત્માના ગુણો બતાવું. શ્રી ગુરુ આવા વચન કહે છે તોપણ સંસારી મોહીજીવ કાંઈ ધ્યાન દેતો નથી,-તે કેવો છે?—જાણો કે માટીનું ઢીગલું હોય, અથવા ચિત્રમાં ચીતરેલો મનુષ્ય હોય! ચેતનવંતો હોય તે તો આવા ગુરુવચન સાંભળીને કેમ ન જાગે? જરૂર જાગો.

સર્વ સુખસમૃતિનો નિધાન એવો હું,-
 મારા સ્વરૂપને દેખી દેખીને જોકે પરમ તૃતીસિ
 અનુભવાય છે...તોપણ એ અનુભવની કદી
 તૃતીસિ થતી નથી,—એમાંથી બણાર નીકળવાની
 વૃત્તિ થતી નથી.

શોભાકોટ સેમાચાર

* * *

ચૈત્ર સુદ ૧૩-૪-૬૫ મંગળવાર: સવારમાં સીમંધરનાથના અને મહાવીર ભગવાનના મંગલ દર્શન-પૂજન કરીને સોનગઢથી પ્રસ્થાન કરી ગુરુદેવ રાજકોટ પદ્ધાર્યો.

ગુરુદેવ રાજકોટ શહેરમાં પદ્ધારતાં, મહાવીર ભગવાનની રथયાત્રા સહિત ભવ્ય સ્વાગત થયું. કેસરી સાડીથી સજજ ઉહ બહેનો ઉહ મંગલ કલશ સહિત સ્વાગતને શોભાવતા હતા. સ્વાગત ગીત અને સ્વાગત પ્રવચન બાદ મંગલાચરણમાં ભાવભીના રંગથી ગુરુદેવે કહ્યું કે હે જિનેશ્વરદેવ! આપના માર્ગનો મને રંગ લાગ્યો, આપના કહેલા માર્ગને એટલે આપના જેવા શુદ્ધઆત્માને સાધવા હું રંગથી જાગ્યો, તેમાં હવે ભંગ પડવાનો નથી; જેવા તીર્થકરો છે તેવો જ હું છું-એમ પ્રતીત કરીને શુદ્ધઆત્મા સિવાય બીજાને મનમાં લાવું નહિં, શુદ્ધઆત્મા સિવાય બીજાનો પ્રેમ કરું નહિં-આવી અમારી ટેક છે. આમ ઓળખીને હે નાથ! હું આપનું મંગલ-સ્વાગત કરું છું, હે અનંતા સિદ્ધભગવંતો! મારા જ્ઞાનમાં મોટા સિદ્ધભગવંતોને પધરાવીને સ્વાગત કરું છું, એટલે કે જ્ઞાનને શુદ્ધઆત્મા તરફ વાળીને આપનું સ્વાગત કરું છું. જૂઓ, આમ શુદ્ધઆત્માની ધગશ કરીને તેનો અનુભવ કરવો-એના જેવું મહાન કાર્ય જગતમાં બીજું કોઈ નથી.

ગુરુદેવનું ઉમંગભર્યુ પ્રવચન, ને ભગવાનના સ્વાગતની ઉલ્લાસકારી વાત સાંભળતાં હજારો શ્રોતાજનો આનંદિત બન્યા હતા. આ પ્રસંગે ગુરુદેવના ઉહમા જન્મોત્સવની તૈયારી તથા પંચકલ્યાણક મહોત્સવની તૈયારીથી ઉલ્લાસપૂર્ણ વાતાવરણ પ્રસરી રહ્યું હતું. જિનમંદિરની બાજુમાં ભવ્ય સમવસરણ મંદિર બંધાઈ રહ્યું છે ને સામે ૫૪ ફૂટ ઊંચો રણિયામણો માનસ્થંભ છે. બંનેમાં શ્રી જિનેન્દ્રભગવંતોની પ્રતિષ્ઠાના ભવ્યમહોત્સવ માટે જિનમંદિરની સામે વિશાળ સુસજ્જિત મંડપ ભવ્ય પ્રવેશદ્વાર સહિત શોભી રહ્યો છે: એનું નામ હતું સીમંધરનગર.

સવારે ને બપોરે કલશટીકા ઉપરના પ્રવચનમાં અધ્યાત્મરસની અમૃતધારા વહેવા લાગી; ફજારો જિજ્ઞાસુઓ પ્રેમપૂર્વક તેનું શ્રવણ કરવા લાગ્યા. નમઃ સમયસારાય રહીને શુદ્ધઆત્માનું જ સારભૂતપણું બતાવીને તેને નમસ્કાર કર્યા. શુદ્ધઆત્માને જાળતાં પર્યાયમાં અતીનિદ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવે છે, માટે તેને જ સારરૂપ જાણીને નમસ્કાર કર્યા છે.

પ્રવચન પછી જિનમંદિરમાં વીરપ્રભુની ભાવભીની ભક્તિ થઈ. ત્યારબાદ ૫૪ ઝૂટ ઊંચા માનસ્તંભમાં ટોચનો સૌથી ઉપરનો પાષાણ, ગુરુદેવના સુહસ્તે સ્વસ્તિક કરાવીને આજે ચઢાવવામાં આવ્યો હતો.

રાજકોટમાં હંમેશા બે વખત પ્રવચનો તથા રાત્રે તત્ત્વચર્ચા ચાલે છે; તેમાંથી શરૂઆતનો થોડોક નમુનો અહીં આપ્યો છે-

૧ આત્માનો અનુભવ ન થાય ત્યાં સુધી શું કરવું ?

વારંવાર તેની જિજ્ઞાસાપૂર્વક શ્રવણ-મનન કરીને નિર્ણય કરવો જોઈએ. સાચો નિર્ણય તે અનુભવનું સાધન છે. તે માટે વારંવાર તેનો રસ આવવો જોઈએ.

૨ જેવો સંસારમાં માતાપિતા કુટુંબ વગેરેનો પ્રેમ આવે છે તેવો પ્રેમ આત્મા ઉપર કેમ નથી આવતો ?

પોતે નથી કરતો માટે.

૩ ‘અનંત’ પદાર્થના ‘અંત’ ને શાન ન જાણે તો તે અધૂરું ન કહેવાય ?

ના; અનંતના અંતને ન જાણે, ને તેને અનંતપણે જેમ છે તેમ જાણે તેમાં જ શાનની યથાર્થતા ને પૂર્ણતા છે. જો અનંતને પણ અંતવાળું જાણે તો તો શાન મિથ્યા થાય.

૪ જો અનંતને પણ શાન જાણી લ્યે તો તે સાંત ન થઈ જાય ?

ના; અનંત છે તે અનંતપણે રહીને શાનમાં જણાય છે. અનંતતા શાનમાં જણાય તેથી કાંઈ તે સાંત ન થઈ જાય. વીતરાગમાર્ગનું રહસ્ય અદ્ભુત છે, અંતર્મુખ શાનસ્વભાવને પકડે ત્યારે જ વીતરાગમાર્ગનું રહસ્ય સમજાય.

૫ તારું ધ્યેય તારા જ્ઞાનસ્વભાવને જ બનાવ. જ્ઞાનસ્વભાવને ધ્યેય કરતાં પર્યાયની પૂરી તાકાત (સર્વજ્ઞતા) નો પણ નિર્ણય થાય છે. આવો નિર્ણય કરીને અંદરમાં ઊતરે ત્યાં અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન થાય

*

૬ ચંદ્રલોકમાં મનુષ્ય જઈ શકે ?

ના; મનુષ્યનું ગમન ચંદ્રલોકમાં નથી. હા, કોઈ મિથ્યાદિષ્ટિ મનુષ્ય મરીને શુભભાવથી જ્યોતિષીએવ થાય ને ચંદ્રલોકમાં જાય-એમ બની શકે. કોઈ લબ્ધિધારી મુનિ વગેરે ચંદ્રલોકથી પણ ફજારો, યોજન ઊંચે મેરુ ઉપર જઈ શકે; ચંદ્રલોક તો ફજારયોજન કરતાં પણ નીચો છે, જ્યારે મેરુપર્વત લાખયોજન ઊંચો છે. ઇતાં, મનુષ્યનું ગમન મેરુ ઉપર થઈ શકે પણ ચંદ્રલોકમાં મનુષ્યનું ગમન નથી.

*

૭ ચંદ્રલોક, પૃથ્વીનું માપ વગેરે વર્ણન શાસ્ત્રમાં આવે છે તે સાચું કે અત્યારના વિજ્ઞાની લોકો કહે છે તે સાચું ?

જેનો જાણનાર સાચો તેનું બધું સાચું છે. જાણનાર જ જેનો સાચો નથી, જ્ઞાન જ જેનું સાચું નથી તેને પદાર્થનું સાચું જ્ઞાન હોય નહિ. સર્વજ્ઞએવે અતીનિદ્રયજ્ઞાન વડે જાણીને જે વસ્તુસ્વરૂપ બતાવ્યું છે તે જ યથાર્થ છે.

*

૮ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા નિજસ્વરૂપ ભૂલીને પરથી સાથે કર્તાકર્મપણાની જે મિથ્યાબુદ્ધિ કરે છે તેમાં આકુળતા છે; હું જ્ઞાનસ્વરૂપ છું, કોધાદિભાવો પણ હું નથી-એમ પરભાવથી ભિન્નતા જાણીને જ્ઞાનભાવપણે જ રહે-તેમાં વીતરાગી શીતળતા ને શાન્તિ છે.

*

૯ જેમાં એકતાબુદ્ધિ હોય તેમાં જ કર્તાકર્મપણું માને; જેને અજ્ઞાનથી રાગાદિ પરભાવ સાથે એકત્વબુદ્ધિ છે તેને જ જ્ઞાન અને રાગનો કર્તાકર્મસંબંધ ભાસે છે. જ્ઞાનને અને રાગને તો અત્યંત ભિન્નતા છે, ઇતાં અજ્ઞાની તેમાં એકતા માનીને રાગ સાથે કર્તાકર્મભાવે પ્રવર્તે છે. જ્ઞાનજ્યોતિ તે કર્તાકર્મભાવને તોડતી ને અતીનિદ્રય આનંદને અનુભવતી ખીલે છે. આ રીતે જ્ઞાનીનું જ્ઞાન સ્વભાવના અનુભવનશીલ છે.

*

૧૦ આત્મા શું, આત્માનું કાર્ય શું, આત્માનું અકર્તાપણું કેવું ને તેનો અતીન્દ્રિય આનંદ કેવો ? તે વાત અમૃતચંદ્રસ્વામીએ આ સમયસાર ટીકામાં બતાવી છે. ચૈતન્યના અતીન્દ્રિય અમૃતમાં અમૃતચંદ્રાચાર્ય જૂલતા હતા, અંતરમાં તેમને સમ્યગ્જ્ઞાનની નિર્ભળ જ્યોત જાગી હતી ને ચૈતન્યમાં ઘણી લીનતા પ્રગટી હતી. તેમણે અધ્યાત્મરસના અમૃત આ કળશમાં ભર્યા છે.

*

૧૧ સમ્યગ્ટદ્ધિ જીવ કઈ રીતે ઓળખાય ?

પોતે તે પ્રકારની ઓળખાણ કરે તો ઓળખી શકાય છે. પોતાને જ સમ્યક્ત્વની ઓળખાણ ન હોય તો સામાને કયાંથી ઓળખશે.

*

૧૨ એક સમ્યગ્ટદ્ધિ બીજા સમ્યગ્ટદ્ધિને ઓળખી લ્યે ? હા; કઈ રીતે ? તે પ્રકારનો પરિચય થાય તો જરૂર ઓળખી લ્યે.

*

૧૩ શુત્રજ્ઞાનમાં કેટલા કર્મ છે ?

શુત્રજ્ઞાનમાં આઠે કર્મનો અભાવ છે. જે ભાવશ્રૂતે અબદ્ધસ્પૃષ્ટ શુદ્ધઆત્માની અનુભૂતિ કરી તે ભાવશ્રૂત પોતે અબદ્ધસ્પૃષ્ટ થયું છે; પોતે અબદ્ધસ્પૃષ્ટ થઈને (કર્મથી ભિન્ન થઈને અબદ્ધસ્પૃષ્ટ આત્માને અનુભવે છે.

*

૧૪ શુત્રજ્ઞાન પરોક્ષ છે કે પ્રત્યક્ષ ?

સ્વમાં ઉપયોગ વખતે શુત્રજ્ઞાન અતીન્દ્રિય હોવાથી તેને પ્રત્યક્ષ પણ કહેવાય છે. પરને જાણવામાં તે પરોક્ષ છે.

*

૧૫ ૧૧ અને ૧૨ મા ગુણસ્થાને વીતરાગતામાં કાંઈ ફેર છે ?

ના; બંનેની વીતરાગતા સરખી છે. ૧૧ થી ૧૪ મા ગુણસ્થાને યથાજ્યાત-વીતરાગ-ચારિત્રનું એક જ સ્થાન છે, એટલે કે યથાજ્યાત-વીતરાગચારિત તે ચારે ગુણસ્થાનમાં એકસરખું છે.

*

: ૭૨ :

આત્મધર્મ

: વૈશાખ :

૧૬ મોક્ષમાર્ગ કયાં સુધી છે ?

૧૨મા ગુણસ્થાન સુધી ભાવશુત તે સાધકભાવ છે, કેવળજ્ઞાન તે સાધ્યભાવ છે. કોઈવાર ૧૪ માના છેલ્લા સમયસુધી મોક્ષમાર્ગ કહેવાય ને સિદ્ધદશા તે મોક્ષ છે. મોક્ષમાર્ગરૂપ સાધકભાવની શરૂઆત તો ચોથા ગુણસ્થાનથી જ થઈ જાય છે.

૧૭ જીવ સ્વલ્પન કેમ નથી કરતો ?

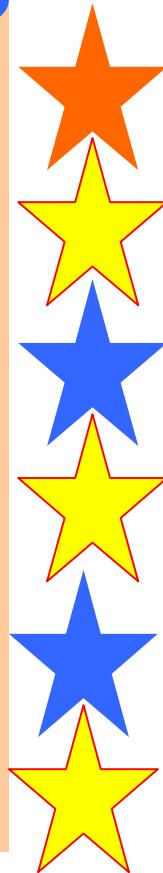
પોતે કર્તા થઈને પરલક્ષમાં ને પરની પ્રીતિમાં રોકાય છે; તે પોતે કર્તા થઈને સ્વની પ્રીતિથી વારંવાર સ્વલ્પનો અભ્યાસ કરે તો સ્વલ્પન જરૂર થાય. જેમ પોતે પરની પ્રીતિ કરે છે તેમ જો સ્વની પ્રીતિ કરે તો સ્વલ્પન ને સ્વાનુભવ થાય.

૫

જૈનદર્શન શિક્ષણ વર્ગ

રાજકોટમાં પંચકલ્યાણક પ્રતિષ્ઠા-
મણોત્સવ ઉજવીને પૂ. ગુરુદેવ તા. ૧૩-
૫-૬૫ વૈશાખ સુદ ૧૩ ને ગુરુવારના
રોજ સોનગઢ પદ્ધારશે. તથા બીજા
દિવસથી એટલે કે વૈશાખ સુદ ૧૪ ને
શુક્રવાર તા. ૧૪-૫-૬૫ થી વિદ્યાર્થીઓ
માટેનો શિક્ષણ વર્ગ શરૂ થશે. આ શિક્ષણ
વર્ગ જેઠ સુદ ત્રીજને તા. ૨-૬-૬૫ સુધી
ચાલશે. શિક્ષણ વર્ગમાં આવવા ઈચ્છિતા
વિદ્યાર્થીબંધુઓએ દિ. જૈન સ્વાધ્યાય
મંદિર ટ્રસ્ટ, સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર) એ
સરનામે સૂચના મોકલી હેવી. તથા
યાઈમસર સોનગઢ આવી જવું (પોતાનું
બેંડીગ સાથે લાવવું

* ઉજજૈનના રાયબદ્ધાહુર શ્રી લાલચંદજી દોશી તા. ૧૭-૪-૬૫ ના રોજ સ્વર્ગવાસ પામી ગયા. તેઓ તા. ૧૬મીએ દસ વાગે તો મુંબઈથી ઉજજૈન ગયા, ત્યાં રાત્રે ૧૦ વાગ્યા સુધી કાર્યરત રહ્યા; તા. ૧૭ ની સવારે પણ કેટલાક ટ્રેક્કોલ વગેરે કાર્ય કર્યા. ત્યારબાદ થોડીવારમાં શાસ ઉપડતાં સ્વર્ગવાસ પામી ગયા. મૃત્યુ પહેલાં તેમણે કદ્યું કે મારો કોઈ ઉપચાર ન કરશો. હું બચીશ નહિ. ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતાં લેતાં તેમનો આત્મા દેહ છોડીને ચાલ્યો ગયો. અનેક જૈન સંસ્થાઓના તેઓ આગેવાન હતા. હજી તો ગત પોષ માસમાં તેઓ ઉજજૈન માટે ગુરુદેવને વિનંતિ કરવા સોનગઢ આવ્યા હતા, ને ગુરુદેવના પરિચયથી તથા સોનગઢના વાતાવરણથી બહુ જ પ્રભાવિત થયા હતા; ગુરુદેવ પ્રત્યે તેમને ઘણો ભક્તિભાવ હતો. માહ માસમાં ગુરુદેવ ઉજજૈન પધાર્યાં ને પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ થયો તેમાં તેમણે ઉત્ત્વાસપૂર્વક આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધો હતો. જૈન પત્રોમાં પણ અવારનવાર લેખો આપીને તેઓ ગુરુદેવના પ્રભાવને પ્રસિદ્ધ કરતા હતા. તેઓ વીતરાગી દેવગુરુધર્મની ઉપાસના વડે ધર્મપ્રેમમાં આગળ વધીને આત્મહિત સાધે-એમ ઈચ્છાએ.

*બોટાદના ભાઈશ્રી વીરચંદ ભૂરાભાઈ શાફ ચૈત્ર સુદ ૮ ના રોજ સ્વર્ગવાસ પામી ગયા. વર્ષોથી તેઓ ગુરુદેવના પરિચયમાં હતા, ને ગુરુદેવ પ્રત્યે તેમને ઘણો ભક્તિભાવ હતો. દેવ-ગુરુ-ધર્મની ભક્તિના પ્રતાપે આગળ વધીને તેઓ આત્મહિત સાધે-એમ ઈચ્છાએ છીએ.

* મુંબઈમાં શેઠ શ્રી જગજીવન ઉજમશીના સુપુત્ર ડૉ. કાન્તિલાલ જગજીવન શેઠ (જેઓ શ્રી આનંદભાઈ જસાણીના બનેવી થાય છે તેઓ) તા. ૩-૪-૬૫ ના રોજ સ્વર્ગવાસ પામી ગયા. તેઓ વીતરાગી દેવ-ગુરુ-ધર્મનું શરણ પામીને આત્મહિત પામે એમ ઈચ્છાએ છીએ. આ વૈરાગ્યપ્રસંગે શ્રી અનુભહેન પણ ધૈર્ય રાખીને વૈરાગ્યમાર્ગ આત્મહિતના પંથે વળે-એમ ઈચ્છાએ છીએ.

* વાંકાનેરના ભાઈશ્રી છગનલાલ ભાઈચંદ શેઠના ધર્મપત્ની શ્રી હેમકુંવરબેન ગત માસમાં વાંકાનેર મુકામે સ્વર્ગવાસ પામી ગયા. તેઓ વાતસલ્યવંત હતા ને ગુરુદેવ પ્રત્યે ઘણો ભક્તિભાવ હતો. તેમના જવાથી વાંકાનેર મુમુક્ષુમંડળને ખોટ પડી છે. તેઓ દેવગુરુધર્મના પ્રતાપે આત્મહિત પામે એ જ ભાવના.

સ

(રાજકોટ તા. ૨૫-૪-૬૫)

* રાજકોટ શહેરમાં પૂરુણેવ સુખશાંતિમાં બિરાજે છે. સવારે તથા બપોરે સમય- સાર-કલશ ઉપર અધ્યાત્મરસભીનાં પ્રવચનો ચાલે છે; રાત્રે તત્ત્વચર્ચા ચાલે છે- જેમાં વિવિધ પ્રશ્નોની છિણાવટ થાય છે. ફજારો જિજ્ઞાસુઓ લાભ લઈ રહ્યા છે. પંચકલ્યાણક પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવની ઉત્સાહભરી તૈયારીઓ ચાલી રહી છે.

* ચૈત્ર સુદ પૂનમના રોજ પૂરુણેવ જામનગર શહેર મુરબ્બી શ્રી વીરજીભાઈને દર્શન દેવા પધાર્યા હતા. ગુરુણેવના પધારવાથી વીરજીભાઈને ઘણો પ્રમોદ થયો હતો. (તેઓ હાલ પથારીવશ છે.) જામનગર જિનમંદિરમાં શ્રી મહાવીરાદિ ભગવંતોના દર્શન કરીને તુરત પૂરુણેવ રાજકોટ પધાર્યા હતા.

* ચૈત્ર વદ પાંચમ શ્રીમદ્રાજયંદ્રજીના સમાધિમરણનો દિવસ છે, રાજકોટમાં નદીકિનારે તેમનું સમાધિસ્થાન છે; તે દિવસે પૂરુણેવ અને પાંચસો જેટલા મુમુક્ષુ ભાઈ-બહેનો સમાધિમંદિરે ગયા હતા, ને ત્યાં વૈરાગ્યભાવનાપૂર્વક શ્રીમદ્દના કાવ્યો (ધન્ય રે દિવસ આ અણો !તથા ઇચ્છે છે જે જોગીજન એ બે કાવ્યો) પૂરુણ બેનશ્રીબેને ગવડાવ્યા હતા. સવારે પ્રવચનમાં શ્રીમદ્રાજયંદ્રજીના જીવન ઉપર પ્રકાશ પાડીને “તેનો તું બોધ પામ કે જેનાથી સમાધિમરણની પ્રાપ્તિ થાય” એ શ્રીમદ્દના વચન ઉપર વિવેચન કર્યું હતું.

* ચૈત્ર વદ છઢે પૂરુણેવ ‘કાઠિયાવાડ-નિરાશ્રિત બાલાશ્રમ’ ની મુલાકાતે પધાર્યા હતા. ત્યાં બે-ચાર દિવસથી માંડીને પંદર વર્ષ સુધીના સેંકડો નિરાધાર બાળકોને જોતાં ગુરુણેવે લાગણીથી કહું હતું કે અરે, સંસારની આ સ્થિતિ જોઈને તો વૈરાગ્ય આવી જાય એવું છે. જન્મ દેનારા માતાપિતા પણ જ્યાં શરણરૂપ નથી થતા એવો આ અશરણ સંસાર ! તેમાં જ્યાંસુધી આત્માની ઓળખાણ ન કરે ત્યાંસુધી જીવની આ

જ સ્થિતિ છે. આત્માની સમજણ કરવી તે જ આ સંસારથી છૂટવાનો ઉપાય છે. અહીં ગુરુદેવે ઘણી સુગમ શૈલીથી બાલોપચોગી બોધ આપ્યો હતો ને કહ્યું હતું કે “એમ વિચારી અંતરે, શોધે સદ્ગુરુ યોગ; કામ એક આત્માર્થનું, બીજો નિઃ મન રોગ” અહીંના બાળકો માટે ‘જૈનબાળપોથી’ આપવામાં આવી હતી.

* રાજકોટના સમવસરણમાં તથા માનસંભમાં બિરાજમાન થનારા ભગવંતોના જિનબિંબો ચૈત્ર વદ આઠમે જ્યાપુરથી આવી પહોંચતાં ઉલ્લાસપૂર્વક તેમનું સ્વાગત કરવામાં આવ્યું હતું.

* તા. ૨૨-૪-૬૫ના રોજ શ્રી રાજકોટ દિ. જૈનસંધ તેમજ બહારગામના અનેક દિ. જૈન ભાઈ-બહેનોની એક ખાસ સભામાં, શ્રી સમ્મેદશિખરજી-તીર્થધામ સંબંધમાં બિહાર સરકાર અને શેતાંબર જૈનસમાજ વચ્ચે એકપક્ષી કરાર થયેલ છે અને જે દિ. જૈનસમાજમાં હક્કોને અન્યાયકર્તા છે-તેના વિરોધનો પ્રસ્તાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, તથા માનનીય રાષ્ટ્રપતિ, વડાપ્રધાન વગેરેને તે ઠરાવ મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો. સૌરાષ્ટ્રભરમાં, તેમજ ગુજરાત મુંબઈ અને ભારતના ઘણા સ્થળોએથી આ પ્રકારના વિરોધના ઠરાવો કરવામાં આવ્યા છે. સમ્મેદશિખર તીર્થના પ્રતાપે આ પ્રશ્નનો તુરતમાં યોગ્ય નીવેડો આવી જાય-એવી આશા રાખીએ. (પ્રસ્તાવ નીચે મુજબ છે—)

રાજકોટ કે દિગમ્બર જૈન સમાજ કી જનરલ સભા મેં પારિત પ્રસ્તાવ

સૌરાષ્ટ્ર પ્રાન્તકે પાટનગર રાજકોટ કી સમસ્ત દિગમ્બર જૈન સમાજકી યહ જનરલ સભા યહ પ્રસ્તાવ પારિત કરતી હૈ કી બિહાર સરકાર તથા શેતાંમ્બર જૈન સમાજકે મધ્ય જો શાશ્વત તીર્થધામ શ્રી સમ્મેદશિખરજી [પાશ્વનાથહિલ] કે બારે મેં ઇકરાર નામા હુआ હૈ વહ એકપક્ષીય તથા—અન્યાયપૂર્ણ હૈ।

બિહાર સરકારને દિગમ્બર જૈન સમાજકે પ્રતિનિધિ મંડલકો યહ વિશ્વાસ ઔર આશ્વાસન દિયા થા કી પાશ્વનાથ પર્વતકે બારે મેં જો ભી સમજ્ઞૌતા જૈનોં કે સાથ કિયા જાએગા ઉસ મેં દિગમ્બર જૈન સમાજ કે હકો કા ખ્યાલ રખા જાએગા તથા સમાન પ્રતિનિધિત્વ દિયા જાએગા। લેકિન ઉસકે વિપરીત ઉસ ઈકરાર નામે મેં દિગમ્બર જૈન સમાજ કે અધિકારોં વ સ્થાપિત હકોંકા કોઈ ભી ઉલ્લેખ નહીં કિયા ગયા હૈ। ઔર ન દિગમ્બર જૈન સમાજ કો પક્ષકાર હી બનાયા ગયા હૈ જૈસે કે દિગમ્બર જૈન સમાજ કો ઈસ પર્વત સે તથા ઉસકી પવિત્રતા સે કોઈ સંબંધ હી ન હો। યહાં તક કી દિગમ્બર સમાજ કા ઈકરાર નામા મેં કહી ભી નામોલ્લેખ તક નહીં હૈ બલ્લિક શેતાંમ્બર સમાજ કે જો એક નહીં થે ઉન્હે માન્ય

किया गया है। यह बहुत ही शोचनीय व दुःख की बात है।

श्वेताम्बर समाजने जो आन्दोलन किया था परंतु ईकरार नामा करते समय सिर्फ अपने ही नाम का उल्लेख कराया है और अपने मतलब की ही सब बातें लिखवा ली है। यह श्वेताम्बर समाज का दिगम्बर जैन समाज के प्रति अन्याय है। उनका यह कार्य जैन समाज की एकता का घातक है। लोकशाही सरकारके जमाने में भी बिहार सरकारने यह अन्याय कोग्रेंस के कतिपय वरिष्ठ महानुभावों के दबाव में आकार किया है यह बात जाहिर है।

अतः यह सभा दिगम्बर जैन समाज के साथ जो अन्याय हुवा है उस पर खेद प्रगट करती हुई बिहार सरकार तथा श्वेताम्बर समाज से आग्रहपूर्वक निवेदन करती है कि उक्त ईकरारनामा में शीघ्र ही उचित सुधार करदे जिस से दिगम्बर जैन समाज के प्रति अन्याय व असन्तोष दूर हो। साथ ही आज की यह सभा भारतीय दिगम्बर जैन तीर्थक्षेत्र कमेटी से अनुरोध करती है कि यदि बिहार सरकार तथा श्वेताम्बर समाज यह अन्याय दूर न करे तो अपने न्यायपूर्ण अधिकारों के लिए व ठोस प्रयत्न व उचित कानुनी कार्यवाही करे।

साथ ही साथ आज की यह सभा समस्त भारत की दिगम्बर जैन संस्थाओं एवं 'समाज से अपील करती है यह समाज के जीवन मरणका प्रश्न है अतएव इस एकपक्षीय ईकरार नामे का देशीव्यापी विरोध करें।

दिनांक २२-४-१९६५

श्री जैन दिगम्बर मंदिर, राजकोट

रामजी माणेकचंद दोशी

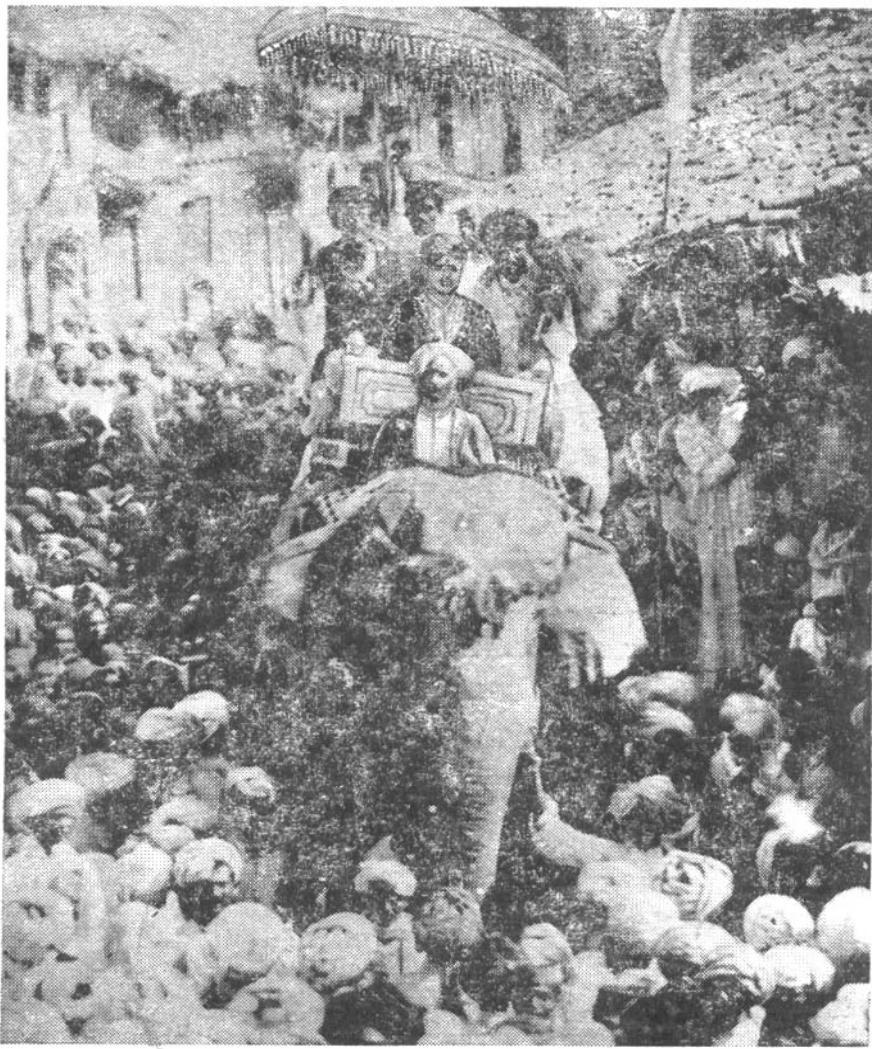
प्रमुख श्री दिगम्बर जैन संघ

शुद्धि

આ અંકના પૃ. ૮ માં બીજા ફેરીંગમાં “શું કેવું ?” ને બદલે “શું કરવું ?” વાંચવું ?

“મને હવે ગમે નહિ સંસાર.... મારે જાવું પેલે પાર”

સ્થા. દીક્ષાપ્રસંગે હાથી ઉપરના વરઘોડાનું એક દેશ્ય (ઉમરાળા : સં. ૧૯૭૦ માગશર સુદ ૮)

હાથી ઉપર બેસવા જતાં ગુરુદેવનું વસ્ત્ર ફાટયું હતું; - તે દ્વારા કુદરત જાણે કે એમ સૂચવતી છતી કે આ વસ્ત્રસહિત મુનિદશાનો માર્ગ- તે તમારો માર્ગ નથી; તમારો ખરો માર્ગ તો જેમાં વસ્ત્રસહિત મુનિદશા છે એવી દિગંબર-વૃત્તિનો છે. એ જ માર્ગ તમારે જવાનું છે.

卷之六

